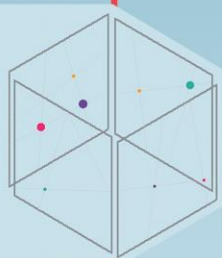

Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology

SOCIALIZATION & HUMAN DEVELOPMENT

International Scientific Journal

e ISSN 2706-8706

ISSUE 2/2024

Соціалізація і розвиток людини – це рецензований журнал відкритого доступу, який спеціалізується на розкритті взаємозв'язків між психічним розвитком людини та процесами її соціалізації. Основний акцент публікацій робиться на розумінні психологічних чинників, які впливають на поведінку людини і розвиток особистості в різних соціальних контекстах, включаючи сім'ю, освіту, бізнес, культуру суспільства.

Журнал засновано Українською асоціацією психології освіти та розвитку у 2019 р. (ISSN Online: 2706-8706). У 2023 р. зареєстровано в Реєстрі Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення як онлайн – медіа з ідентифікатором – P-40-01745 Індексується в наукометричних базах NAUKA, Crossref, Google Scholar, Copernicus.

Рекомендовано до публікації Науково-технічною радою
Української асоціації психології освіти та розвитку
(протокол № 2 від 30 грудня 2024 року)

Головний редактор

Олена Власова, д-р наук з психології, професор кафедри психології розвитку, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

Менеджмент журналу

Наталія Дембицька, д-р наук з психології, завідувачка кафедри психології розвитку, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна; Целіна Тимошик-Томчак, PhD з психології, доцент, Інститут психології, Щецинський університет, Польща; Світлана Пашенко, PhD з педагогіки, доц., заступник декана з наукової роботи та міжнародного співробітництва, факультет психології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна; Ярослав Рябчич, PhD з психології, доцент, кафедра психології розвитку, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна; Денис Предко, PhD з філософії, доцент, кафедра загальної психології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна.

Редакційна колегія

Здзіслав Кроплевський, д-р наук з психології, професор, директор Інституту психології, Щецинський університет, Польща; Павел Боскі, д-р наук з психології, професор, завідувач лабораторії міжкультурної психології, Університет SWPS, Варшава, Польща; Катерина Мілютіна, д-р наук з психології, професор, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, Україна; Нора Свеаасс, д-р наук з психології, професор, почесний професор кафедри психології, Університет Осло, Норвегія; Малгожата Щесняк, д-р наук з психології, професор, професор інституту психології, Щецинський університет, Польща; Наталія Погорільська, PhD з психології, доцент кафедри загальної психології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна.

Для отримання додаткової інформації про нашу діяльність та послуги, будь ласка, відвідайте веб-сайт журналу <https://www.shdisj.com>

Щоб подати рукопис, дотримуйтеся інструкції для авторів на сайті журналу. Статті та анотації слід надсилати онлайн на одну з електронних адрес: shduaped@gmail.com editor@shdisj.com

© SHD, 2024

ISSN Online: 2706-8706

Видавництво ВД "Дакор"

ВИПУСК 2, 2024

ЗМІСТ

Редакційна стаття

Дослідницькі статті

Буллатевич Н., Андросович С.

РОМАНТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ МОЛОДІ З РІЗНИМИ СТИЛЯМИ ПРИХИЛЬНОСТІ **6-21**

Власова О., Волошина М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ДИТЯЧОГО ПСИХОЛОГА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ **22-43**

Потонська О.

ПОТЕНЦІАЛ МЕДИТАЦІЇ У ПОДОЛАННІ АЛТУАЛЬНИХ ТА ДИТЯЧИХ СТРАХІВ ДОРΟΣЛИХ **44-55**

Оглядіві статті

Дембицька Н., Пенська Д., Чугаєва Н.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ **56-70**

Федорчук М.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ЛЮДИНИ **71-84**

Спостереження та дослідження

Кікбаєв Д.

ПРЕДИКТОРИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ **85-97**

Кудрявченко М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ТА ПСИХІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ (РЕАЛЬНИЙ ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН) **98-112**

Соколова В.

НЕСПРИЯТЛИВИЙ ДОСВІД ДИТИНСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА САМОУШКОДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ **113-124**

Від редакції

Шановні читачі!

Міжнародний журнал Соціалізація та людський розвиток є електронним медіа, афільованим з науковою школою Психології соціалізації та розвитку особистості, створеною професором Оленою Власовою на базі кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З метою оприлюднення та обговорення результатів наукової роботи у цьому напрямку досліджень кафедра психології розвитку в колаборації з ГО Українська асоціація психології освіти та розвитку та іншими науковими закладами України та зарубіжних країн проводить міжнародні наукові конференції.

Пропонуємо Вашій увазі резолюцію IX Міжнародної науково-практичної конференції "Соціалізація та ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства" (SRPCMS-24), яка відбулась в Київського національного університету імені Тараса Шевченка 14-15 листопада 2024 року відповідно до плану заходів наукової роботи КНУ. Більше інформації про захід та тези виступів її учасників можна знайти на сайті конференції SRPCMS за адресою: <https://rozvytkupsy.knu.ua/>

РЕЗОЛЮЦІЯ

IX-ї Міжнародної науково-практичної конференції
«Соціалізація та ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства»
(SRPCMS-24)

14 – 15 листопада 2024 р.

1. Дев'ята Міжнародна науково-практична конференція з проблем соціалізації та ресоціалізації сучасної людини об'єднала у просторі публічної комунікації понад 170 учасників з 9 країн світу (України, Грузії, Казахстану, Латвії, Норвегії, Німеччини, Польщі, США, Чехії), вкотре підтвердивши актуальність питань соціокультурного розвитку людини не лише для вітчизняної, а й для світової науки. Змішаний формат, обраний для конференції, з використанням мультимедійних засобів, забезпечив вітчизняним та зарубіжним науковцям і практикам, викладачам і студентам інтерактивне зацікавлене обговорення впливу несприятливих військово-політичних та динамічних еколого-соціальних умов на психічне здоров'я та суб'єктивне благополуччя громадян України, які страждають від війни, Захід дозволив учасникам зміцнити власну стійкість та розширити розуміння практик самопомоги та психологічної допомоги жертвам військових дій і вторинної травматизації в умовах триваючої війни в Україні, а також наочно відчуті реальні зусилля, які різні науковці цивілізованого світу солідарно здійснюють для того, щоб принести Україні мир і перемогу.

2. Широкий спектр обговорених на конференції питань щодо теорії та практики освітньої, політичної, сімейної, професійної та військової соціалізації, особливостей

аккультурації переміщених осіб та їх соціальної адаптації до нових умов життя, проблем ресоціалізації ветеранів Збройних Сил України та членів їхніх сімей, зробив очевидним для всіх учасників не лише важливість подальшого розвитку практик та технологій психологічної допомоги постраждалому від війни населенню України, але й актуальність наукового пошуку шляхів консолідації українського суспільства, залученого до тривалої гібридної війни, та успішної інтеграції в таке суспільство людей з різним довоєнним, воєнним та повоєнним досвідом з метою запобігання розвитку відцентрових соціальних тенденцій та зростанню соціальної напруженості в країні.

3. Теоретико-методологічні та науково-практичні підходи до розробки питань соціалізації та розвитку людини, представлені у доповідях та повідомленнях учасників конференції, дозволяють констатувати важливість врахування при дослідженні проблем розвитку сучасної людини розуміння сутності та механізмів її соціалізації та ресоціалізації як загальних предикторів розвитку особистості, акцентуючи увагу на важливості для такого розвитку зростання питомої ваги сучасної перманентної освіти як інституту спрямованої соціалізації, спрямованої на розвиток засобами психоедукації самодостатньої особистості, яка зможе раціонально, творчо та толерантно будувати свій життєвий шлях в інформаційному суспільстві постійно зростаючих можливостей.

4. Проведена у просторі конференції організаційно-діяльнісна гра «Соціально-психологічна підтримка роботи Центрів розвитку ветеранів (ЦРВ)», в якій узяли участь ветерани, члени їхніх сімей та сімей загиблих військовослужбовців ЗСУ, науковці, практичні психологи, соціальні працівники, військові капелани, представники державного сектору, адміністрації діючих українських ЦРВ та інші зацікавлені постачальники послуг користувачам таких центрів, дозволила провести інвентаризацію запитів потенційних клієнтів та ресурсів суб'єктів забезпечення роботи ЦРВ; в рамках чинного в Україні нормативно-правового забезпечення визначити основні завдання продуктивної організації діяльності таких установ в українських ЗВН; окреслити контури можливостей сучасного закладу вищої освіти комплексно забезпечувати потреби посттравматичного відновлення, особистісного зростання та успішної реінтеграції демобілізованих воїнів та членів їхніх сімей у сучасне українське суспільство, що постраждало від війни.

5. Учасники прийняли рішення провести наступну (X-ту) міжнародну конференцію з проблем соціалізації, ресоціалізації та розвитку людської особистості 17-18 листопада 2026 року в місті Києві.

15 листопада 2024 року

Проф. Олена ВЛАСОВА

Член оргкомітету конференції (SRPCMS-24)

Головний редактор журналу Соціалізація та людський розвиток

Дякуємо за ваш постійний інтерес і підтримку цього видання та з нетерпінням чекаємо на ваші відгуки щодо випуску 2/2024 нашого журналу.

Дослідницькі статті

РОМАНТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ МОЛОДІ З РІЗНИМИ СТИЛЯМИ ПРИХИЛЬНОСТІ

Буллатевич Наталія, Андросович Софія

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0001

Анотація

Актуальність. У статті досліджується зв'язок між переконаннями молоді щодо романтичних стосунків та стилями прихильності. У ній узагальнено сучасну наукову літературу, що охоплює концепції романтичних переконань, стилів кохання та прихильності, які є важливими для розуміння взаємодії в романтичних стосунках.

Методологія. Методи дослідження включають інструменти для оцінки романтичних переконань, стилів кохання та стилів прихильності: Шкала романтичних переконань (С. Шпрехер та С. Меттс), Шкала ставлення до кохання (LAS, К. Хендрік та С. Хендрік), Опитувальник «Досвід у близьких стосунках – переглянутий» (Esc-R) (Р. Фрейлі, Н. Уоллер та К. Бреннан). Вибірка дослідження складалася з 73 респондентів віком від 18 до 25 років.

Результати. Порівняльний аналіз переконань щодо романтичних стосунків, а також зв'язку цих переконань зі стилями прихильності (тривожним та уникаючим) виявив гендерні відмінності: юнаки частіше демонстрували ідеалізацію партнерки, віру в «єдину і неповторну» партнерку та кохання з першого погляду, а також частіше схилилися до стосунків типу «манії» та «агапе». Кореляційний аналіз показав, що уникнення має негативний зв'язок з переконанням «Кохання знаходить шлях», тоді як тривога позитивно корелює з «манією» та «прагмою». Уникаючі особи більше схилиються до грайливого стилю кохання «Лудус», тоді як їхня схильність до пристрасного «Еросу» та альтруїстичного «агапе» має негативну кореляцію.

Висновки. Якість прихильності (тривога та уникнення) впливають на уявлення про романтичні стосунки та вибір стилю поведінки в них: вищі показники тривожності та низькі параметри уникнення, незалежно від статі, прогноують високу ймовірність уявлень про кохання, яке перемагає все («Кохання знаходить шлях»). Решта типів романтичних уявлень значною мірою визначаються статтю. Юнаки (на відміну від юнок) більш схильні до романтизму у стосунках, ідеалізації партнерки та віри в кохання з першого погляду. У стилях поведінки в коханні вони демонструють більшу схильність до кохання типу «манія» та «агапе». І, за нашими даними, саме молоді чоловіки більш схильні до ідеалізації у стосунках, віри в кохання з першого погляду та одного єдиного партнера.

Ключові слова: переконання у романтичних стосунках, стилі кохання, стилі прихильності.

Актуальність

Романтичні стосунки відіграють важливу роль у житті людей. У ранньому дорослому віці вони також являють собою значну стадію розвитку. Формування зрілих романтичних стосунків у цей період тісно пов'язане з різними аспектами, включаючи благополуччя та суб'єктивне відчуття щастя. Здорові та повноцінні стосунки в юнацькому та ранньому дорослому віці позитивно пов'язані з благополуччям, тоді як низькоякісні стосунки аналогічно пов'язані з негативними результатами (Gómez-López, M., Viejo, C., & Ortega-Ruiz, R., 2019). Згідно з попереднім дослідженням, особи, які одружилися у віці від 18 до 24 років і залишалися в шлюбі більше семи років, мали нижчий рівень депресії та менше проблем з алкоголем порівняно з тими, хто залишався неодруженим (Horwitz, A. V., White, H. R., & Howell-White, S., 1996). Крім того, романтичні стосунки в ранньому дорослому віці можуть мати довгострокові наслідки для успіху майбутніх шлюбів (Fincham & Cui, 2011).

З огляду на це, зростає інтерес до досліджень, що вивчають чинники, які можуть сприяти розвитку здорових романтичних стосунків серед молоді в цей період. У цьому контексті значення сприйняття молодими людьми романтичних стосунків є ключовим для розуміння їхнього романтичного досвіду та викликає значний інтерес та дискусії (Papp et al., 2017; Reizer & Hetsroni, 2014). Для прикладу вкажемо на недавні дослідження з пошуку корелятивів сприйняття молоддю романтичних стосунків, як-от дослідження 2023 року про зв'язок між сприйняттям стилів виховання та імпліцитними теоріями стосунків (Wang, Z., & Chen, W.-W., 2023).

В Україні ця тема залишається недостатньо вивченою. У відкритих джерелах є поодинокі публікації, присвячені темі сприйняття школярами романтичних стосунків. Зокрема, слід згадати статтю «Гендерні особливості сприйняття кохання в підлітковому віці» Васюк К.М. (2023).

Враховуючи високу популярність досліджень чинників, що сприяють здоровим романтичним стосункам, у західних країнах та обмежену кількість досліджень українською мовою, ця тема дослідження стає дуже актуальною для українського загалу. У контексті сучасного світу, де людські стосунки стають дедалі складнішими, формування здорових та реалістичних очікувань щодо романтичних стосунків є дуже важливим.

Люди формують стосунки на основі своїх уявлень про те, якими вони повинні бути, що робить їх цінними та задоволеними, а також правил, якими повинні керуватися партнери у поведінці. Ці узагальнені очікування та переконання щодо стосунків відомі під різними термінами, такими як реляційні схеми (Болдвін, 1992), імпліцитні теорії стосунків (Кні, 1998) та переконання щодо стосунків (Флетчер та Кінінмонт, 1992).

М. Болдвін у своїй роботі «Реляційні схеми та обробка соціальної інформації» (Болдвін, 1992) описує концепцію реляційних схем. Ці когнітивні структури служать

робочими моделями стосунків, охоплюючи образи себе та іншого, а також сценарієм очікуваних взаємодій на основі повторюваного міжособистісного досвіду.

Р. Кні, спираючись на ідею імпліцитних теорій, запровадив концепцію імпліцитних теорій стосунків, які включають переконання щодо природи та стабільності стосунків (Кні, К. Р., 1998). Люди можуть сприймати стосунки як призначені або як щось, що розвивається. Віра в долю передбачає, що партнери або «призначені» один для одного, або ні, що часто призводить до ідеалістичних сприйнятів, зосереджених на початковій сумісності. Це може призвести до пошуку ідеального партнера та формування нереалістичних очікувань, що сприяє розчаруванню.

Теорія зростання стосунків втілює інший (хоча й не протилежний) погляд на те, як виникають успішні стосунки. Концептуально теорія зростання стверджує, що успішні стосунки будуються та розвиваються шляхом подолання перешкод та зближення. Таким чином, віра в зростання узгоджується з дослідженнями та теоріями, які припускають, що успішні стосунки розвиваються через подолання ризиків, викликів та труднощів, а не відсутність останніх.

Хоча конкретні описи можуть відрізнятися, переконання, пов'язані з романтичним ідеалом, зазвичай включають такі ідеї, як: кохання є центральною основою шлюбу, кохання з першого погляду можливе, існує лише одне справжнє кохання, справжнє кохання триває вічно, кохання може подолати всі перешкоди (Sprecher & Metts, 1989).

У широко цитованому дослідженні С. Шпрехер та С. Меттс розробили Шкалу романтичних переконань, щоб пов'язати її з цією ідеологією романтизму. Факторний аналіз визначив чотири підшкали романтичних переконань, кожна з яких відображає різні аспекти романтизму: Кохання знаходить шлях (віра в те, що кохання може подолати всі перешкоди); Єдиний(-а) і неповторний(-а) (віра в існування «споріднених душ»); Ідеалізація (віра в те, що «справжнє кохання» буде майже ідеальним); Кохання з першого погляду (віра в те, що можна миттєво розпізнати «правильну» людину).

В 1986 році Клайд і Сьюзен Хендрік (Hendrick, C., & Hendrick, S., 1986) розробили шкалу «Ставлення до кохання та сексу» (Colors of Love). Вони прагнули розширити теорію Дж. Лі (Lee, J. A., 1973) про шість основних стилів кохання: Ерос (пристрасне кохання, що характеризується сильним фізичним потягом, інтенсивними емоціями та відданістю партнеру); Лудус (грайливе кохання, де стосунки розглядаються як гра без глибоких почуттів, часто маніпулятивні); Сторге (кохання, засноване на дружбі, міцне та стабільне, що розвивається поступово без пристрасті); Прагма (практичне кохання, засноване на раціональному підході та критеріях сумісності); Манія (залежне кохання з невпевненістю в собі та партнері, часто типове для підліткового віку); Агапе (альтруїстична, безкорислива любов, яка, на думку Дж. Лі, рідко зустрічається в чистому вигляді).

Теорія прив'язаності, сформульована Дж. Боулбі, розглядає ранню взаємодію з батьками як основу для формування «внутрішніх робочих моделей», що формують

поведінку у стосунках дорослих (Bowlby, J., 1969). Колега Боулбі, М. Ейнсворт, за допомогою експерименту «Дивна ситуація» визначила три стилі прив'язаності у дітей: безпечний, тривожно-амбівалентний та уникаючий (Ainsworth, M. D., & Bell, S. M., 1970). У 1986 році М. Мейн та Дж. Соломон (Main & Solomon, 1990) додали ще одну категорію стилю дитячої прив'язаності: дезорганізований/дезорієнтованих. Численні емпіричні дослідження, які все ще тривають, демонструють, що переконання, ставлення та очікування людини істотно пов'язані з її прив'язаністю; вони також виявляють значущі зв'язки між самооціненими стилями прив'язаності досліджених осіб та їх загальними переконаннями про себе та соціальний світ.

К. Хазан та П. Шейвер (Hazan, C., & Shaver, P., 1987) концептуалізували романтичне кохання як біосоціальний процес прив'язаності, подібний до емоційних зв'язків між немовлятами та їхніми батьками. Їхнє дослідження показало, що три стилі прив'язаності (безпечний, уникаючий, тривожний/амбівалентний) зберігаються в дорослому віці та по-різному впливають на романтичний досвід. Ці стилі прив'язаності пов'язані з ментальними моделями «я», соціальними стосунками та минулими взаємодіями з батьками.

У дослідженні Н. Л. Коллінза та С. Дж. Ріда (Collins, N. L., & Read, S. J., 1990) було виявлено, що люди з безпечним стилем прив'язаності сприймають інших як надійних та відповідальних, мають вищу самооцінку та виявляють більшу впевненість у соціальних ситуаціях. Тривожні дорослі сприймають інших як непередбачуваних та складних, відчувають менший контроль над своїм життям та мають нижчу самооцінку. Уникаючі дорослі мають негативні переконання щодо людської природи, виявляють недовіру, сумніваються в чесності інших та демонструють менше впевненості в соціальних ситуаціях, хоча їхня самооцінка суттєво не відрізняється від групи безпечних.

В дослідженні 1993 року М. Болдвін, Б. Фер, Е. Кідіан, М. Зайдель та Д. Томсон (Baldwin, M. W., Fehr, B., Keedian, E., Seidel, M., & Thomson, D. W., 1993) продемонстрували, що переконання, пов'язані з прив'язаністю, часто проявляються як пропозиції «якщо-тоді», які відображають очікування щодо соціальної взаємодії (наприклад, «Якщо я довіряю іншим, вони завдають мені болю»). Учасники з безпечною прив'язаністю очікували більш позитивних відповідей у гіпотетичних сценаріях, ніж ті, хто мав уникаючий або тривожно-амбівалентний стилі. Ці результати підкреслюють відмінності в поведінкових прогнозах залежно від стилю прив'язаності.

Р. Ні (Knee, C. R., 2022), автор імпліцитних теорій стосунків — віри в долю та віри в розвиток стосунків — у своєму дослідженні 2022 року стверджував, що як віра в долю, так і зростання мають романтичний характер і тому пов'язані з підшкалами романтичних переконань, розробленими Шпрехером та Меттсом у 1989 році. Віра в долю пов'язана з ідеєю єдиного потенційного партнера, ідеалізацією романтики та коханням з першого погляду, тоді як віра в зростання узгоджується з переконанням, що «кохання знаходить шлях». Щодо вимірів прихильності, віра в зростання помірно

корелює з надійною прихильністю, але віра в долю та зростання зазвичай не виявляє сильної кореляції з тривогою або уникненням, пов'язаними з прихильністю.

Тому ми можемо висунути гіпотезу, що особи з надійною прихильністю частіше дотримуються віри в те, що «кохання знаходить шлях».

Метою дослідження було науково дослідити специфіку взаємозв'язку між сприйняттям молодими людьми романтичних стосунків та сформованими у них якостями прихильності.

Методологія

Методи. Методи дослідження були обрані відповідно до цілей дослідження та включають інструменти для оцінки романтичних переконань, стилів кохання та стилів прихильності. Соціально-демографічні змінні, такі як стать, вік та інформація про сімейний статус, були зібрані за допомогою анкети. Опитування проводилося з використанням відкритої платформи Google Forms, де розміщувалася анкета. Посилання на опитування було поширено через платформи соціальних мереж, такі як Telegram, Instagram та Viber, з 11 по 16 листопада 2024 року.

Шкала романтичних переконань (С. Шпрехер та С. Меттс). Анкета використовує 7-бальну шкалу Лайкерта та включає 15 пунктів, призначених для оцінки романтичних переконань за допомогою чотирьох підшкाल: «Кохання знаходить шлях», «Єдиний і неповторний», «Ідеалізація», «Кохання з першого погляду». Ступінь романтичних переконань розраховувався шляхом підсумовування необроблених балів за цими підшкалами.

Шкала ставлення до кохання (LAS, К. Хендрік та С. Хендрік) Анкета з 42 пунктів, призначена для вимірювання ставлення до кохання. Анкета поєднує ставлення до свого поточного/недавнього/гіпотетичного партнера зі ставленням до кохання загалом. Шкала поділена на 6 підшкाल (по 7 пунктів кожна), кожна з яких представляє різний стиль кохання: EROS (пристрасне кохання) LUDUS (ігрове кохання) STORGE (дружнє кохання) PRAGMA (практичне кохання) MANIA (власницьке, залежне кохання) AGAPE (альтруїстичне кохання). Учасники відповідають на кожен пункт за 5-бальною шкалою, починаючи від «повністю згоден» до «повністю не згоден».

«Опитувальник досвіду в близьких стосунках – переглянутий (Ecr-R)» (Р. Фрейлі, Н. Уоллер та К. Бреннан) використовує 7-бальну шкалу Лайкерта, включає 36 пунктів і розроблена для оцінки характеристик стилю прихильності у дорослих. ECR-R (Досвід у близьких стосунках – переглянутий) оцінює людей за двома підшкалами прихильності: уникнення та тривога. Бали за цими субшкалами дають уявлення про стиль прихильності респондента, відображаючи тенденції уникати близькості або відчувати тривогу у стосунках.

Аналіз даних було проведено в програмі jamovi 2.6.17 з використанням описової статистики, кореляційного, порівняльного та регресійного аналізів.

Вибірка. Вибірка дослідження складалася з 73 респондентів віком від 18 до 25 років, включаючи 58 жінок (74%) та 19 чоловіків (26%). Більшість учасників мали

неповну вищу освіту (52,1%), тоді як 32,9% мали повну вищу освіту, а решта 15,1% мали середню освіту.

Учасники проживали як в Україні, так і за кордоном. Щодо особливостей місця проживання: 74% проживали у великих містах з населенням понад 500 000; 15,1% у містах з населенням від 101 000 до 500 000 жителів; 2,7% у містах з населенням від 51 000 до 100 000 жителів; 4,1% у містах з населенням до 50 000 мешканців; та 4,1% у сільській місцевості.

Серед респондентів 53,4% перебували у стосунках, але не перебували у шлюбі, 38,4% перебували у стосунках або шлюбі, але наразі не перебувають у ньому, а 8,2% ніколи не перебували у стосунках. Щодо умов життя, 43,8% жили з батьками; 27,4% з партнером; 19,2% самостійно; та 9,6% з друзями.

Результати

У дослідженні ми провели порівняльний аналіз сприйняття романтичних стосунків за статтю, використовуючи непараметричний критерій Манна-Вітні. тест. Результати порівняльного аналізу, включаючи середні значення, ранг та значущість відмінностей, представлені в таблиці 1 та на графіках (рис. 1).

Таблиця 1. Порівняльний аналіз романтичних переконань серед молодих жінок та чоловіків

Романтичні переконання	М Молоді жінки	SD	М Молоді чоловіки	SD	Манна-Вітні U	p
Кохання знаходить шлях	5.19	0.99	5.68	0.99	410	0.095
Єдиний і неповторний	3.63	1.39	4.53	1.86	354	0.020
Ідеалізація	4.06	1.25	5.07	1.29	280	0.001
Кохання з першого погляду	3.44	1.05	4.33	1.10	288	0.002

Згідно з отриманими даними (таблиця 1), дівчата та хлопці мають статистично значущі відмінності у сприйнятті романтичних стосунків за трьома підшкалами. Ми бачимо, що за шкалою «Єдина і неповторна», за якою хлопці мають в середньому вищі показники та розподіл є більш різноманітним, ніж у групі дівчат, та за шкалою

ідеалізації чітко видно, що хлопці більш схильні ідеалізувати свою партнерку у своїх романтичних уявленнях, тоді як дівчата з меншою схильністю до ідеалізації мають більш різноманітні показники в підгрупі за цією ознакою. За шкалою «Кохання з першого погляду» хлопці загалом мають вищі показники, а розподіл ознак є схожим в обох підгрупах.

Порівняльний аналіз стилів кохання залежно від статі, ми проаналізували результати, отримані за допомогою Шкали ставлення до кохання (LAS). Результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Порівняльний аналіз стилів кохання залежно від статі (LAS)

Любовні установки	М Юнки	SD	М Юнаки	SD	Манна - Вітні U	p
EROS (кохання-пристрасть)	25.7	4.47	26.3	4.27	513	0.653
LUDUS (кохання -гра)	15.9	3.70	15.9	5.65	483	0.423
STORGE (кохання - дружба)	22.6	5.12	23.3	6.93	525	0.758
PRAGMA (прагматичне кохання)	3.07	4.95	3.08	7.49	253	0.264
MANIA (залежність)	2.43	5.27	2.88	5.67	352	0.019
AGAPE (альтруїстичне кохання)	3.14	5.19	3.81	5.97	296	0.003

Статистично значущі відмінності спостерігаються у субшкалах Манія та Агапе, які показують вищі бали в групі юнаків. Аналіз результатів для цих шкал показує, що довірчі інтервали для шкали Агапе для груп юнок та юнаків не перетинаються. Інші субшкали (Ерос, Лудус, Сторге та Прагма) не показали значних відмінностей між статями.

Для уточнення зв'язку між параметрами прихильності та романтичними переконаннями ми спочатку провели кореляційний, а потім регресійний аналізи.

Результати кореляційного аналізу зв'язку між параметрами прихильності та сприйняттям романтичних стосунків представлені нижче в таблиці 3.

Таблиця 3. Кореляційний аналіз між параметрами прихильності та романтичними переконаннями

	Кохання знаходить шлях	Одна неповторна і	Ідеалізація	Кохання з першого погляду
Тривога	0.110	0.10	0.020	0.137
Уникнення	-0.35**	-0.045	-0.102	-0.019

Примітка: * $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$.

Як видно з Таблиці 3, було виявлено значний негативний зв'язок між унікаючим стилем прив'язаності та романтичною ідеєю «Кохання знаходить шлях» ($r = -0,35$, $p < 0,01$). Це може свідчити про те, що особи з унікаючою прив'язаністю рідше вірять у здатність кохання подолати всі труднощі. Їхній песимізм може бути наслідком бажання дистанціюватися від емоційної близькості через дитячий досвід ігнорування їхніх потреб. Параметр тривожної прив'язаності, з іншого боку, не має значущого зв'язку з жодними романтичними ідеями, що вказує на мінімальний зв'язок з ним у цьому контексті.

Результати кореляційного аналізу зв'язку між параметрами прив'язаності та Шкалою ставлення до любові представлені нижче в Таблиці 4.

Табл. 4. Кореляційний аналіз зв'язку між параметрами прив'язаності та Шкалою ставлення до любові

	Ерос	Лудус	Сторге	Прагма	Манія	Агапе
Тривога	-0.23*	0.23*	0.14	0.30*	0.46***	0.145
Уникнення	-0.43***	0.43***	0.26*	0.23	0.04	-0.24*

Примітка: * $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$;

Таблиця 4 демонструє значний позитивний зв'язок виміру тривожної прив'язаності з Прагмою. Це може свідчити про те, що підвищений рівень тривожної прив'язаності може бути пов'язаний з прагматичним підходом до кохання. Найсильніший позитивний зв'язок цього типу прихильності спостерігається з Манією, що може свідчити про схильність до пристрасного та залежного кохання серед осіб з тривожною прив'язаністю. Значний негативний зв'язок прив'язаності типу уникнення з Еросом може свідчити про схильність осіб з унікаючою прив'язаністю

унікати романтичного, пристрасного кохання. Позитивний зв'язок цього типу прив'язаності з Людусом, ймовірно, вказує на зв'язок унікаючої прив'язаності з грайливим, легковажним стилем кохання.

Регресійний аналіз, який включав змінну статі респондентів та параметри їх стилю прив'язаності (унікаюча та тривожна) як потенційні предиктори переконань у романтичних стосунках та стилів кохання, дозволив нам дослідити їхній вплив. Результати регресійних рівнянь представлені в таблиці 5.

Таблиця 5. Результати регресійних рівнянь предикторів переконань щодо романтичних стосунків

Фактори	Коефіц, β	SE	t	p
Кохання знаходить шлях ($R = 0.49, R^2 = 0.24$)				
Константа	5.72	0.342	16.72	<.001
Тривога	0.22	0.093	2.38	0.020
Уникнення	-0.47	0.111	-4.21	<.001
стать	-0.47	0.238	-1.98	0.052
Одна і неповторна ($R = 0.27, R^2 = 0.07$)				
Константа	3.65	0.584	6.25	<.001
Тривога	0.11	0.158	0.68	0.498
Уникнення	-0.14	0.189	-0.72	0.474
стать	-0.87	0.407	-2.15	0.035
Ідеалізація ($R = 0.27, R^2 = 0.07$)				
Константа	4.44	0.483	9.19	<.001
Тривога	0.01	0.131	0.08	0.938
Уникнення	-0.16	0.156	-1.03	0.305
стать	-1.03	0.337	-3.05	0.003
Кохання зпершогопогляду ($R = 0.39, R^2 = 0.15$)				
Константа	3.28	0.405	8.10	<.001
Тривога	0.14	0.110	1.23	0.222
Уникнення	-0.10	0.131	-0.75	0.455
стать	-0.91	0.283	-3.22	0.002

Аналіз рівнянь регресії показує, що параметри якості прихильності є значущими факторами у формуванні романтичних переконань типу «Кохання знаходить шлях». Для решти типів уявлень стать є визначальним, але далеко не єдиним фактором, а прихильність та її особливості не впливають на ці уявлення. Пояснювальна сила отриманих моделей становить від 7 до 15%, що свідчить про необхідність врахування додаткових факторів у формуванні романтичних уявлень.

Далі були розраховані предиктори для різних стилів кохання, яким надали перевагу учасники чинного дослідження. Рівняння регресії узагальнено в таблиці 6.

Таблиця 6. Результати регресійних рівнянь предикторів стилів кохання

Фактор	Коеф.β	SE	t	p
ЕРОС (пристрастне кохання) (R = 0.44, R ² = 0.20)				
Константа	31.340	1.538	20.383	<.001
Тривога	-0.417	0.416	-1.000	0.320
Уникнення	-1.702	0.497	-3.425	0.001
стать	-0.895	1.072	-0.835	0.406
ЛУДУС (кохання-гра) (R = 0.46, R ² = 0.22)				
Константа	10.452	1.468	7.121	<.001
Тривога	0.318	0.397	0.801	0.426
Уникнення	1.752	0.474	3.693	<.001
стать	0.826	1.023	0.807	0.422
СТОРГЕ (дружнє кохання) (R = 0.23, R ² = 0.05)				
Константа	19.066	2.117	9.007	<.001
Тривога	0.189	0.573	0.329	0.743
Уникнення	1.145	0.684	1.673	0.099
стать	0.490	1.476	0.332	0.741

ПРАГМА (прагматичне кохання) (R = 0.37, R ² = 0.13)				
Константа	14.58	2.624	5.5294	<.001
Тривога	1.505	0.666	2.2580	0.028
Уникнення	0.741	0.766	0.9665	0.338
стать	0.141	1.674	0.0842	0.933
МАНІЯ (залежне кохання) (R = 0.60, R ² = 0.36)				
Константа	11.44	1.718	6.66	<.001
Тривога	2.71	0.465	5.83	<.001
Уникнення	-1.12	0.555	-2.01	0.048
стать	2.55	1.197	2.13	0.036
АГАПЕ (альтруїстичне кохання) (R = 0.51, R ² = 0.26)				
Константа	23.83	1.916	12.44	<.001
Тривога	1.23	0.519	2.37	0.021
Уникнення	-2.15	0.619	-3.47	<.001
стать	4.47	1.335	3.35	0.001

Регресійний аналіз предикторів стилів кохання показує, що характеристики якості прихильності та статі є факторами формування стилю «Манія» (пояснювальна сила моделі становить 36%) та «Агапе» (модель пояснює 26% дисперсії даних). Що стосується решти стилів кохання, то ми бачимо, що уникнення в структурі прихильності, незалежно від статі, впливає на схильність до стилю «Ерос» та «Лудус» (моделі пояснюють 22 та 20% варіабельності відповідно). Схильність до стилю «Сторге» в коханні не пояснюється якостями прихильності та не залежить від статі, тобто тут відіграють роль інші фактори, які ми не враховували.

Обговорення

Результати нашого порівняльного та регресійного аналізу узгоджуються з дослідженням 1989 року, проведеним С. Шпрехер та С. Меттс (Sprecher, S., & Metts, S., 1989). У дослідженні вивчався вплив статі та гендерно-рольової орієнтації на сприйняття романтичних стосунків. Результати регресії показали, що чоловіки

загалом більш романтичні, ніж жінки, а фемінність була сильнішим предиктором романтизму, ніж маскулінності. Результати для субшкал «Ідеалізація» та «Кохання з першого погляду» були подібними. Для обох сприйняттях стать була першою включеною змінною, середні значення для цих субшкал становили 3,66 та 3,42 для чоловіків та 3,31 та 3,06 для жінок відповідно.

Результати кореляційного та регресійного аналізів частково відповідають дослідженню, яке порівнювало стилі кохання та стилі прихильності Дж. Лі (Levy, M. B., & Davis, K. E., 1988). «Ерос» негативно та значуще корелював з унікаючим стилем прив'язаності, тоді як «Лудус» позитивно корелював з безпечним та унікаючим стилями прив'язаності. Тривожно-амбівалентний стиль прив'язаності та «Манія» були значуще позитивно корелювані в обох вибірках. Головним сюрпризом для них стало те, що «Сторге» не позитивно корелював з безпечним стилем прив'язаності. Особливістю результатів нашого дослідження є те, що «Агапе» негативно корелює з унікаючим стилем прив'язаності, тоді як «Прагма» обумовлена ступенем тривожності в структурі прив'язаності.

Висновки

Отже, виходячи з результатів нашого дослідження, можна зробити кілька висновків.

1. Перш за все, юнаки більш схильні до романтизму у стосунках, ідеалізації партнера та віри в кохання з першого погляду. У стилях поведінки в коханні юнаки демонструють більшу схильність до кохання типу «Манія» (емоційно залежне кохання) та «Агапе» (альтруїстичне кохання, яке передбачає безумовну підтримку партнера та здатність ставити його інтереси вище за свої власні). Здається, це своєрідна ознака певних зрушень у стереотипних патріархальних уявленнях про поведінку і переживання юнаків та юнок у любовних стосунках та романтичних ідеях.

2. Якості прив'язаності юнаків (тривожна та унікаюча) впливають на уявлення про романтичні стосунки та вибір стилю поведінки в них. Так, вищі показники тривожності та низькі параметри уникнення, незалежно від статі, прогноують високу ймовірність уявлень про кохання, яке перемагає все («Кохання знаходить шлях»). Решта типів романтичних уявлень осіб юнацького віку суттєво визначаються статтю, незалежно від параметрів прив'язаності. За нашими даними, саме юнаки більш схильні до ідеалізації у стосунках, віри в кохання з першого погляду та одного єдиного партнера.

3. В дослідженні емпірично доведено, що вищі показники тривожності та низькі показники уникнення підвищують ймовірність залежної та альтруїстичної поведінки юнок у любовних стосунках (стилі «Манія» та «Агапе»). Незалежно від статі, показник унікаючої прив'язаності прогноує вибір поведінки у стосунках за типом «Ерос» (якщо прив'язаність по типу уникнення має низькі показники) або «Лудус» (якщо високі). Домінування тривожності у структурі прихильності юнаків, незалежно від

статі, прогнозує поведінку типу «Прагма», що частково можна пояснити тим, що такий прагматичний підхід до кохання в цьому віці дозволяє частково компенсувати тривожність та зменшити ризик емоційного розчарування.

4. Враховуючи, що наші моделі регресійних рівнянь романтичних увлень та стилів кохання юнаків мають помірну пояснювальну силу, вважаємо за доцільне розглянути інші потенційні предиктори в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

- Васюк, К.М. (2023). Гендерні особливості готовності до романтичних стосунків в юнацькому віці / О.В. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки. (Жов. 2023), 103-111. [українською]
- Виноградов О., Погоріла О. (2022) Зв'язок комунікативних реакцій на ревності із стилями прив'язаності в любовних стосунках молоді. Зв'язки комунікативних реакцій на ревності зі стилями прив'язаності в романтичних стосунках молоді. Український психологічний журнал, 2(18), 24-44. [https://doi.org/10.17721/upj.2022.2\(18\).2](https://doi.org/10.17721/upj.2022.2(18).2)
- Ainsworth, M. D., & Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41(1), 49–67. <https://doi.org/10.2307/1127388>
- Baldwin, M. W., Fehr, B., Keedian, E., Seidel, M., & Thomson, D. W. (1993). An exploration of the relational schemata underlying attachment styles: Self-report and lexical decision approaches. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(6), 746–754. <https://doi.org/10.1177/0146167293196010>
- Baldwin, M. W. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112(3), 461–484. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.3.461>
- Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644>
- Fincham, F. D., & Cui, M. (2010). Emerging adulthood and romantic relationships: An introduction. In D. Fincham, & M. Cui (Eds.), *Romantic relationships in emerging adulthood*.
- Fletcher, G. J., & Kininmonth, L. A. (1992). Measuring relationship beliefs: An individual differences scale. *Journal of Research in Personality*, 26(4), 371–397. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(92\)90066-D](https://doi.org/10.1016/0092-6566(92)90066-D)
- Gómez-López, M., Viejo, C., & Ortega-Ruiz, R. (2019). Psychological Well-Being During Adolescence: Stability and Association With Romantic Relationships. *Frontiers in psychology*, 10, 1772. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01772>
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>

- Hendrick, C., & Hendrick, S. (1986). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 392–402. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.2.392>
- Horwitz, A. V., White, H. R., & Howell-White, S. (1996). Becoming married and mental health: A longitudinal study of a cohort of young adults. *Journal of Marriage and the Family*, 58(4), 895–907. <https://doi.org/10.2307/353978>
- Knee, C. R. (1998). Implicit theories of relationships: Assessment and prediction of romantic relationship initiation, coping, and longevity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 360–370. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.2.360>
- Knee, C.R. (2022). *Implicit Theories of Relationships: Destiny and Growth Beliefs*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367198459-REPRW39-1>
- Lee, J. A. (1973). *The Colors of Love: An Exploration of the Ways of Loving*. Toronto: New Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment*. Attachment and Loss. New York: Basic Books.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121–160). The University of Chicago Press.
- Papp, L. J., Liss, M., Erchull, M. J., Godfrey, H., & Waaland-Kreutzer, L. (2017). The dark side of heterosexual romance: Endorsement of romantic beliefs relates to intimate partner violence. *Sex Roles: A Journal of Research*, 76(1-2), 99–109. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0668-0>
- Reizer, A., & Hetsroni, A. (2014). Media exposure and romantic relationship quality: A slippery slope? *Psychological Reports*, 114(1), 231–249. <https://doi.org/10.2466/21.07.PRO.114k11w>
- Sprecher, S., & Metts, S. (1989). Development of the "Romantic Beliefs Scale" and examination of the effects of gender and gender-role orientation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6(4), 387–411. <https://doi.org/10.1177/0265407589064001>
- Wang, Z., & Chen, W.-W. (2023). Is the Way I was Raised Linked to How I Love? Perceived Parenting and Implicit Theories of Relationships. *Emerging Adulthood*, 11(1), 74–87. <https://doi.org/10.1177/21676968221130920>

ROMANTIC BELIEFS OF YOUTH WITH DIFFERENT ATTACHMENT STYLES

Bulatevych Natalia, Androsovyh Sofia
DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0001

Abstract

Relevance. The article explores the relationship between young people's beliefs about romantic relationships and attachment styles. It summarizes contemporary scientific literature covering concepts of romantic beliefs, love styles, and attachment, which are essential for understanding interaction in romantic relationships.

Methodology. Research methods include tools for assessing romantic beliefs, love styles and attachment styles: Romantic Beliefs Scale (S. Sprecher & S. Metts), Love Attitudes Scale (LAS, C. Hendrick & S. Hendrick), The Experiences In Close Relationships-Revised (Ecr-R) Questionnaire (R. Fraley, N. Waller & K. Brennan). The study sample consisted of 73 respondents aged 18 to 25 years

Results. An empirical study was conducted to examine beliefs about romantic relationships as well as the connection of these beliefs with attachment styles (anxious and avoidant). Comparative analysis revealed gender differences: young men more often demonstrated partner idealization, belief in "One and Only" partners, and love at first sight as well as more inclined toward "Mania" and "Agape". Correlation analysis showed that avoidance has a negative connection with the belief "Love Finds a Way," while anxiety positively correlates with "Mania" and "Pragma." Avoidant individuals are more inclined toward the playful "Ludus" love style, while their inclination toward passionate "Eros" and altruistic "Agape" is negatively correlated.

Conclusions. Young men are more prone to a romanticism in relationships, idealization of the partner and belief in love at first sight. In styles of behavior in love, they demonstrate a greater tendency to love of the type "Mania" and "Agape". The qualities of attachment (anxiety and avoidance) influence the ideas about romantic relationships and the choice of a style of behavior in them. Thus, higher anxiety indicators and low avoidance parameters, regardless of gender, predict a high probability of ideas about love that conquers all ("Love finds a way"). The remaining types of romantic ideas are significantly determined by gender, and, according to our data, it is young men who are more prone to idealization in relationships, belief in love at first sight and one single partner.

Keywords: romantic relationship beliefs, love styles, attachment styles

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Наталія Булатевич

Кандидат психологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-2971-8740

e-mail: bulatevich@ukr.net

Софія Андросович

Магістрантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0000-0368-2164

e-mail: sofiandrosovich@knu.ua

Конфлікт інтересів: Будь-які конфлікти інтересів були заявлені авторами.

Застереження: Автори заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не підлягають впливу жодних організацій.

Наталія М. Булатевич концептуалізація, методологія, формальний аналіз, написання, редагування мови; Софія В. Андросович — формальний аналіз, ресурси, написання, редагування мови.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Булатевич Наталія, Андросович Софія РОМАНТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ МОЛОДІ З РІЗНИМИ СТИЛЯМИ ПРИХИЛЬНОСТІ 2024 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» 2. DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0001

Подано 10 листопада 2024 р. / Переглянуто 16 грудня 2024 р. / Затверджено 30 грудня 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р.

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0001

Відповідальний редактор – Ярослав Рябчич

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2024 Булатевич Наталія, Андросович Софія. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ДИТЯЧОГО ПСИХОЛОГА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Власова Олена, Волошина Марія

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0002

Анотація

Актуальність. Формування іміджу дитячого психолога в Інтернет-середовищі є важливим аспектом сучасної психологічної практики. Це визначається зростанням ролі цифрових комунікацій в організації індивідуального життя людей та виробничих відносин, а також необхідністю адаптації практичного психолога до вимог його потенційної онлайн-аудиторії.

Метою статті є представлення результатів теоретичного обґрунтування, емпіричного дослідження та розробки і апробації ефективних інструментів створення професійного іміджу дитячого психолога в цифровому просторі.

Методологія. Основними методами дослідження стали контент-аналіз професійних сторінок психологів в Інтернеті, опитування батьків і психологів, а також застосування спеціальних психодіагностичних інструментів, таких як Шкала тривоги Бека та Опитувальник світоглядної пластичності.

Результати. Отримані результати засвідчують наступне: 1) Для успішного формування іміджу дитячого психолога такому фахівцю важливо систематично й активно взаємодіяти з аудиторією, використовуючи специфічні стратегії, різноплановий контент та дотримуватися етичних стандартів онлайн-комунікації. 2) Емпатія, низька тривожність та світоглядна пластичність і професіоналізм та адаптація контенту професійного сайту до специфіки запитів батьків і дітей сприяють підвищенню рівня довіри та ефективності взаємодії дитячого психолога та його аудиторії.

Висновки. Апробована авторська тренінгова програма для дитячих психологів, які прагнуть розвивати свою професійну діяльність та підвищувати впізнаваність в Інтернеті та довіру потенційних клієнтів, підтвердила свою дієвість в чинному дослідженні як доказова практика.

Ключові слова: психологічна практика, дитячий психолог, професійний імідж, оп-ліне комунікація, стратегії професійної діяльності

Актуальність

Соціальні мережі вже достатньо давно стали популярним, зручним, а головне, доступним способом комунікації, обміну та пошуку інформації сучасної людини. Якщо взяти до уваги суспільні зміни всесвітнього та державного рівня (пандемія коронавірусу, повномасштабне вторгнення РФ в Україну), можна прийти до висновку, що стирання кордонів між реальним та віртуальним світом відбулось швидко і

природно. Це також дало поштовх до розвитку іміджу фахівців різних галузей, у тому числі психологів, за допомогою мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких такі соціальні мережі, як Facebook, YouTube, X (Twitter), Instagram, TikTok, LinkedIn, Telegram, Pinterest, Reddit та ін. Саме тому формування іміджу дитячого психолога в Інтернет-середовищі є важливим аспектом оптимізації сучасної психологічної практики (Brown, Newman, & Palekha, 2015).

Зростання значення цифрових комунікацій створило нові можливості для професійної самопрезентації спеціалістів, одночасно поставивши перед психологами низку викликів, зокрема, необхідність адаптації власних професійних компетенцій до очікувань онлайн-аудиторії. Актуальність теми визначається зростанням попиту на дитячих психологів в сучасних умовах та необхідністю створення ефективного інструментарію для налагодження довірчої продуктивної взаємодії з клієнтами через онлайн-платформи.

Метою статті є презентація результатів емпіричного дослідження з розробки інструментів ефективного формування іміджу дитячого психолога, враховуючи особливості його особистісних характеристик, специфіку комунікації з дітьми та їх батьками, необхідність забезпечення довіри до себе як до фахівця через онлайн-платформи з використанням інтерактивних методів залучення клієнтів.

Аналіз існуючих наукових робіт з питання формування, корекції та управління іміджем у професії психолога засвідчує актуальність даної теми, проте до цього часу містить низку невирішених науково-практичних завдань, таких як неоднозначні підходи до трактування поняття іміджу, брак діагностичного інструментарію для його оцінки, вимірювання зовнішніх та внутрішніх детермінант, варіативність умов його формування. Додаткова складність у формуванні власного іміджу виникає для дитячих психологів, оскільки вони мають не двосторонню взаємодію (психолог — клієнт), а часто стикаються з запитамі батьків, вчителів/вихователів, а у випадку корекційної роботи – ще і з очікуваннями логопедів, дефектологів та ін.

Теоретичний бекграунд

Узагальнюючи тенденції обговорення питання іміджу психолога науковцями та практиками, слід зазначити, що імідж дитячого психолога значною мірою визначає продуктивність, якість взаємодії фахівця з дітьми та батьками, а також іншими учасниками виховного та/або корекційно-розвивального процесу, допомагає спеціалісту визначити вектори власного професійного розвитку. Це, своєю чергою, створює попит серед дитячих психологів-практиків на все більш ефективні технології удосконалення власного іміджу, що у майбутньому позитивно корелює з кращими результатами їхньої роботи.

На практиці імідж часто трактується як своєрідний радикал властивостей особистості та особливостей комунікацій, який утворюється внаслідок її професійної діяльності. У соціальних мережах психолога це нерідко об'єктивується за допомогою

“добрих стосунків” з клієнтами, родиною та близькими, внаслідок чого формується нечітке, а іноді і викривлене уявлення як про особистісну, так і про експертну складову такого спеціаліста.

З наукової точки зору, формування професійного іміджу психолога невіддільне від поняття психологічної готовності до цього процесу. За твердженням Т. Лигоміної, психологічна готовність фахівця — це стан мобілізації усіх ресурсів особистості, спрямований на створення і підтримку власного позитивного іміджу (Лигоміна Т. А., 2020). Важливо також зазначити, що процес створення особистісного іміджу стимулює переоцінку професійних досягнень та методів роботи фахівця, що надалі значно впливає на професійну діяльність психолога. Формуючи власний імідж, у тому числі в Інтернет-середовищі, психолог набуває надважливої професійної якості — бачити себе зі сторони, усвідомлювати власні переваги та слабкості, визначати та коригувати свій образ та вектори професійного удосконалення.

Оскільки професія психолога передбачає постійну взаємодію з людьми, вона має пряму залежність від особистісної стійкості та гнучкості такого спеціаліста, його вміння контейнувати емоційні стани. Для дитячого психолога важливо також уміння швидко перемикатися між ролями “дорослого” та “дитини”.

Аналіз наукових досліджень показав, що в професійній діяльності психолога-практика значну роль відіграють певні особистісні риси. На основі робіт таких вчених як Ж. Вірна, О. Власова, Г. Католик, Л. Карамушка, С. Максименко, Я. Омельченко, І. Корнієнко, В. Панок, Н. Чепелева та Н. Шевченко доцільно виокремити найбільш значущі характеристики. Такими є насамперед інтроспекція, соціальна та професійна рефлексія, здібності до самоуправління та висока відповідальність, чітко визначена професійна і особистісна ідентичність, високий рівень професійної моралі та духовності, а також професійна компетентність. Зазначені якості є ключовими для успішної практики психолога (Власова О.І., 2019, Лигоміна Т.А., 2020)

Дослідження, проведені вченими з різних країн, підтверджують, що професійно важливі якості психологів-практиків еволюціонують у процесі післядипломної освіти, сприяючи особистісному розвитку. Зокрема, зміни виявляються у таких аспектах: стриманість переходить у експресивність, жорсткість трансформується в чутливість, консервативні погляди поступаються місцем відкритості досвіду, що включає схильність до експериментування, більшу інформованість та гнучкість, а практичність розвивається у напрямку креативності. У той же час, особливості групової динаміки в ході супервізій, усвідомлення внутрішніх конфліктів та дефіцитів у власному професійному розвитку, пов’язана з цим динаміка ціннісно-сміслових переконань спеціаліста можуть супроводжуватись зростанням тривожності або конформності таких фахівців (Otych O. M., 2021; Johnson, M., 2017; Komar, T., & Vargata, O., 2022).

Дитячому психологу необхідна вишколена налаштованість на усвідомлення несвідомих аспектів власної психіки, щоб не вдаватися до захисних спотворень при складних трансфертних викликах. В іншому випадку фахівець залишається емоційно й когнітивно ригідним, нечутливим до всієї гами змістів переживань клієнта, а також

до власних проявів поведінки, мотивованої захисними механізмами та позасвідомими смислами (Лигоміна Т. А., 2020).

Значущість дотримання етичних стандартів у діяльності психологів в інтернеті висвітлюється у статтях Н. Булатевич та Т. Яблонської. Особливо актуальними є базові етичні принципи, визначені кодексом професійної етики Американської психологічної асоціації. До них відносяться компетентність фахівця, цілісність, яка передбачає чесність, справедливість і повагу до інших, високий рівень професіоналізму та наукової відповідальності. Важливим є також глибока повага до прав і гідності людей, турбота про їх благополуччя та соціальна відповідальність психолога (Bulatevych, N., Yablonska T., 2018). Зокрема, задля дотримання принципу поваги до клієнта психолог перш ніж публічно ділитися кейсом когось із своїх клієнтів та/або фото-, відео-, аудіо матеріалами має запитати дозволу клієнта. Аналогічна заборона поширюється і на дитячих психологів у роботі з дітьми.

Варіантом демонстрації дотримання принципів компетентності, цілісності та професіоналізму може стати висвітлення у вигляді дописів, коротких просвітницьких відео інформації щодо необхідних компетенцій психолога та базових правил у роботі. Такий контент в Інтернет-мережі матиме подвійну користь: з одного боку, клієнт дізнається реальні вимоги щодо роботи психолога і може себе убезпечити від співпраці з низькокваліфікованими фахівцями, а з іншого боку, психолог, як експерт в очах своєї аудиторії виглядає чесним та справедливим, підвищуючи довіру до себе.

До етичних дилем при побудові іміджу психолога в Інтернеті можна віднести дотримання професійних стандартів у веденні онлайн-комунікацій та ризик виникнення конфлікту інтересів при висвітленні спірних тем. Для того, щоб зберегти позитивний імідж у випадку виникнення конфлікту інтересів, важливо, перш за все, реагувати на негативні коментарі та уникати повторюваних шаблонних відповідей.

Окрім того, імідж психолога в Інтернеті може бути суттєво відмінним від іміджу поза Інтернетом через особливості онлайн-комунікацій та можливості, які надає цифровий простір. Дослідження також виявило, що імідж психолога в Інтернеті може відрізнятися від його іміджу поза Інтернетом з низки причин, основними з яких є наступні:

1. В Інтернеті психолог може бути більш доступним та помітним, оскільки Інтернет забезпечує можливість звертатися до нього з будь-якого місця з доступом до мережі. Це може привертати нових клієнтів, які шукають психологічну підтримку та допомогу в різних просторово-часових умовах .організації сучасного життя

2. Клієнти можуть залишати на сторінці відгуки та оцінки психолога. Позитивні відгуки можуть підвищити довіру до психолога, а негативні завдати шкоди його іміджу та затребуваності в реальній практиці. Це збільшує професійну відповідальність такого фахівця.

3. Інтернет надає можливість психологу демонструвати свою експертність через публікації статей, відео, блогів тощо. Це може сприяти підвищенню довіри до нього

як до фахівця у своїй галузі. У той час, як про діяльність психолога офлайн можна дізнатися лише безпосередньо у фахівця.

4. Психолог може використовувати соціальні медіа для взаємодії з аудиторією та підтримки свого іміджу. Присутність у соціальних мережах дозволяє психологу побудувати спільноту, спілкуватися з клієнтами та публікувати корисний контент, до якого клієнти завжди матимуть доступ.

5. Психолог також має змогу виготовляти та швидко поширювати інфо продукти (гайди, чекісти, онлайн майстер-класи та тренінги), таким чином реалізуючись не лише як психолог-консультант, а й науковець, ментор, тим самим набуваючи популярності та створюючи “перший контакт” з клієнтом ще до початку індивідуальної роботи. До того ж це значно дешевше ніж паперовий друк усього вищеперерахованого. (Zarytska V. V., 2019; Lygomina T. A., 2019 та ін.).

Між тим, імідж психолога в Інтернеті може мати значний вплив на його практику та відносини з клієнтами з декількох причин. По-перше, це - залучення нових клієнтів та побудова довірливих відносин: наявний позитивний імідж психолога в Інтернеті може привертати нових клієнтів через високий рейтинг, позитивні відгуки та враження, створені контентом, який він публікує. По-друге, це – комунікація з клієнтами. Імідж психолога в Інтернеті впливає на спосіб взаємодії з ним клієнтів. В ідеалі, у соціальних медіа авторитетний психолог вибудовує довірливі відносини з аудиторією, демонструє в онлайн комунікаціях безумовне прийняття та психологічну підтримку адресатам звернення.

Не менш важливу роль у формуванні іміджу дитячого психолога відіграє соціальна відповідальність, оскільки цей чинник може відображати спрямованість психолога на підтримку та захист благополуччя і психічного здоров'я дитини. Дитячі психологи покликані підвищувати свідомість громадськості у питаннях дитячого розвитку та ментального здоров'я, використовуючи доповіді, презентації лекції, семінари, вебінари та інші форми публічних виступів. Вони можуть також брати участь у розробці та впровадженні психоедукаційних програм для батьків, вчителів та інших професіоналів, які працюють з дітьми (Lozova O. M., Tsyganchuk T. V., Lipllyanska O. V., Mykolenko N. V., 2022).

Позитивний імідж дитячого психолога передбачає активні вияви соціальної відповідальності, шляхом надання підтримки дітям та їх сім'ям у випадках кризових ситуацій, таких як розлучення батьків, смерть близької людини, реальна або вікарна травми, сімейне насильство чи шкільний булінг. Їхні дії в цих ситуаціях можуть суттєво покращити психологічний стан дітей та сприяти їхньому подальшому розвитку. Дитячі психологи виступають за відкритість та розуміння стосовно психічних захворювань у дітей та публічно підтримують ініціативи, спрямовані на зменшення стигми та підвищення доступності психічної допомоги для дітей та їх сімей. Дитячий психолог також активно долучається до проєктів соціальної допомоги та волонтерської роботи, спрямованих на підтримку дітей з низьким соціальним статусом, дітей з особливими потребами або дітей, які пережили травматичні події. Загальною метою усіх запропонованих дій є підвищення рівня довіри до дитячого

психолога, формування його позитивного іміджу як професіонала, який не лише надає професійну допомогу, але й дбає про соціальне благополуччя дітей та їх сімей.

На думку К. Лоленко, для побудови позитивного іміджу дитячого психолога в Інтернеті доцільно використовувати наступні цифрові інструменти та стратегії:

1. Створення професійного вебсайту, де розміщена інформація про послуги, професійний досвід, рекомендації клієнтів, статті з дитячої психології та інше. У цифровому суспільстві такий вебсайт може стати основною точкою контакту для потенційних клієнтів.

2. Публікація статей, блогів або інших видів контенту на власному вебсайті або на зовнішніх платформах на теми, пов'язані з дитячою психологією. Це дозволяє фахівцю-психологу демонструвати експертність та знання в даній області.

3. Створення та підтримка активних профілів в соціальних медіа, таких як Facebook, Instagram, LinkedIn, Twitter тощо. Соціальні медіа можуть бути використані для взаємодії з аудиторією, публікації корисного контенту та побудови спільноти, зацікавленої у розв'язанні дитячих психологічних проблем.

4. Створення відео контенту такого, як відеоблоги, відео уроки, поради та рекомендації для батьків з актуальних проблем дитинства, тощо. Відео може стати дуже ефективним засобом спілкування спеціаліста з аудиторією, демонстрації реального обличчя психолога, способу його контакту з дітьми та батьками, манери мовлення та поведінки загалом. Якщо ж психолог надає консультації у власному кабінеті, його відеоогляд може знизити рівень переживань клієнтів перед першою зустріччю.

5. Виступи (також їх фото- та відеоматеріали) у ролі спікера на вебінарах, конференціях або інших заходах, присвячених дитячій психології, що дозволяє психологу продемонструвати свою науково-практичну обізнаність в обраній проблематиці, розширити обрії її розуміння, підтримувати референтне коло професіонального спілкування, підвищуючи власний імідж серед колег та батьків.

6. Використання різних форм онлайн-реклами для просування своїх послуг та привертання нових клієнтів, таких, як реклама в Google, соціальна реклама на Facebook або Instagram,.

7. Реєстрація на онлайн-платформах для пошуку психологів, таких як Mindly, Nedepu, Rozmova, Pleso та ін, оскільки це автоматично підвищує рівень довіри до фахівця, створює позитивне враження про психолога, що також може збільшити кількість звернень (Lolenko, K. M., 2022):.

Цікавими для розв'язання завдання побудови дитячим психологом привабливого для клієнтів образу себе є згенеровані фахівцями-практиками етапи, які проходять психолог у роботі над власним професійним іміджем (Діалог: Медіастудії, 2018):

1. Спочатку психолог знаходить для себе приклад, "еталон" фахівця за допомогою ЗМІ, відгуків колег, думки викладачів (в університеті, на курсах

підвищення кваліфікації) для наслідування цього ідеалу (як професійного, так і особистісного) та порівняння з ним себе з метою свідомого саморозвитку. На цьому етапі зароджується і перша проблема: нові вимоги до професійної діяльності, компетентності в контексті модернізації системи освіти, поглядів на виховання дітей на противагу усталеним, стереотипним сприйняттям іміджу як другорядного чинника, що має виключно зовнішній, формальний ефект і лише заважає професійній діяльності.

2. Другий етап – це відкриття важливості усвідомлення та врахування при побудові власного іміджу соціально-психологічних інструментів міжособистісного та віртуального впливу, таких, як соціальна рефлексія, реклама, навіювання, емоційне зараження, переконання, акцентування на власних професійних досягненнях, перевагах, сильних сторонах особистості, та їх візуалізація. Це складний для фахівця пошуковий етап, який відбувається за рахунок як доброзичливої підтримки, так і критики колег і клієнтів.

3. На третьому етапі, встановивши зв'язок з реальними потребами та очікуваннями своїх реальних та потенційних клієнтів, психолог проводить ревізію технік та методик, якими користується у роботі, зважаючи на те, які з них популярні, на які теми люди реагують більш гостро, що їм подобається або викликає сумніви.

4. Проведення корекції наявного іміджу як четвертий етап роботи над його свідомою підтримкою заслуговує не меншої уваги. В цьому випадку напрямок корекції залежить від того, наскільки запити клієнтів, які сподіваються на зустріч з фахівцем, співпадають з тими запитами, з якими психолог хотів би працювати. Так забезпечується перехід фахівця-психолога від ідеального бачення себе до реального конструювання свого образу як суб'єкта психологічної допомоги.

У психологічній роботі з дітьми та їх батьками важливо обирати ті інструменти, які найбільш ефективно працюють для цільової аудиторії та способів спілкування з нею. При цьому, варто пам'ятати і про особистісну складову дитячого психолога, залежно від особливостей якої, у більшості випадків і обирається певна стратегія побудови професійного іміджу.

На основі здійсненого теоретичного аналізу проблеми створення в інтернеті позитивного іміджу спеціаліста з проблем дитячої психології, досвіду професійних спостережень та консультацій можна припустити, що для багатьох українських психологів дитинства створення певного іміджу у віртуальному просторі постає складною проблемою через низку таких особистих причин:

- відсутність технічних навичок, таких як копірайтинг, написання постів, відеозйомка та монтаж, знання основ SMM та ін.;
- страх невідповідності очікуванням батьків щодо образу психолога;
- підвищений рівень світоглядної ригідності та тривожності..

Таким чином, гіпотеза чинного дослідження полягає в тому, що збільшення світоглядної гнучкості на притягу песимізму та ригідності і зниження тривожності фахівця та розвиток у нього необхідних практичних знань і навичок ведення власної

сторінки в соціальних мережах є основними предикторами побудови ним привабливого іміджу дитячого психолога в інтернет-середовищі.

Методологія

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувались загальнонаукові методи теоретичного дослідження (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення наукової літератури, компаративний аналіз); спеціальні емпіричні методи: 1) збору фактологічної інформації (авторська анкета для виявлення ставлення фахівців та клієнтів до іміджу дитячого психолога, розуміння ролі іміджу в організації якісної психологічної допомоги клієнтам, сінквейн, тестові опитувальники: Опитувальник світоглядної пластичності Грузиної, Шкала тривоги Бека), 2) формувальний експеримент з оптимізації іміджу дитячого психолога в інтернет-середовищі з використанням самостійно розробленої тренінгової програми, математично-статистичний аналіз отриманих даних (кореляційний аналіз).

Вибірка дослідження в кількості 81 учасник складалась з 2 категорій досліджених осіб: фахівців та батьків, я яких батьки дітей різного віку – 40 учасників та 41 учасник - дитячі психологи різних напрямків та досвіду роботи (39 жінок та 2 чоловіка). Вік психологів-учасників варіювався від 18 до 50 років, Досвід роботи за фахом у респондентів складає від 1 року до понад 10, з них близько 1 року – 27%, 1-3 роки – 15,2%, 3-5 років – 12%, 5-10 років – 9%, більше 10 років – 18,2%.

Процедура дослідження проходила в три етапи: теоретичний етап, психодіагностичний (констатувальний) та формувальний етапи з подальшою перевіркою ефективності здійснених інтервенцій.

На теоретичному етапі детально розглянуто поняття іміджу як психологічного і соціального явища, особливості його формування в цифровому просторі, зокрема в соціальних мережах. Проаналізовано концептуальні підходи до створення професійного іміджу (символічний інтеракціонізм, соціальні уявлення та моделі довіри). Особливу увагу приділено специфіці формування іміджу дитячого психолога, враховуючи очікування батьків та професійні вимоги.

Емпірична частина дослідження була присвячена збору та аналізу фактологічної інформації стосовно особливостей побудови іміджу дитячого психолога в інтернет-середовищі та апробації програми розвитку іміджевих компетентностей таких фахівців у віртуальному просторі.

Отримані дані послужили основою для розробки тренінгової програми та методичних рекомендацій для дитячих психологів, які прагнуть покращити власну самопрезентацію в інтернет-середовищі. Розроблена програма онлайн навчання орієнтована, в першу чергу, на тих фахівців, які мають необхідність у підвищенні впізнаваності та кількості клієнтських звернень, а також тих спеціалістів з дитячої психології, які поки не ведуть професійну інтернет активність в соціальних мережах

та бажають збільшити продуктивність власної роботи за рахунок організації та здійснення такої діяльності.

Створена тренінгова програма змістовно розділена на 4 блоки, кожен з яких складається з трьох компонентів: 1) опанування технічних знань та навичок ведення сторінки/сайту в Інтернеті; 2) зниження рівня тривожності; 3) підвищення рівня світоглядної пластичності. Кожен блок розрахований на 3-4 тренінгових години без урахування перерв. Оптимальним часовим інтервалом між зустрічами є один тиждень. Як показав досвід дослідження, саме стільки часу потрібно на виконання домашніх завдань та якісне опрацювання учасниками нового матеріалу для закріплення навичок роботи з власним інтернет-ресурсом.

Перший змістовий модуль присвячено знайомству учасників, формулюванню індивідуальних цілей учасників програми, їх очікувань на найближче майбутнє, інвентаризації їх комп'ютерних навичок та обговоренню в групі страхів і сумнівів щодо ведення блогу.

Основним завданням другого тренінгового модулю є ознайомлення дитячих психологів з видами іміджу, способами реклами в Інтернеті, виокремленням своєї цільової аудиторії та формування більш збалансованої думки про себе та свою діяльність в Інтернеті в ролі дитячого психолога. Методично він складається з невеликих інформаційних повідомлень, метафоричних ігор, мозкового штурму та групових обговорень.

Третій змістовий блок більшою мірою має на меті розвиток в учасників креативності, гнучкості мислення, зниження їх світоглядного песимізму, а також інформування щодо практики складання особистих історій (сторітейлінгу), оскільки ця технологічна навичка є однією з ключових при веденні фахівцем своєї професійної сторінки.

Метою четвертого змістового блоку є зміцнення впевненості учасників в їх інформаційно-цифровій компетентності, подолання відповідної скутості, підбиття підсумків та формування перспектив подальшого професійного використання інтернет-платформ по завершенню тренінгової програми.

Апробацію представленої програми було проведено за участю 10 дитячих психологів з різним стажем роботи, після чого проаналізовано її ефективність та зроблено відповідні статистичні розрахунки для доведення ефективності такої групової роботи.

Результати

В результаті проведеного емпіричного дослідження з використанням стратегії формувального експерименту було виявлено низку важливих характеристик та взаємозв'язків між ними, які впливають на формування позитивного іміджу дитячого психолога в Інтернеті. Дослідження виявило шерег важливих особливостей інтернет-презентації та комунікації сучасних дитячих психології, пов'язаних 1) з очікуваннями батьків до особистісно-професійних характеристик дитячого психолога, 2) з реальними індивідуально-психологічними особливостями тих практичних психологів, які прийняли участь в дослідженні (роль у побудові іміджу тривожності та

світоглядних особливостей фахівця, таких як світоглядні песимізм-гнучкість, критичність або пластичність), а також 3) з їх індивідуальними стратегіями інтернет-комунікації та особливостями ведення власної інтернет-сторінки.

За результатами анкетування, очікування батьків при відвідуванні його сайту вказують дитячого психолога на важливість для формування готовності до звернення до нього з запитом таких іміджевих характеристик фахівця, як доступність емоційної підтримки, професійна компетентність та зрозумілість контенту сайту. Батьки відзначають значущість стилю комунікації та візуального оформлення профілю, що є важливими чинниками при виборі спеціаліста з дитячої психології в Інтернеті.

Здійснене в роботі опитування дитячих психологів продемонструвало існуючі у них складнощі у виборі та реалізації ефективних комунікаційних стратегій. Більшість фахівців визнають потребу в покращенні навичок роботи з медіа, при цьому відчувають страх критики та опасіння продемонструвати феномен самозванця, що стримує їх активну присутність в онлайн-середовищі.

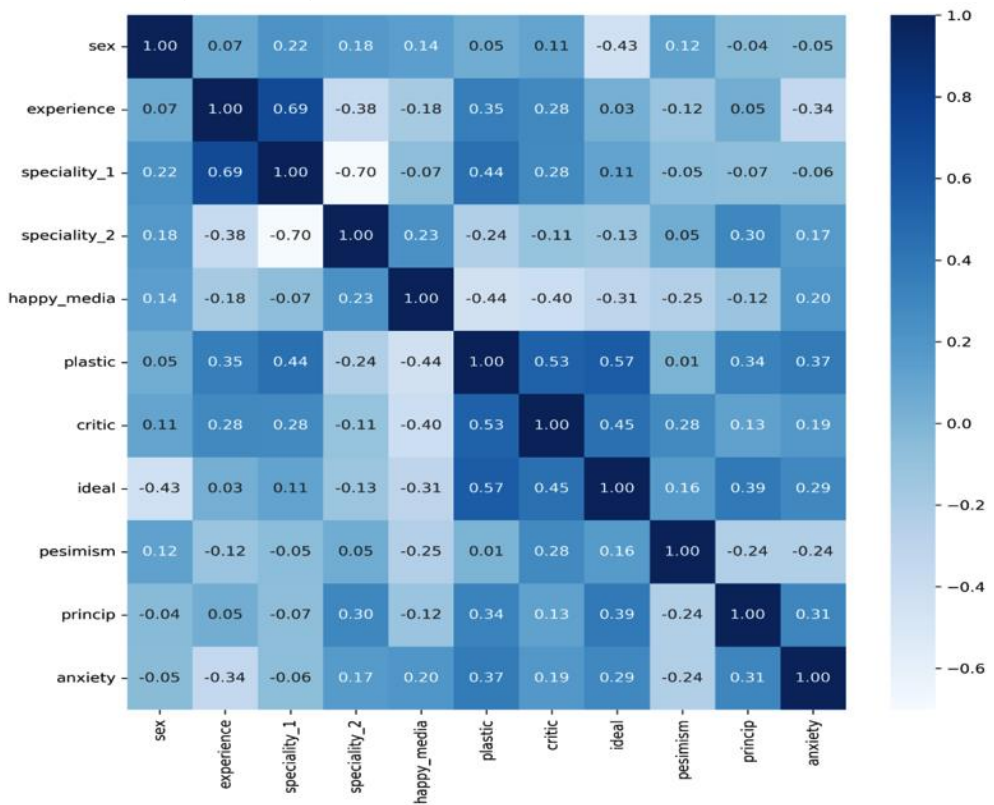
Порівняння очікувань батьків та професійних уявлень психологів з використанням техніки сінквейн показало розбіжності в пріоритетах цих двох груп. Психологи при побудові іміджу частіше акцентують увагу на теоретичних аспектах, тоді як батьки очікують від фахівця насамперед практичних кейсів і емоційної підтримки. Це свідчить про необхідність і важливість систематичної адаптації дитячими психологами професійного контенту до потреб аудиторії. Загалом, результати цієї частини дослідження підкреслюють значущість гнучкого підходу до побудови іміджу дитячого психолога в Інтернеті. Він має базуватися на професійній компетентності та враховувати очікування батьків щодо емоційної підтримки та застосування знань на практиці

Особистісні характеристики фахівців мають значний вплив на вибір ними стратегії побудови іміджу. В ході дослідження виявлено, що батьки при звертанні до психолога за допомогою для своїх дітей, прагнуть бачити у психолога такі особистісні якості, як емпатія, відкритість, професіоналізм і здатність до підтримуючої комунікації. Вони відмічають, що персоналізований підхід та інтерактивність в онлайн-присутності дитячого психолога сприяють зміцненню довіри до такого фахівця. Це підкреслює важливість врахування психологом власних індивідуальних характеристик у професійній самопрезентації та підтримці професійного іміджу.

Для емпіричного долідження особистісних характеристик іміджу дитячого психолога, успішного у використанні інтернет-ресурсів, ми розподілили відповіді психологів-учасників дослідження на 2 групи: перша група - ті, хто ведуть інтернет-сторінки, друга група – ті, хто не використовує соціальні мережі. Далі здійснили емпіричні заміри, статистичні розрахунки кореляційних зв'язків та проаналізували теплокарти цих двох груп досліджених фахівців.

В таблиці 1 представлені результати кореляційного аналізу (за Пірсоном) показників психологів, які працюють в інтернеті.

Табл. 1. Кореляційні зв'язки особистісних характеристик дитячих психологів, які ведуть соціальні мережі, за Пірсоном

Як видно з цієї таблиці, в дослідженні виявлено помірну позитивну кореляцію ($r=0.57$) між світоглядною пластичністю таких досліджених та їх світоглядним ідеалізмом, що вказує на те, що психологи, які ведуть соціальні мережі, готові змінювати свій підхід до самопрезентації, щоб повніше відповідати очікуваному клієнтською аудиторією образу психолога. Вони можуть коригувати загальний образ, тематику постів та свій стиль спілкування, щоб краще відповідати очікуванням підписників і створювати привабливий публічний імідж. Це також дає підставу вважати, що ті з респондентів, хто веде соціальні мережі, мають більш оптимістичну картину світу та надмірно не фіксують увагу на проблемах життя. Такі висновки також підтверджує наявність помірного позитивного зв'язку ($r=0.53$) між їх світоглядною пластичністю та рівнем світоглядної критичності, іншими словами, між наявною гнучкістю та схильністю до критичного мислення цих респондентів. Ймовірно, такі фахівці частіше рефлексують над створеним ними контентом, аналізують його, з метою удосконалення й адаптації відповідно до вимог аудиторії. Це може бути частиною стратегії їх самовдосконалення для підвищення популярності в соцмережах. Окрім того, помірно позитивну кореляцію з світоглядною гнучкістю

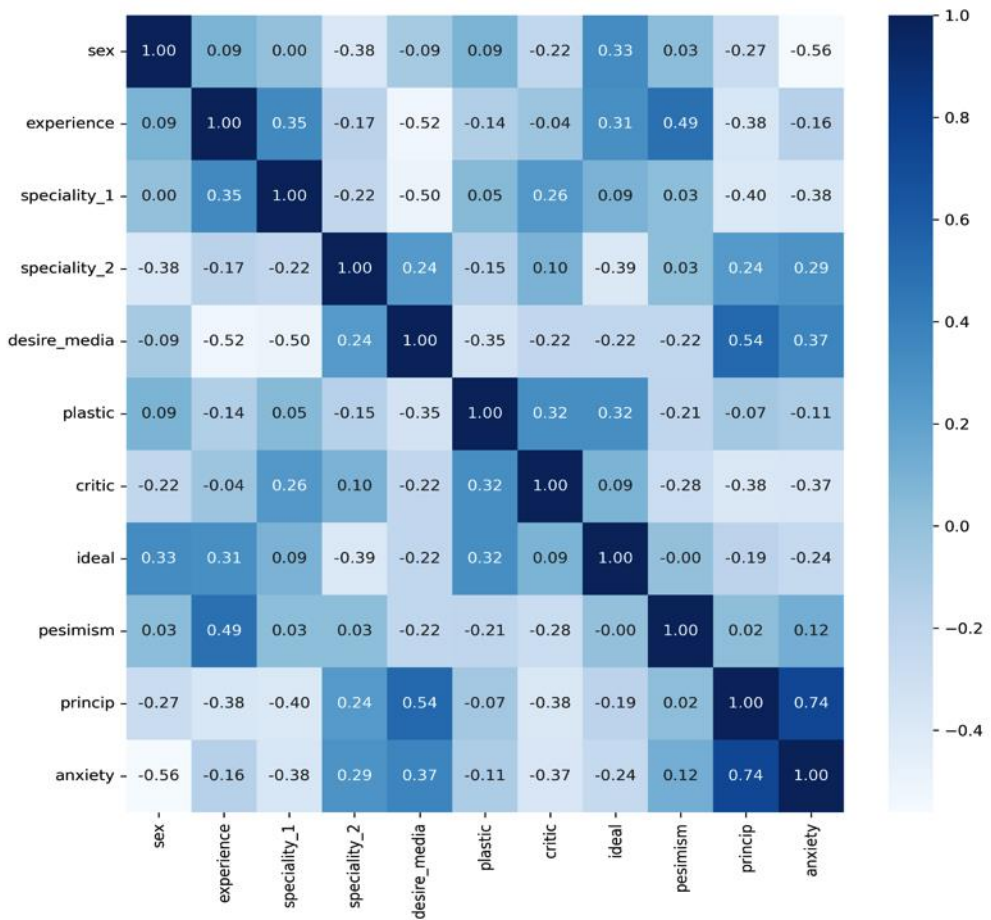
дитячих психологів продемонстрував і показник їхнього професійного досвіду ($r=0,43$). Це означає, що психологи з більшим досвідом роботи краще розуміють потреби своєї аудиторії та вчать узгоджувати свої інтернет-презентації з очікуваннями потенційних клієтів.

Зауважимо також, що виявлена негативна кореляція між досвідом роботи фахівців з дитячої психології, які використовують соціальні мережі, і тривожністю ($r=-0.34$), та позитивні кореляції тривожності з світоглядною пластичністю ($r=0.37$), та принциповістю ($r=0.31$) у цих респондентів вказують на важливість для таких осіб отримання позитивного досвіду управління іміджем через соціальні мережі та розкриття потенціалу використання мереж у зниженні тривожності дитячого психолога через можливість формування адаптивного публічного іміджу.

Нарешті привертає увагу те, що частина респондентів цієї групи, зі зростанням задоволеності якістю та результатами ведення своїх мереж, демонструють зниження показників світоглядної пластичності ($r=-0.44$). Від'ємна кореляція між готовністю визнавати позитивні надбання своєї роботи та світоглядною пластичністю може означати, що психологи, які намагаються підтримувати позитивний медіа-образ, менше відериті до зміни свого професійного підходу. Швидше за все, ця частина досліджених фахівців фокусовані на підтриманні стабільності обраного позитивного образу та не схильні спеціально реадаптувати його до поточних вимог клієнської аудиторії.

В наступній таблиці 2 представлена картина кореляційних зв'язків між діагностованими змінними психологів, які не ведуть соціальних мереж. Найпомітнішою тут є висока позитивна кореляція між їх принциповістю та рівнем тривожності ($r=0.74$). Вона може вказувати на те, що діяльність таких психологів більш жорстко керована професійними стандартами, що в умовах сучасної високої невизначеності може спричиняти підвищену тривожність фахівця. Ймовірно, вони також рідше змінюють свої підходи до організації професійної діяльності та орієнтуються на строго усталені рамки, до того ж намагаючись уникнути публічності та пов'язаного з цим публічного обговорення та осуду, яких важко уникнути спеціалістам під час ведення соцмереж. В той же час, наявність другої за силою кореляція між принциповістю та бажанням оволодіти роботою в ЗМІ ($r=0.54$) вказує на відповідне зростання мотивації такого контингенту фахівців до спеціалізованого навчання зі збільшенням їх усвідомленого та сумлінного ставлення до виконання професійних обов'язків.

Табл. 2. Кореляційні зв'язки особистісних характеристик дитячих психологів, які не ведуть соціальні мережі (за Пірсоном)

Окрім того, бажання цих фахівців оволодіти практикою роботи в інтернет-середовищі значуще та позитивно пов'язано з їхньою тривожністю ($r=0,37$) та від'ємно- з розвитком у них критичності світостприймання ($r=-0,37$), що підтверджує наше припущення про наявність у таких осіб внутрішньоособистісного бар'єра на шляху до оволодіння професійною цифровою грамотністю попри їх розуміння значущості такого навчання.

Помірна позитивна кореляція між досвідом дитячих психологів, які не ведуть свою роботу в соцмережах, та песимізмом ($r=0.49$) свідчить про те, що більш досвідчені з них і старші схильні мати песимістичніші світоглядні установки. Ймовірно, звужене коло контактів таких осіб з професійною та клієнтською аудиторіями у порівнянні з психологами-користувачами мереж, обмежує їх можливість отримувати підтримку та позитивний зворотній зв'язок від людей у віртуальному середовищі, що на тлі інших життєвих викликів, характерних для

сучасного українського суспільства, не додає таким фахівцям оптимізму у баченні життєвих та професійних перспектив. Натомість, незначна від'ємна кореляція між досвідом і принциповістю ($r=-0.38$) може означати, що психологи з більшим досвідом менше фокусуються на строгих принципах і можуть бути більш відкритими до адаптації, хоча й без залучення медіа.

Таким чином, аналіз показників тривожності та професійної інтернет-активності психологів, які прийняли участь в дослідженні, засвідчує, що дитячі психологи з різним рівнем тривожності по різному використовують онлайн-платформи для професійної самопрезентації. Зокрема, фахівці з нижчим рівнем тривожності більш активно задіюють онлайн-платформи для самопрезентації та залучення до роботи клієнтів. Натомість психологи з підвищеним рівнем тривожності частіше уникають публічного контенту та взаємодії з аудиторією, що, природно, обмежує їхню професійну присутність у віртуальному просторі.

Аналіз функціонування в часі візуального контенту сорок однієї професійної сторінки дитячих психологів, які прийняли участь в чинному дослідженні, показав, що:

- профілі, які поєднують особисті історії та професійні матеріали, отримували значно більше уваги потенційних клієнтів;
- використання графічних елементів, інфографіки та відео позитивно впливало на збільшення інтересу аудиторією;
- оформлення сторінки у корпоративному стилі, наявність якісних фотографій, коректна демонстрація фрагментів процесу роботи психолога викликає довіру у потенційних клієнтів.

В дослідженні також виявлені ефективні онлайн-стратегії дитячих психологів, які сприяють збільшенню реальних звернень клієнтів до сторінки фахівця, а саме: 1) регулярне оновлення професійного контенту, включаючи статті, відеоматеріали та рекомендації для батьків; 2) використання інтерактивних форматів, таких як живі трансляції, вебінари, сесії запитань і відповідей, які сприяють залученню аудиторії; 3) розробка індивідуалізованих повідомлень для специфічних цільових груп, що підвищує ефективність комунікації; 4) постійна реакція на коментарі, які надходять до розміщених матеріалів, та активна взаємодія з аудиторією.

На основі отриманих результатів емпіричного констатувального дослідження була створена авторська тренінгова програма, метою якої стала допомога дитячим психологам в опануванні компетентностями побудови ефективного іміджу в Інтернет-середовищі. Програма передбачала оволодіння учасниками тренінгу необхідними цифровими інструментами творення авторської сторінки в Інтернеті, зміцнення резилієнтності та особистісних установок учасників в напрямку формування світоглядної пластичності та актуалізації творчих здібностей.

В апробації авторської програми тренінгу взяли участь 10 дитячих психологів, які бажали збільшити кількість клієнтів за рахунок Інтернет ресурсів. З опорою на

попередньо отримані результати теоретичного та емпіричного дослідження, критеріями ефективності формувального впливу тренінгу за розробленою програмою були обрані характеристики тривожності, песимізму, критичності та пластичності учасників, а також кількість клієнтів, які звертались до цих фахівців за допомогою до та після проходження тренінгу.

Результати розрахунків ефективності тренінгу оптимізації продуктивності використання Інтернет-ресурсів групою дитячих психологів в кількості 10 осіб представлено в таблиці 3 (див. Таблицю 3).

Табл. 3. Значущість розбіжностей основних показників учасників тренінгу за обраними критеріями до та після його проходження (за t-критерієм Стьюдента)

Показник	Середнє до тренінгу	Середнє після тренінгу	Стандарт. відхилення до тренінгу	Стандарт. відхил. після т-у	t-статистика	p-значення
Рівень тривоги	26,5	17,5	2,87	2,41	17,41	1.43e-08
Світоглядна пластичність	19,5	28,1	1,88	2,41	-17,34	1.48e-08
Світоглядна критичність	12,1	14,7	1,10	0,95	-11,44	6.31e-07
Світоглядний песимізм	11,5	7,1	1,08	0,99	26,94	6.47e-10
Кількість клієнтів	1,0	3,7	1,05	1,49	-8,06	2.09e-05

Подані в таблиці 3 розрахунки статистично засвідчують значущість змін у показниках учасників тренінгової програми за представленими параметрами (всі значення $p < 0.05$). Зокрема, відмічається наступне:

- істотне спадання після проходження тренінгу показників тривоги учасників (t), у порівнянні з їх рівневими характеристиками до тренінгу (в середньому на 6 пунктів, з 26,5 до 17,5 балів);

- збільшення в результаті тренінгу на 9 пунктів (19,5 проти 28,1) їх світоглядної пластичності, зростання на 2,5 пункти світоглядної критичності (12,1 проти 14,7) та зменшення на 4 пункти вираженості середніх показників світоглядного песимізму учасників (з 11,5 до 7,1);

Окрім того, за час реалізації програми у її учасників майже у 4 рази зростає кількість клієнтів (усереднені по групі дані на початок та кінець навчання: 1 проти 3,7), що очевидно засвідчує на користь подальшого використання такої програми для збільшення ефективності роботи фахівців з психологічної допомоги дітям та їх батькам.

Отже, можемо дійти висновку про те, що розроблена тренінгова програма є ефективним методичним засобом підвищення якості іміджу спеціаліста з дитячої

психології, покращення його емоційних і когнітивних характеристик та цифрового забезпечення виробничої діяльності в інтернеті.

Дискусія

Отримані результати узгоджуються з існуючими дослідженнями у сфері іміджології (Smith, Ch., 2024; Lolenko, K. M., 2022; Lygomina T. A., 2020; 2019; Johnson, M., 2017 та ін.), підтверджуючи важливість стратегічного підходу до формування професійного іміджу сучасного спеціаліста. Загальним місцем більшості подібних досліджень є думка, яку ми поділяємо, про те, що інтеграція раціонального ставлення до світу, емоційного інтелекту та технологічної грамотності є ключем до успішного створення та підтримки іміджу фахівця-психолога у віртуальному середовищі. Виклики, з якими сьогодні стикаються дитячі психологи, включають необхідність забезпечення балансу між індивідуально-особистісними особливостями таких спеціалістів і професійними запитами активності у цифровому середовищі. Отримані дані свідчать також про необхідність розвитку стійкості до стресу та адаптивності таких спеціалістів.

Порівняння отриманих результатів з іншими дослідженнями також підкреслює унікальність розробленого підходу, орієнтованого на формування довіри аудиторії до дитячого психолога та розвиток його адаптації до динамічних змін в сучасному цифровому просторі, в тому числі і через оволодіння продуктивними стратегіями надання психологічних послуг дітям та їх батькам онлайн на основі ведення сайту.

Дослідження підтвердило важливість стратегіального підходу до формування професійного іміджу дитячого психолога в інтернет-середовищі. Зважаючи на те, що здатність створювати довірливу атмосферу та демонструвати професіоналізм в роботі є основними предикторами позитивного іміджу такого фахівця, дитячі психологи, які пройшли навчання за формувальною програмою, можуть застосовувати кілька стратегій для підтримки та вдосконалення власної онлайн-презентації.

Найпершою з них є стратегія емоційної підтримки потенційного клієнта, яка спрямована на створення довіри до спеціаліста через надання зворотнього емоційного зв'язку батькам, які звернулись до фахівця. Як показав аналіз літератури та результати опитування батьків, діти та їхні батьки надають перевагу психологам, які стабільно демонструють емпатію та відкритість спілкуванню. Важливою також, на думку A. Reynolds з колегами, є здатність психолога надавати підтримку клієнтам, які переживають стрес або знаходяться в умовах кризових ситуацій, що вимагає від фахівця високого рівня емоційної стійкості. (Reynolds et al., 2015). За таких умов для ефективної взаємодії в онлайн-середовищі дитячий психолог може використовувати такі методи, як активне слухання та підтвердження емоційного стану клієнта через відео- або текстові повідомлення.

Наступною важливою стратегією, яка позитивно підтримує імідж психолога є актуалізація у взаємодії з клієнтами персоналізованого підходу, що дозволяє дитячому психологу адаптувати свої послуги під конкретні потреби кожної родини. Дослідження спеціалістів з побудови іміджу підкреслюють, що персоналізований контент (напр., індивідуальні поради, рекомендації або програми для батьків) є одним із найбільш ефективних способів підвищення залученості клієнтів в онлайн-просторі (Johnson, 2017). Для реалізації персоналізованого підходу дитячі психологи можуть на основі моніторингу запитів батьків активно використовувати вебінари, онлайн-сесії та інші інтерактивні формати для того, щоб звертатись до конкретних проблем, які турбують їхніх клієнтів.

Іншою важливою стратегією є постійна робота дитячого психолога над зміцненням власної психологічної стійкості, оскільки це допомагає не тільки покращити його емоційне благополуччя, але й підвищує рівень професіоналізму у спілкуванні з дітьми та батьками (Kohls et al., 2016) Психологи можуть розвивати стресостійкість за допомогою спеціальних тренінгів, медитацій, а також технік релаксації, що сприятиме кращому контролю над емоціями та ефективнішому реагуванню на виклики, з якими вони стикаються під час онлайн-консультацій.

Не менш важливим аспектом підтримки іміджу дитячого психолога є і створення візуального контенту, що відповідає вимогам сучасних користувачів. Як показує дослідження Chaе (2019), ефективний візуальний контент, який поєднує особисте та професійне, дозволяє створити більш довірливу атмосферу серед потенційних клієнтів. Очевидно, що психологи, які активно публікують корисні матеріали, включаючи відео, інфографіку та статті, здатні значно збільшити свою аудиторію та залучати більше клієнтів.

Надзвичайно важливою складовою забезпечення продуктивності діяльності дитячого психолога в онлайн-просторі є етичний аспект його роботи з клієнтами. Дотримання етичних стандартів і принципів прозорості у комунікаціях є критично важливим для підтримки довіри клієнтів. Зокрема, дослідження Black et al. (2018) свідчить про те, що етичні порушення або недостатня прозорість можуть значно знизити імідж психолога в інтернеті та викликати втрату довіри у дійсних та потенційних клієнтів. З огляду на таке, дитячі психологи в межах навчання за розробленою програмою навчаються забезпечувати чітке розмежування між професійною діяльністю та особистим життям, а також поважати конфіденційність клієнтів.

Отже, як показали результати онлайн-тренінгу, використання дитячим психологом представлених програмою стратегій побудови іміджу, дозволяє такому спеціалісту створити привабливіший позитивний імідж у цифровому середовищі, що сприяє як підвищенню довіри до нього з боку клієнтів, так і його професійному розвитку.

Висновки

Висвітлені у статті результати проведеного теоретичного та експериментального дослідження дають підстави зробити наступні висновки:

В ході теоретичного аналізу з'ясовано, що імідж фахівця здіячої психології у соціальних мережах є не лише засобом його самопрезентації, але й ефективним інструментом залучення клієнтської аудиторії та професійного розвитку спеціаліста. Батьки, які звертаються до психолога за допомогою дітям, прагнуть бачити у психолога такі якості, як емпатія, відкритість, професіоналізм і здатність до комунікації, а персоналізований підхід та інтерактивність професійної діяльності сприяють зміцненню довіри до такого фахівця з боку батьків дітей. Важливим результатом аналізу є також ідея особливої значущості дотримання дитячим психологом етичних стандартів, що істотно впливає на виникнення в онлайн-просторі довіри потенційних клієнтів до іміджу такого фахівця і на її підтримку в часі.

За даними проведеного емпіричного дослідження, психологічна стійкість та тривожність фахівців суттєво впливають на їх готовність та здатність ефективно формувати професійний імідж. В роботі виявлено зв'язок продуктивності інтернет-активності дитячих психологів, які прийняли участь в емпіричному дослідженні, з наступними їх індивідуально-психологічними та професійними особливостями: психологи, які регулярно оновлюють свій контент і взаємодіють з клієнтами через коментарі, сесії питань і відповідей або прямі трансляції, створюють на своїх інтернет-сторінках атмосферу довіри та залученості. Це сприяє формуванню їх позитивного професійного іміджу та підвищенню рівня довіри клієнтів.

З іншого боку, частіше уникають публічного контенту та взаємодії з аудиторією тривожні та песимістичні налаштовані фахівці, вони також менш активно задіюють онлайн-платформи для самопрезентації й залучення до роботи клієнтів, що, природно, обмежує професійну присутність таких фахівців з дитячої психології у віртуальному просторі. Для оптимізації роботи в інтернеті тривожних та песимістично налаштованих спеціалістів варто використовувати спеціальні тренінги, спрямовані на зниження стресу та підвищення компетентності та впевненості цих фахівців у власних силах успішно працювати в соціальних мережах.

При створенні програми тренінгу для контингенту дитячих психологів варто враховувати використання текстового, візуального та інтерактивного контенту (відео, інфографіки, освітні публікації), що значно збільшує охоплення аудиторії послугами, сприяє її залученню. Особливу увагу слід приділяти творенню контенту, адаптованому під специфічні запити батьків і дітей. Важливо також працювати над розвитком світоглядної пластичності та впевненості у собі таких спеціалістів. Критично важливим є також обговорення необхідності дотримання етичних стандартів у цифровому просторі, оскільки забезпечення прозорості в комунікації, дотримання конфіденційності та чесності істотно сприяють підвищенню репутації та довіри до фахівця.

Апробація програми тренінгу для навчання дитячих психологів роботі в інтернет-середовищі продемонструвала значущі зрушення в особистиній та професійній трансформації учасників за обраними критеріями, релевантними проблемі

дослідження. Досвід створення учасниками персоналізованого іміджу, який відображає унікальність фахівця, спроможний підвищувати інтерес до спеціаліста та довіру клієнтів, збільшуючи їхню кількість, а поєднання демонстрації професійних досягнень, доступності для інших та людяності стає ключем до успішної взаємодії з клієнтами в інтернеті.

Назагал, створена програма значуще покращує професійний імідж дитячого психолога, допомагає йому залучити до роботи нових клієнтів та сприяє встановленню довіри між фахівцем і його аудиторією. Такі результати дозволяють стверджувати про доведення гіпотези дослідження, яка висувалась з метою його проведення.

Майбутні дослідження обраної теми можуть бути орієнтовані на динаміку змін у цифровому середовищі та нові виклики, що виникають у зв'язку із цим в роботі дитячого психолога. Формування позитивного іміджу в інтернеті не лише сприяє залученню нових клієнтів, але й підвищує рівень професійного розвитку та впізнаваності спеціаліста у психологічній спільноті. Варто також розглянути довгостроковий вплив використаних в роботі стратегій побудови іміджу на професійний розвиток дитячих психологів, які прийняли участь в дослідженні.

Список використаних джерел

- Бондарчук, О. І., Брюховецька, О. В., та Чаусова, Т. В. (2020). Гендерні та вікові особливості внутрішньої свободи особистості майбутніх психологів. Вісник післядипломної освіти: Серія «Соціальні та поведінкові науки», 13(42), 39-53.
- Булатевич, Н., Яблонська, Т. (2018). Етичні виміри діяльності психолога в практиці психологічного консультування. Психологічний журнал 15(5):237-251 DOI:10.31108/1.2018.5.15.15.
- Власова О.І. (2019). Психологія розвитку соціальних здібностей особистості в онтогенезі (повний онтогенез). Наукова монографія. Отава. Accent Graphics Communications - 377 с. ISBN 978-1-77192-264-7
- Горенко, М. Я. (2022). Гендерні особливості формування операційного компонента готовності майбутніх психологів до професійної кар'єри. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 5 (2), 83-89
- Діалог: Медіастудії. 2018. № 24. URL: <http://dms.onu.edu.ua/article/view/153405> (дата доступу: 20.10.2024).
- Зарицька В. В. (2019). Психологія самореалізації особистості: монографія. Київ: Oldiplus, 2019. 242 с.
- Злівков В.Л., Лукомська С.О. (2022). Сучасні навчальні технології розвитку особистості в освіті. Київ. 2022. 184 с.
- Комар, Т., & Варгата, О. (2022). Технологія кейс-стаді для розвитку «м'яких навичок» психологів-майстрів. *Перспективи та інновації науки*, 1 (6).
- Кутішенко, В. П., Патинок, О. П., Ставицька, С. О., & Вінник, Н. Д. (2021). Особливості відповідальності як світоглядного феномену студентів-психологів та соціальних

- працівників на початковому етапі професійної підготовки. Проблеми сучасної психології: науковий журнал, (1 (20)), 91-100.
- Лигоміна Т. А. (2019). Критерії формування професійного іміджу практичного психолога як соціально-психологічного феномену. Теорія та практика сучасної психології: збірник наукових праць. 2019. Т. 5, № 1. С. 147–151.
- Лигоміна Т. А. (2020). Емпіричне дослідження когнітивно-мотиваційних та оціночних характеристик професійного іміджу практичних психологів. *Habitus*. 2020. № 14. С. 250–254.
- Лоленко, К. М. (2022). Професійний бренд психолога: сутність, етапи та умови розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, № 2 (26), 91-98.
- Лозова О. М., Циганчук Т. В., Ліплянська О. В., Миколенко Н. В. (2022). Методологічні основи підготовки практичних психологів у мінливих умовах суспільного існування // *Перспективи та інновації науки*. № 6 (11). С. 450–460.
- Філюк Л. М. (2023). Кластерний аналіз визначень поняття «професійний імідж» // *Helvetica*. 2023. № 34 (73). С. 6–10.
- Black, S., & Jones, M. (2018). Ethical Practices for Online Psychology: Navigating the Digital Era. *Journal of Ethical Practice*, 12(3), 22-35.
- Chae, Y. G. (2019). The Role of Visual Content in Professional Image Building. *Journal of Digital Psychology*, 18(2), 101-112.
- Personalized Approaches in Online Psychological Practice. *Journal of Online Psychology*, 23(4), 174-189.
- Kohls, S. B., & Meyer, E. H. (2016). Building Resilience in Psychologists: Strategies for Managing Online Stress. *Journal of Clinical Psychology*, 72(5), 453-467.
- Otych O. M. (2021). Personal determinants of professional self-realization of scientific and pedagogical workers of universities of Ukraine // *Vědecká perspektiva*. [in Poland]
- Reynolds, A., Williams, R., & Markowitz, A. (2015). Emotional Support in Online Psychological Services: A Critical Component of Trust. *Journal of Psychology and Technology*, 14(3), 189-202.
- Smith, Ch., (2024) Impact of Social Media Engagement on Perceptions of Social Capital. *Journal of Advanced Sociology* 5(1):1-13 DOI:10.47941/jas.1850 <https://www.researchgate.net/publication/380262489>

PSYCHOLOGICAL PREREQUISITES FOR FORMING THE PROFESSIONAL IMAGE OF A CHILD PSYCHOLOGIST IN A DIGITAL ENVIRONMENT

Vlasova Olena & Voloshyna Maria

Abstract

Relevance. The formation of the image of a child psychologist in the Internet environment is an important aspect of modern psychological practice. This is determined by the growing role of digital communications in the organization of people's individual

lives and industrial relations, as well as the need to adapt a practical psychologist to the requirements of his potential online audience. The purpose of the article is to present the results of theoretical justification, empirical research and the development and testing of effective tools for creating a professional image of a child psychologist in the digital space. The material considers the results of a study aimed at developing strategies for forming a professional image of a child psychologist in a digital environment, demonstrates their novelty and substantiates their practical significance.

Methodology. The main research methods were content analysis of professional pages of psychologists, surveys of parents and psychologists, as well as the use of special psychodiagnostic tools, such as the Beck Anxiety Scale and the Worldview Plasticity Questionnaire.

Results. The results obtained demonstrate the following: 1) To successfully form the image of a child psychologist, it is important for such a specialist to systematically and actively interact with the audience, using specific strategies, diverse content and adhering to ethical standards of online communication. 2) Empathy, low anxiety and worldview plasticity and professionalism and adaptation of the content of a professional site to the specifics of the requests of parents and children contribute to increasing the level of trust and effectiveness of interaction between a child psychologist and his audience. 3) A proven author's training program for child psychologists who seek to develop their professional activities and increase their recognition on the Internet and the trust of potential clients has confirmed its effectiveness as an evidence-based practice.

Keywords: psychological practice, professional image, child psychologist, online communication, strategies of professional activity.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Власова Олена

д-р психол. н., проф. професор кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
головний редактор журналу Socialization & Human Development
Київ, Україна

ORCID ID: 0000 0002 9804 0038

e-mail: olenavlasova@knu.ua

Волошина Марія

Студентка магістратури факультету психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0007-9356-8146

e-mail: mariia.voloshyna.ua@gmail.com

Конкурентність інтересів: Проф. Олена Власова є головним редактором журналу.

Запевнення: Автори заявляють, що їхні думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від будь-якого впливу будь-яких організацій. Проф. Олена Власова є головним редактором журналу.

Відмова від відповідальності: автори заявляють, що їхні думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, вільні від будь-якого впливу будь-яких організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитуйте цю статтю

Власова Олена, Волошина Марія. Психологічні передумови формування професійного іміджу дитячого психолога в цифровому середовищі. 2024 Socialization & Human Development journal 2. (Vol.6) [https:// doi.org.D0I10.37096/SHDISJ-24-1.2-0002](https://doi.org/DOI10.37096/SHDISJ-24-1.2-0002)

Submitted on 12 Oct. 2024 / Revised 17 Dec. 2024 / Approved 30 Dec. 2024

Published: 31 Dec. 2024

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0002

Відповідальний редактор -Ярослав РЯБЧИЧ

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Copyright: © 2024 Власова Олена, Волошина Марія. Ця стаття відкритого доступу, яка розповсюджується відповідно до ліцензії Creative Commons Attribution License, (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови вказівки автора та джерела.

ПОТЕНЦІАЛ МЕДИТАЦІЇ У ПОДОЛАННІ АКТУАЛЬНИХ ТА ДИТЯЧИХ СТРАХІВ ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ

Потонська Ольга

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0003

Анотація

Актуальність: Сучасне суспільство характеризується високим рівнем стресу (війна, економічна нестабільність та інші непередбачувані обставини, який суттєво впливає на психологічне благополуччя особистості. В умовах постійного страху та тривоги необхідності швидкої адаптації, важливо знайти методи, які дозволяють людині самостійно долати ці проблеми. Одним з таких методів є медитація, яка може допомогти знизити рівень стресу, покращити емоційну саморегуляцію і сприяти підтримці психологічного благополуччя людини.

Мета статті - експериментально довести позитивний ефект медитативних практик у процесі корекції суб'єктивного благополуччя дорослих людей, обумовлених їх дитячими та актуальними страхами.

Методологія. Методики: П'ятифакторний опитувальник майндфулнес FFMQ; Шкали тривоги та тривожності STAI; Шкала толерантності до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I; Новий опитувальник толерантності до невизначеності (НТН, Корнилової Т.В.); Огляд персональних переконань SPB; Опитувальник дисфункціональних переконань PBQ-BPD; Шкали психологічного благополуччя К. Ріфф; Симптоматичний опитувальник SCL-90-R; авторська Шкала дитячих та актуальних страхів для дорослих, програма розвитку психологічної гнучкості. Вибірка дослідження - 130 дорослих осіб.

Результати апробації авторської програми подолання страхів з використанням медитативних технік статистично засвідчують її ефективність. Дослідження виявило значиме зниження вираженості актуальних та дитячих страхів, які впливають на життя учасників програми, зниження рівня їх ситуативної тривоги та особистісної тривожності, позитивні зміни психологічного здоров'я та благополуччя, окрема, в учасників суттєво покращилась компетентність їх в управлінні навколишнім середовищем, зросли оцінки особистісної автономності та самоприйняття.

Ключові слова: дитячі страхи дорослих, стрес, медитація, усвідомленість, майндфулнес, психологічне благополуччя, саморегуляція.

Актуальність

Для автора представлений матеріал є частиною дослідження впливу дитячих та актуальних страхів на суб'єктивне благополуччя та стереотипність поведінки дорослих людей шляхом розвитку їх психологічної гнучкості. В літературі зазначається, що безпосередній вплив на реакції страху людини, сформовані у

дитинстві, не є ефективним, оскільки існують наукові данні про те, що будучи створеними, реакції страху зберігаються протягом всього життя і практично не піддаються стиранню – вони можуть бути погашені, але при певних умовах виникають знову (Barad, 2006). Тому погляди науковців і практиків звертаються до пошуку альтернативних інструментів страхосовладання, перспективним серед яких автору видається медитація.

Кількість наукових праць, присвячених впливу медитативних практик на психічне та фізичне здоров'я людини, суттєво збільшилась в останні роки. На початку 2021 року, база даних Американської психологічної асоціації APA PsycNet містила більше 9,5 тис. публікацій, серед них 361 стаття в рецензованих наукових журналах. Актуальна база даних психологічної та медичної літератури PubMed.gov налічує майже 8 тис. робіт, де предметом дослідження була медитація; серед них - 1102 клінічних дослідження.

Медитація - це процес глибокого, тривалого споглядання, концентрації уваги або саморефлексії, метою якого є досягнення змінених станів свідомості задля глибокої релаксації, отримання інсайту, кращого пізнання себе та світу (APA, 2024). Як один з сучасних методів психологічних втручань медитація має давнє філософське підґрунтя. В західній культурі сформувалися два підходи до реалізації медитативних практик: 1) майндфулнес (усвідомленість), спрямований на формування децентрованої метакогнітивної позиції, 2) трансцендентальний підхід, спрямований на вихід за межі звичних станів свідомості. В рамках першого підходу розроблені авторитетні терапевтичні програми з клінічно-доведеною ефективністю: МФ-КПТ, зниження стресу на основі майнфулнес, медитація доброзичливості, групи розумово-тілесних навичок та ін.

Важливо відмітити, що перевагою медитативних практик є простота й доступність, можливості модифікації до різних соціо-культурних та вікових груп та до різних видів розладів, інтеграція в повсякденне життя та високий превентивний потенціал методу у формуванні життєстійкості та опірності стресам. Крім іншого, медитативні практики мають потенціал до подолання стереотипності та збільшення психологічної гнучкості, що розкривається в наступних компонентах: контакт з теперішнім моментом замість концентрації на минулому чи майбутньому; прийняття важких емоційних станів замість спроб боротьби з ними чи уникання; дистанціювання від думок замість злиття з ними; розуміння власних внутрішніх подій як контексту, в якому відбувається життєдіяльність.

Сьогодні відомо багато повсякденних та клінічних медитативних практик, що використовуються для зняття стресу, мають доведені ефекти у сприянні фізичному здоров'ю та психологічному благополуччю. Кожна з них має унікальну спрямованість, процедуру, очікувані ефекти і переваги. Наявні свідчення емпіричного підтвердження впливу медитації на регуляцію емоцій, пов'язану із зменшенням страхів та тривожності – як на рівні нейрологічних процесів, так і на рівні метакогнітивних

функцій свідомості. Але ці іноді фрагментарні і часто суперечливі відомості не дають цілісного науково-психологічного пояснення механізму цього впливу, і тому не в змозі достаменно описати методологію подібних інтервенцій для різних випадків.

Натомість Дж. Міхалек и Т. Хайденрайх (2018) відзначають, що швидке поширення та прийняття психологічних втручань, основаних на медитації, передує їх емпіричному підтвердженню. Л. Карлсон (2018) додає, що провідну роль у цьому русі відіграють не вчені-клініцисти чи професійні терапевти, а ЗМІ та могутня спільнота інструкторів та послідовників.

Мета статті - експериментально довести позитивний ефект медитативних практик у процесі корекції суб'єктивного благополуччя дорослих людей, обумовлених їх дитячими та актуальними страхами.

Методологія

Методологія. В дослідженні використана стратегія формувального експерименту.

Необхідність розробки програми психологічної корекції наслідків впливу дитячих фобій у формі не високого суб'єктивного благополуччя дорослих осіб базується на результатах нашого попереднього констатувального дослідження (Потонська О., 2020, 2021). За допомогою наступних інструментів були проведені діагностичні зрізи до початку формувального впливу та відразу по його закінченню: розроблена в роботі автором Шкала для визначення дитячих та актуальних страхів; Шкала толерантності до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I (McLain, 1993); Новий опитувальник толерантності до невизначеності (НТН, 2009) та додатково розрахований до неї індекс стереотипності поведінки; Шкали тривоги та тривожності STAI (Spielberger, Gorsuch & Lushene, 1970, адаптація Ю. Л. Ханіна, 1978); Огляд персональних переконань SPB (Survey of Personal Beliefs; Т. Р. Demaria, Н. Kassinove & С. А. Dill, 1989); Опитувальник дисфункціональних переконань PBQ-BPD (Butler et al.); Шкали психологічного благополуччя К. Ріфф; Симптоматичний опитувальник SCL-90-R, (адапт. Н. Тарабріною, 2001), в якому розглядали Загальний індекс тяжкості симптомів та показники двох шкал «Тривожність» і «Фобічна тривожність».

На основі аналізу емпіричних даних першого констатувального етапу була створена програма групових занять для розвитку психологічної гнучкості (пластичності) тих учасників дослідження, які повідомляли про наявність дитячих страхів. Кожне заняття включало три обов'язкові елементи:

А) пізнавальний компонент: міні-лекції, самодіагностика, обговорення досвіду, групові дискусії;

Б) МФ компонент: різноманітні медитативні практики: майндфулнес-підхід, а також трансцендентні медитації (метод Альтвей), медитація доброзичливості, керовані візуалізації, техніка повторення мантри, релаксація, спрощені елементи йоги; (тут свідомо використано розмаїття підходів для того, щоб кожний учасник міг обрати практики, які підходять особисто йому);

В) психологічний компонент: психологічні вправи, переважно в контексті МФ-орієнтованої когнітивно-поведінкової терапії, а також вправи-криголами та техніки для зняття психоемоційного напруження.

Програма розвитку психологічної гнучкості та подолання страхів тривала шість тижнів, протягом яких учасники відвідували групові заняття (загальна тривалість 24 академічні години), а також працювали самостійно, впроваджуючи практики медитації у своє повсякденне життя.

Вибірка. Дослідження за представленою програмою проводилось у 2 етапи. Поршопочатково збір даних був здійснений на вибірці 130 дорослих осіб.

На другому етапі експериментальну групу (ЕГ) склали 34 особи, серед яких 21 жінка та 13 чоловіків (вік від 23 до 51, середній вік $36,27 \pm 5,97$), які прийняли участь у формульній програмі тривалістю шість тижнів. Контрольна група (КГ) складалась також з 34 осіб, які мали аналогічні соціально-демографічні характеристики та психологічні проблеми і зверталися до авторів за різноманітними психологічними консультаціями, але участі у програмі медитації не брали (21 жінка та 13 чоловіків віком 21-53 роки, вік: $35,5 \pm 6,94$). Більша частина цієї групи – учасники констатувального етапу дослідження. Учасники контрольної групи також двічі заповнили опитувальники, між цими зрізами вони жили звичним життям і не були залучені до цілеспрямованих психологічних втручань з використанням медитативних практик. Крім цього, упродовж формульного експерименту ми регулярно відстежували динаміку формування в учасників усвідомленої присутності з використанням опитувальника FFMQ.

Результати

На першому етапі дослідження було з'ясовано, що вираженість страхів у його учасників прямо пов'язана із стереотипізацією їх сприймання, емоцій, мислення та поведінки. Це проявляється в психічній ригідності (нездатності при об'єктивній необхідності змінити ставлення, установку, мотив, модус переживання) та інтолерантності до невизначеності (прагненні до контролю і впорядкованості, дихотомічному поділі «правильних і неправильних» вчинків, думок і цінностей; неготовності самостійно виходити за рамки прийнятих обмежень).

В таблиці 1 представлена кореляційна матриця, що демонструє взаємозв'язки між показниками вираженості дитячих страхів дорослих осіб та проявами у них стереотипізації. Значущі коефіцієнти виділені сірою заливкою ($p \leq 0,05$) та жирним шрифтом ($p \leq 0,01$).

Табл. 1. Кореляції між показниками вираженості дитячих страхів та проявами стереотипів у дорослих в різних сферах життя (N=130)

	Страхи дитинства	Страхи дорослості	Заг-на вираженість страхів	Кількість страхів	Сила страху	Фобічний компонент	Деструктивні страхи	Конструктивні соціальні страхи
Актуальна ригідність	0,12	0,138	0,143	0,129	0,05	0,128	0,194	-0,04
Толерантність до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I:								
Прийняття новизни	-0,20	-0,22	-0,23	-0,23	0,005	-0,18	-0,31	0,042
Прийняття складності	-0,13	-0,06	-0,13	-0,18	0,084	-0,04	-0,27	0,119
Прийняття невизн-сті	-0,15	0,032	-0,11	-0,20	0,174	0,015	-0,24	0,062
Загальний бал TH	-0,18	-0,06	-0,16	-0,22	0,117	-0,06	-0,30	0,086
Новий опитувальник толерантності до невизначеності (HTH):								
Толеран-ть до неви-сті	0,044	-0,06	0,025	0,02	0,069	0,026	-0,11	0,242
Інтолерантність	-0,16	-0,27	-0,21	-0,14	-0,34	-0,25	-0,09	-0,22
Міжособ. Інтотера-ть	0,208	0,248	0,242	0,206	0,115	0,23	0,154	0,190
Стереотипізація	-0,17	-0,18	-0,19	-0,14	-0,30	-0,21	-0,02	-0,32
Огляд персональних переконань (SPB Н. Kassinove, A. Berger):								
Обов'язок щодо себе	0,16	0,057	0,138	0,103	0,011	0,148	0,072	0,321
Низька фрустраційна толер-ть	0,268	0,069	0,246	0,242	0,046	0,194	0,230	0,231
Самооцінка	0,228	0,065	0,197	0,231	-0,05	0,113	0,279	0,021
Ірраціона-ні уста новки	0,225	0,126	0,225	0,212	0,006	0,190	0,184	0,202
Опитувальник дисфункціональних переконань PBCQ-BPD:								
Недовіра	0,339	0,414	0,399	0,378	0,169	0,334	0,391	0,06
Залежність	0,234	0,417	0,312	0,208	0,31	0,365	0,206	0,172
Захист	0,093	0,424	0,200	0,059	0,302	0,323	0,055	0,103
Загальний бал BPD	0,301	0,544	0,404	0,298	0,325	0,440	0,301	0,138
Шкали тривоги та тривожності STAI:								
Ситуативна тривожність	0,338	0,559	0,443	0,290	0,462	0,524	0,315	0,214
Особистісна тривожність	0,372	0,485	0,455	0,356	0,342	0,470	0,319	0,317

Примітка: критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона складає 0,172 при $p \leq 0,05$; 0,225 при $p \leq 0,01$; 0,285 при $p \leq 0,001$

Як видно з таблиці 1, особи з вираженими фобічними реакціями стереотипно інтерпретують навколишнє середовище, поточні життєві події як джерело загрози або дискомфорту. Вони негативно ставляться до нових, складних або неоднозначних ситуацій; зустріч з ними викликає сильні тривожні реакції, які вводять людину в пасивно-депресивний або ворожо-агресивний стан.

Прояви стереотипів в когнітивній сфері проявляються в наявності стійких дисфункціональних переконань щодо власної незахищеності, надмірної вразливості до фрустрацій, необхідності у зовнішній підтримці і водночас, неможливості довіряти іншим людям та світу взагалі. Все це порушує процеси психологічної адаптації, викликає у людини незадоволеність собою та власним життям.

Дискусія

Апробація авторської програми подолання страхів з використанням медитативних технік статистично засвідчила її ефективність. Так, діагностичні показники експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп до початку формульованого впливу достовірно не відрізнялись. Результати порівняльного аналізу засвідчили, що стосовно жодної із змінних не виявлено статистично-значимих відмінностей розподілу та середніх показників.

Опитування по закінченню формульованої програми показало суттєві зміни психологічних показників в експериментальній групі (ЕГ). Значимість зсуву середніх показників визначили за допомогою t-критерію Стьюдента для парних вибірок, паралельно перевірили достовірність змін за допомогою непараметричного T-критерію Вілкоксона. Гіпотеза про значимість зсуву приймалась у випадку, якщо значення p було меншим за 0,05.

Табл. 2. Динаміка вираженості страхів до та після програми у експериментальній групі (N=34)

Кількісний показник	Частотний аналіз			Середні тенденції		Порівняльний аналіз (р двост.)	
	Зменшення	Без змін	Збільшення	До	Після	T-критерій Вілкоксона	t-критерій Стьюдента
Страхи минулого	↓ 21	= 6	↑ 7	16.71±9.46	14.88±7.64	<,001	<0,001
Теперішні страхи*	↓ 21	= 5	↑ 8	3.44±3.58	2.26±1.93	0,008	0,006
Вираженість страхів	↓ 25	= 6	↑ 3	20.15±10.75	17.15±8.50	<0,001	<0,001

Примітка: * параметри, щодо яких не виконується критерій нормальності розподілу, тож потрібно орієнтуватись на непараметричний критерій порівняння

В першу чергу відзначимо суттєве зниження вираженості страхів: як тих, що респонденти пригадували у власному дитинстві ($p < .001$), так і тих, що вони переживали в дорослому житті ($p < .01$). Середні показники в ЕГ знизились, а розподіли звузились за рахунок корекції високих значень.

Переважає більшість учасників наприкінці програми вказали в анкеті менше страхів, ніж при першому опитуванні (73.5 % ЕГ). Це відображує суттєві зміни в теперішньому ставленні учасників до навколишнього світу та власних стосунків зі світом. Найбільші позитивні зміни стосуються параметру «Теперішні страхи». Учасники формульованого експерименту стали значно менше відчувати вплив страхів різної природи (в першу чергу, соціальних) на своє нинішнє життя та поведінку. Цей результат цілком логічний, оскільки значна частина вправ програми була спрямована на усвідомлення відчуттів страху та пов'язаних з ними когніцій, дистанціювання від них та усунення їх впливу на поведінку.

Також відбулось істотне зменшення показника «Страхи минулого». 21 учасник (61.8 % групи) при повторному опитуванні вказали менше страхів, ніж на початку експерименту. Це можна пояснити тим, що людина згадує та пояснює власне минуле, виходячи з актуального стану – теперішнього сприйняття себе. Тож, оскільки частина страхів для учасників стала неактуальною (була «відреагована» та «відпущена»), то вони зникли із самозвітів. Наше припущення підтверджується тим фактом, що найсуттєвіше зменшення цього показника ми спостерігали в осіб, які на старті програми вказали найбільшу кількість страхів дитинства (20 та більше найменувань). В цих випадках по закінченню експерименту учасники вказували на 3-8 дитячих страхів менше, ніж на початку. Отже, позитивне сприйняття себе «тут і тепер» вплинуло на сприйняття минулого як такого, що в меншому ступені було сповнене тривог та страхів.

Разом із тим деякі учасники по закінченню експерименту демонстрували збільшення показника вираженості страхів: 7 осіб відзначили в анкеті більше страхів, що мали місце в минулому, 8 осіб вказали більше страхів, які проявляються в їхньому теперішньому житті. Таку динаміку пов'язуємо зі зростанням обізнаності цих учасників навчання щодо власних почуттів і думок, в тому числі негативних. Розвиток МФ передбачає вдосконалення здатності називати й описувати словами власні переживання, а також зменшення психологічних захистів, які витісняють пам'ять про страхи.

Як видно з рис. 1, тенденція до зростання страхів характерна, в першу чергу, для осіб, які на початку експерименту вказували дуже малу кількість страхів або вважали, що не мають їх зовсім. У процесі роботи учасники усвідомлювали, як страхи з минулого відображаються на їх теперішньому житті, тож частка «дорослих» страхів збільшилась. Слід відзначити, що згідно з завданнями програми, усвідомлення факту присутності певного страху супроводжувалось його безоціночним прийняттям та усвідомленим утриманням (вірніше нереагуванням) – тож в даному випадку зростання показника присутності страху не є ознакою психологічного неблагополуччя. Підкреслимо, що МФ-підхід передбачає децентроване

усвідомлення емоції страху та нейтралізацію її обмежувального впливу на актуальну поведінку людини.

По закінченню експерименту учасники також продемонстрували значиме зниження ситуативної тривоги ($p=0,003$), а найголовніше – показника особистісної тривожності ($p<0,001$).

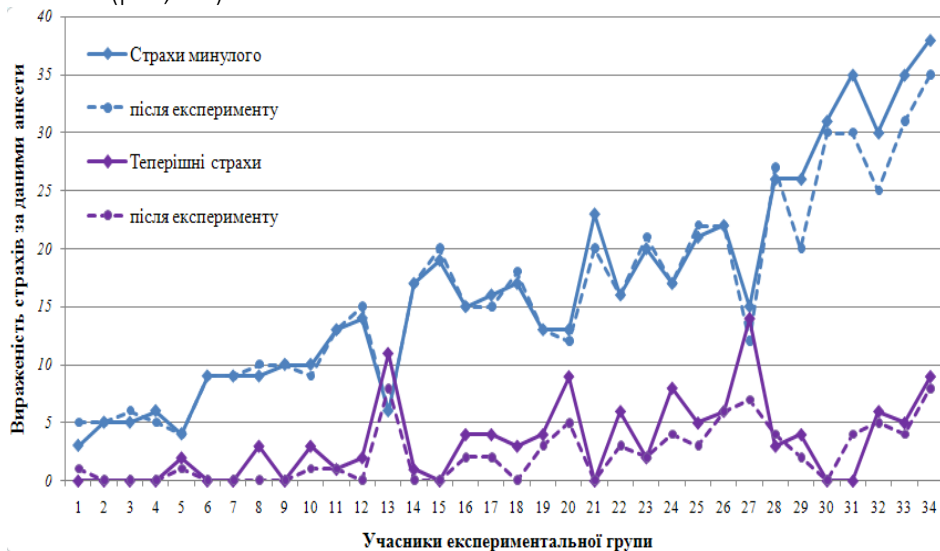

Рис. 1. Динаміка показників страху учасників експериментальної групи

Отже, в результаті регулярної медитації зменшилось актуальне психоемоційне напруження, а також схильність до виникнення стану тривоги в широкому діапазоні повсякденних життєвих ситуацій, які сприймаються людиною як загрозові. Названі зміни, а також низка неврахованих в дослідженні ефектів, що мають місце при навчанні медитативним практикам, призвели до суттєвих покращень психологічного здоров'я та благополуччя учасників (див. табл. 3).

Відзначаючи загальне зниження патопсихологічної симптоматики в ЕГ ($p<0,001$), окремо зупинимось на показниках маніфестованої тривоги та фобічної тривожності. Отримані від досліджених осіб дані свідчать про достовірне зниження нервозності та напруги, в тому числі соматичних корелятивів тривожності та когнітивних компонентів, що включають почуття страху. Значимо знизилась стійкі ірраціональні фобічні реакції (на місця, об'єкти або ситуації), що призводили до уникання певних стимулів.

Такі результати демонструють позитивні ефекти використання розробленої програми розвитку психологічної гнучкості та подолання страхів. Але остаточний висновок про ефективність програми з використанням медитативних технік можливий при порівнянні показників КГ та ЕГ, що вбачається перспективою цього дослідження.

Табл.3. Зсув середніх показників психологічного благополуччя та

	до		після				
	M	SD	M	SD			
Шкали психологічного благополуччя Ріфф							
Автономність	29,24	3,22	30,53	2,65	+1,29	<0,001	<0,001
Компетентність	29,18	3,96	31,29	3,28	+2,12	<0,001	<0,001
Особистісне зрост-я*	33,59	3,73	34,21	3,13	+0,62	0,002	0,005
Позитивні стосунки	32,44	4,24	33,47	3,58	+1,03	<0,001	0,001
Життєві цілі	33,65	4,37	34,35	3,72	+0,71	0,002	0,006
Самоприйняття	31,74	5,55	34,03	4,20	+2,29	<0,001	<0,001
Психологічне благополуччя	189,8	17,45	197,9	14,30	+8,06	<0,001	<0,001
Симптоматичний опитувальник							
Загальний індекс тяжкості симптомів*	0,62	0,57	0,53	0,46	--0,09	<0,001	<0,001
Тривожність*	0,64	0,84	0,51	0,69	--0,14	<0,001	<0,001
Фобічна тривожність*	0,32	0,59	0,22	0,45	--0,11	<0,001	<0,001

патопсихологічної симптоматики в результаті психологічного втручання (34 особи)

Примітка: " * " - показники щодо яких не виконується критерій нормальності розподілу, тож потрібно орієнтуватись на непараметричний критерій порівняння (критерій рангових знаків Вілкоксона).

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна впевнено констатувати позитивний ефект розробленої автором програми, спрямованої на подолання учасниками страхів з використанням медитативних технік. Він проявився для її учасників у значимому зниженні вираженості страхів, які впливають на життя таких осіб, зниженні рівня ситуативної тривоги та особистісної тривожності учасників програми, зникненні у них ірраціональних та дисфункціональних когнітивних викривлень, що стосуються катастрофічного сприйняття і вразливості до стресів, а також у позбавленні завищених вимог та критичного ставлення до себе, нестійкості самооцінки, недовіри до оточуючих і необхідності захисту.

Таким чином, можна відповідально стверджувати, що впроваджена програма з використанням медитативних практик мала позитивний вплив на переживання її учасниками страхів різної природи, що проявилось: а) у зменшенні у них оцінок присутності страхів та тривог у власному житті (як в минулому, так і в теперішньому), б) в безоціночному прийнятті учасниками власного страху як тимчасової події. Все це призвело до позитивних змін психічного здоров'я та благополуччя учасників програми: суттєво покращилась їх компетентність в управлінні навколишнім середовищем, зросли оцінки особистісної автономності та самоприйняття.

Даний напрямок є перспективним для подальших науково-психологічних досліджень, оскільки доказові практики медитації можуть суттєво розширити арсенал сучасної практичної психології у роботі з підвищення психологічного

благополуччя клієнтів, дозволяючи досліджувати ті індивідуально-психологічні особливості, які лежать в основі більш продуктивної саморегуляції їхньої поведінки.

Список використаних джерел

- Каплуненко, Ю., та Кучина, В. (2022). Адаптація та валідація п'ятифакторного опитувальника усвідомленості. Міжнародний журнал інноваційних технологій у соціальних науках, 1(33). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7795
- Потонська, О. І. (2020). Вплив дитячих страхів на толерантність дорослих. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія», 1, 52-56. [doi.org/10.17721/BSP.2020.1\(11\)](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1(11)) [Українською мовою]
- Потонська О. І. (2021). Прояв стереотипів у різних сферах психологічного життя дорослих. Соціалізація та розвиток людини: Міжнародний науковий журнал. V3, №1. с. 136-148. <https://doi.org/10.37096/SHDISJ-21-1.1>
- Український інститут когнітивно-поведінкової терапії (2024). Інтеграція усвідомленості в консультуванні, коучингу та психотерапії: простий онлайн-проект <https://i-cbt.org.ua/mindfulnessccp/>
- Barad M. (2006) Is extinction of fear erasure or inhibition? Why both, of course. Learning & Memory. DOI: 10.1101/lm.211306
- American Psychological Association (2018). Meditation. APA Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/meditation>
- Michalak, J., & Heidenreich, T. (2018). Dissemination before evidence? What are the driving forces behind the dissemination of mindfulness-based interventions? Clinical Psychology: Science and Practice, 25(3), Article e12254. doi.org/10.1111/cpsp.12254
- Carlson, L. E. (2018). Uptake of mindfulness-based interventions: A phenomenon of wealthy white western women? Clinical Psychology: Science and Practice, 25(3), Article e12258. doi.org/10.1111/cpsp.12258
- Staples, J. K., Gordon, J. S., Hamilton, M., & Uddo, M. (2022). Mind-body skills groups for treatment of war-traumatized veterans: A randomized controlled study. Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy. Advance online publication. doi.org/10.1037/tra0000559
- Oman, D., Bormann J. E. & Kane J. J. (2020). Mantram Repetition as a Portable Mindfulness Practice: Applications During the COVID-19 Pandemic. Mindfulness. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12671-020-01545-w>

THE POTENTIAL OF MEDITATION IN OVERCOMING CURRENT AND CHILDHOOD FEARS IN ADULTS

Potonska Olga

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0003

Abstract

Relevance. To experimentally demonstrate the positive effect of meditative practices in the process of correcting the subjective well-being of adults, influenced by their childhood and current fears.

Methodology. Five Facet Mindfulness Questionnaire (FFMQ); State-Trait Anxiety Inventory (STAI); Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale (MSTAT-I); New Uncertainty Tolerance Questionnaire (by T.V. Kornilova); Survey of Personal Beliefs (SPB); Personality Belief Questionnaire - Borderline Personality Disorder version (PBQ-BPD); Ryff's Scales of Psychological Well-Being; Symptom Checklist-90-R (SCL-90-R); an author-developed scale of childhood and current fears in adults; and a psychological flexibility development program. The study sample included 130 adults.

Results. The results of the implementation of the author's fear-overcoming program using meditative techniques statistically confirmed its effectiveness. The study revealed a significant decrease in the intensity of current and childhood fears affecting the lives of the program participants, a reduction in their levels of state and trait anxiety, and positive changes in psychological health and well-being. In particular, participants showed a significant improvement in their competence in managing their environment, as well as increased scores in personal autonomy and self-acceptance.

Keywords: childhood fears in adults, stress, meditation, mindfulness, psychological well-being, self-regulation.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Потонська Ольга

PhD аспірантка факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7608-3776

e-mail: potonskaya@gmail.com

Відмова від відповідальності: автор заявляє, що її думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, вільні від будь-якого впливу будь-яких організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитуйте цю статтю

Потонська Ольга Потенціал медитації у подоланні актуальних та дитячих страхів дорослих людей 2024 Socialization & Human Development journal 2. DOI10.37096/SHDISJ-24-1.2-0003

Submitted on 22 Oct. 2024 / Revised 27 Dec.2024 / Approved 30 Dec 2024

Published: 31 Dec 2024

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0003

Відповідальний редактор -Ярослав РЯБЧИЧ

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Copyright: © 2024 Потонська Ольга. Ця стаття відкритого доступу, яка розповсюджується відповідно до ліцензії [Creative Commons Attribution License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови вказівки автора та джерела.

Оглядові статті

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дембицька Наталія, Пенська Дарія, Чугаєва Наталія

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0004

Анотація

Актуальність. Метою цієї статті є висвітлення результатів теоретико-методологічного аналізу психологічних механізмів економічної соціалізації людини в контексті нестабільної економіки.

Методологія. Методи дослідження включають аналіз, синтез і узагальнення наукових джерел з проблеми психологічної детермінації економічної соціалізації особистості, а також метод теоретичного моделювання.

Результати. Механізми економічної соціалізації визначаються як психологічні процеси взаємного впливу між суб'єктами привласнення економічних благ, які забезпечують розвиток особистісних якостей. Ці механізми набувають актуальності в ситуаціях міжсуб'єктної взаємодії. Як результат, відбуваються зміни ключових характеристик індивіда як носія культури економічної діяльності. Показано, що ця система механізмів є складною, ієрархічною і розгортається на різних рівнях соціалізуючого впливу. Міжособистісні соціалізуючі механізми виступають зовнішніми умовами та засобами активації внутрішньоособистісних механізмів особистісних змін. Такий механізм може бути як субстанціальним, статичним утворенням, так і одночасно процесом, який розвивається у часі. Він слугує засобом особистісної трансформації і в основному активується в просторі міжсуб'єктної економічної взаємодії, що веде до демонстрації, передачі й втілення канонічного змісту економічної культури суспільства в повсякденні практики. Ті психологічні процеси, які забезпечують інтеріоризацію та трансформацію культури у внутрішній зміст свідомості особистості, є особистісними механізмами економічної соціалізації.

Висновки. Представлено структурно-цільову модель психологічних механізмів економічної соціалізації молоді людини як спробу узагальнити бачення авторів системного характеру активації та функціонування взаємопов'язаних процесів, що визначають і забезпечують формування та розвиток економічних якостей особистості протягом усього життя як суб'єкта економіки. Функціонування системи психологічних механізмів соціалізації показано за принципом ізоморфізму.

Ключові слова: соціалізація особистості, психологічний механізм, економічна соціалі

Актуальність

Розкриття суті психологічних механізмів економічної соціалізації особистості є

складним завданням, оскільки в психологічній науці неусталеним є сам термін «психологічний механізм».

Етимологія терміну «механізм» засвідчує процесуальний характер чи проміжний стан будь-якого явища, для означення якого вдаємось до поняття механізму. Так, на прикладі становлення автентичності особистості Н.Когутяк (Когутяк, 2008: 115) показує опосередковуючу роль тих психологічних процесів, які виступають засобами, ланками, передумовами знаходження людиною сенсу існування, що адекватний унікальним обставинам. Цей підхід до розуміння механізму бере початок з ідеї про те, що механізм – це процес, що зв'язує умови і детермінанти явища з їх результуючою.

Інший підхід до досліджуваного феномену розвинений А.Лучинкіною, згідно з яким механізм становить ресурсне забезпечення процесу соціалізації, його речову частину, яка включає сукупність взаємопов'язаних елементів, «налаштованих» на виконання функціїзначеного процесу (Лучинкіна, 2013: 86).

Власне через розгортання інтимно-психологічного механізму диференціації (інтеграції) взаємин із соціальним середовищем, у низку яких залучений індивід, як базового процесу становлення та розвитку особистості, Ю.Швалб (Швалб, 2015) визначає взагалі явище соціалізації. Згідно з автором, соціалізація - це процес становлення особистості як суб'єкта соціальної взаємодії.

Філософський та природньо науковий контекст поняття «механізм» позначає два сутнісних змісти: механізм це внутрішня будова чогось у взаємозв'язку сукупності усіх елементів та частин, що забезпечують певний процес та власне сам процес, або сукупність процесів, що вміщує послідовність дій чи операцій також взаємопов'язаних між собою. У соціогуманітарні науки термін «механізм» увійшов для позначення методу, способу, системи або форми організації, за допомогою яких досягається певна мета та природної системи або типу поведінки, що виконує певну функцію (Oxford Learner's Dictionary of Academic English, 2023). Тобто якщо взяти психологічний зміст поняття «механізм», то можна виділити в ньому два аспекти – структурний та процесуальний, адже механізм – це, з одного боку, щось, що має чітку будову і взаємозв'язок між елементами, з іншої – це сукупність процесів, що мають мету та функцію і розгортаються у часі.

М. Смульсон (2021) вказує на те, що усі виділені механізми у психології, починаючи із захисних психічних, що визначив З. Фрейд, визначаються через три основні категорії: механізм як система, як пояснювальний принцип та модель. І серед них саме конструкт «психологічний механізм» має статус складного, досі не означеного чітко феномену.

Ю. Швалб (2013) вказує на те, що для розуміння категорії «психологічний механізм» існує два основних підходи: натуралістичний та організаційно-технічний. З точки зору першого підходу, психологічний механізм визначається як система, що активується певним тригером та яка реалізує визначену послідовність дій по

перетворенню певного типу енергії (стимул) в інший (реакцію) у визначений спосіб, наприклад, механізм безумовного рефлексу. Дослідник вказує, що специфіка природного процесу полягає в тому, що він містить механізм свого розгортання всередині себе: він є не активним, а реактивним утворенням, його дія зводить простір виборів дій або поведінки до єдиної можливої реакції або їхньої визначеної послідовності, та він є неусвідомленим для свого носія (Швалб, 2013).

Організаційно-технічний підхід виявив, що у процесах діяльності чи спілкування, які є не природніми, а організованими спеціально, а іноді навіть стихійно, не вдається виявити закони або механізми, робота яких забезпечує можливість їхнього існування. Розгортання таких процесів відбувається на ґрунті природних процесів, а механізми розгортання розглядаються як зовнішні, і тому сенс роботи механізмів полягає в організації та управлінні процесом діяльності або спілкування (Швалб, 2013).

Іншими словами, розуміння феномену «психологічний механізм» втілює у собі не тільки методологічну діаду структура-процес, але й діаду природній-керований. Тож з точки зору структурно-цільового підходу, методологічна ефективність якого вже доведена у наших попередніх дослідженнях, психологічний механізм соціалізації - це певна психологічна система, що має певну структуру, її елементи взаємопов'язані задля забезпечення процесу соціалізації через послідовність дій та процесів засвоєння та присвоєння особистістю соціальних, культурних, економічних, тощо відносин, культури, цінностей, також взаємопов'язаних між собою.

Природність плину чи керованість процесу інтеріоризації культури, на наш погляд, залежить від багатьох чинників, що забезпечують його засобами механізмів у розрізі індивідуальної свідомості. Так на інтерособистісному рівні усе різноманіття механізмів соціалізації діють через вплив на індивідуальну свідомість, а на інтраособистісному рівні – вони або присвоюються особистістю, інтеріоризуються її психікою або свідомістю, або ні.

До того ж соціалізація не завжди керований зовні процес, вона може бути стихійною, відносно спрямованою, соціально керованою. Стихійна соціалізація відбувається внаслідок впливу на особистість різноманітних, спеціально не створюваних обставин суспільного життя. Відносно спрямована передбачає створення в суспільстві певних економічних, культурних, тощо передумов, що впливають на розвиток та життєтворення особистості. А соціально контрольована соціалізація проявляється у організованій передачі соціального досвіду, культури, цінностей через агентів соціалізації, зокрема школу, сім'ю, неформальні організації, тощо.

Методологія

При написанні статті використана авторська методологія структурно-функціонального підходу (Дембицька, 2020). Методами дослідження стали аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел з проблеми психологічної детермінації економічної соціалізації особистості, а також метод теоретичного моделювання.

Результати

Наш погляд на психологічні механізми соціалізації полягає у структурно-цільовому підході до економічної соціалізації (Дембицька, 2020; 2024), в руслі якого остання вивчається як процес набуття особистістю якостей суб'єкта відносин привласнення економічних благ, зорієнтованого на систему цінностей культури господарської діяльності. В цьому контексті усі психологічні процеси різного масштабу (інтерперсональні та інтраперсональні), що забезпечують розвиток вказаних якостей, становлять систему механізмів соціалізуючого впливу (рис.1). Вдавшись до теоретичного аналізу існуючих в літературі підходів до розуміння суті конструкту соціалізуючий механізм, ми дійшли таких узагальнень щодо суті досліджуваного явища.

Механізм економічної соціалізації характеризується такими властивостями.

1. Один і той само механізм може бути субстанціальним, статичним утворенням (прикладами є самооцінка, ідентичність, усвідомлення себе в певній економічній ролі тощо) і водночас процесом (наприклад, самооцінювання, ідентифікація, рефлексія), який розгортається у часі. Психологічний механізм може бути як просто організованим явищем групової чи індивідуальної психіки, так і складним. Наприклад, Я-концепція особистості є динамічним утворенням, розвиток якої забезпечений різними пізнавальними, оцінними, конативними процесами/механізмами, яка водночас сама є механізмом і продуктом системної організації самосвідомості.

2. Механізм призначений для забезпечення як необхідних особистісних змін в цілому, так і адаптації в певній ситуації зокрема. Отже, механізм соціалізації є засобом особистісних змін. Слід взяти до уваги, що економічна соціалізація є процесом формування і позитивного розвитку важливих для економічної системи орієнтацій особистості на норми і приписи, втілені в каноні цінних для суспільства рис. Такий зведений воєдино нормативний образ представника спільноти є засобом збереження і трансляції нащадкам напрацьованого суспільством досвіду господарської діяльності.

3. Механізми соціалізуючого впливу актуалізуються щонайперше в просторі інтесуб'єктної економічної взаємодії, зумовлюючи демонстрацію, трансляцію, і втілення в повсякденних економічних практиках канонічного змісту економічної культури суспільства. Ті психологічні процеси, які забезпечують його інтеріоризацію і переведення у внутрішній зміст свідомості окремого індивіда – є внутрішньоособистісними механізмами економічної соціалізації.

Отже, про механізм соціалізації йдеться тоді, коли говоримо про психологічні процеси взаємовпливу і обміну економічним досвідом різного масштабу (від макросоціальної до міжособистісних), що породжені, актуалізовані в ситуаціях інтесуб'єктної взаємодії, результатом якої є зміни у важливих для спільноти, поцінованих нею хараткеристиках особистості як її представника – характеристиках

носія відповідної культури ведення економічної діяльності як-то купівлі-продажу, підприємницької, сплати податків, волонтерської, меценатської тощо.

4. Механізм соціалізації функціонує: як на рівні на рівні групових психічних явищ - інтерперсональних змін: від впливу (силового тиску, маніпулювання, переконування, контраргументування, нав'ювання) у міжособистісній взаємодії (механізми міжособистісного впливу, соціально-психологічні) до впливу на рівні взаємодії суб'єктів макроекономіки; так і на рівні індивідуальної психіки – на рівні інтраперсональних змін: формування умінь, рис характеру (формувальні механізми), їх розвитку (механізми розвитку), корегування наявних утворень і станів (корегувальні механізми), убезпечення від деструктивних впливів (захисні механізми).

5. Результати актуалізації механізмів соціалізації виражаються в соціалізованості, зокрема – в рівні розвитку суб'єктних особистісних якостей. Так, слідом за Ю.Швалбом (Швалб, 2020), який виокремлює різні сфери відносин, у яких розгортається розвиток особистості, наголосимо на його результаті - набутті суб'єктності – здатності особистості вирішувати життєво-важливі завдання по організації, управлінню і керівництву своєю власною системою соціальних взаємодій.

6. Досі у психологічній науці дискусійним залишається питання про те, за допомогою яких внутрісистемних соціалізуючих процесів відбувається набуття індивідом суб'єктності в економічній діяльності. З'ясувати це дозволяє усталена у вітчизняній психологічній науці традиція (Дембицька, 2020; Москаленко, 2013) вивчати її в процесуальному аспекті. У самому визначенні соціалізації особистості як суб'єкта економіки знаходимо перше означення комплексного психологічного механізму, який лежить в її основі.

Так, суть досліджуваного явища пояснюється як процес входження індивіда в економічну систему суспільства та набуття очікуваних від нього тих економіко-психологічних якостей і рис, завдяки яким успішним є його включення і реалізація як суб'єкта економічних відносин. Таким чином, економічна соціалізація пояснюється як могутній соціально-психологічний процес.

Процедура опису семантичного поля концепту «економічна соціалізація» як наукової категорії відкриває можливість показати низку тих механізмів, які забезпечують таке входження. Проаналізуємо низку понятійних опозицій, в яких концепт постає в доробку дослідників: «типове – унікальне», «активність – пасивність», «стихийність – цілеспрямованість», «зовнішній вплив – внутрішній вплив», «структурованість – неструктурованість».

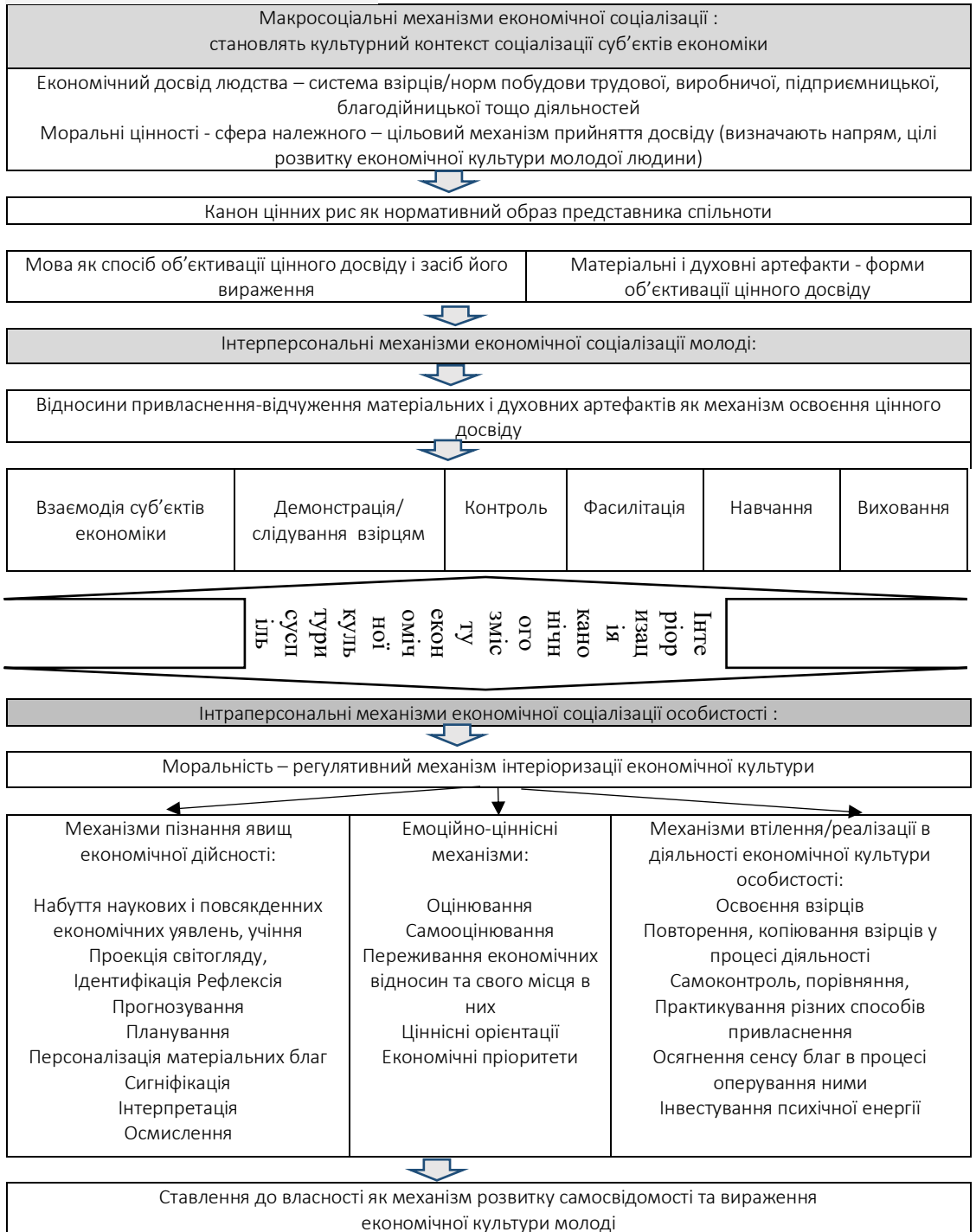

Рис.1 Структурно-цільова модель психологічних механізмів економічної соціалізації молоді

Згідно з першою опозицією, вже у двобічній природі економічної соціалізації закладена дія двох могутніх психологічних механізмів: з одного боку, це становлення особистісних якостей індивіда, які є затребуваними в конкретних історичних умовах розвитку суспільства, і, як підкреслює В. Москаленко (Москаленко, 2013), визначаються особливостями певного історичного часу. Йдеться про механізм типізації, який забезпечує формування якостей, спільних для багатьох представників спільноти, що сприяє організації економічної взаємодії, взаєморозумінню й обмінові інформацією та іншими благами.

З іншого боку, розгортається і процес формування унікальних, особливих рис особистості, якщо розуміти під останніми своєрідне виявлення всезагального, враховувати те, що особливе в особистості формується в певних умовах і рамках вимог, які пред'являє економічна система її учасникові – механізм індивідуалізації, за якого індивід апробує свою унікальність як суб'єкта розподілу економічних благ. Механізм типізації у тісному зв'язку з індивідуалізацією актуалізуються в свідомості кожного члена будь-якої спільноти.

Згадані два механізми діють в контексті розгортання більш широких механізмів впливу спільноти на окремого її представника – інтерперсональних механізмів соціально-психологічного впливу. Говоримо про ті соціально-психологічні процеси, що забезпечують транслявання вимог, унормовуючих поведінку члена спільноти. Йдеться про розгортання простору міжособистісної комунікації осіб більш досвідчених, обізнаних в сфері споживання чи то виробництва, які готові корегувати несоціалізовані спочатку економічні дії менш досвідчених учасників комунікації. Такий вплив відбувається у напрямку вироблення культурно обумовлених моделей і схем щонайперше засобами демонстрації конвенційно прийнятих зразків, суспільно вироблених способів дії з певною категорією економічних об'єктів. Отже, інтерперсональні соціалізуючі механізми є зовнішніми умовами та стимулами інтраперсональних змін у відповідних сферах особистості.

Як бачимо, пояснення процесуальної суті економічної соціалізації з необхідністю приводить нас до механізмів інтраперсональних змін, які слід розглядати у тісному взаємозв'язку з психологічними процесами розвивально-формуального впливу більш широкого, соціально-психологічного, контексту на економіко-психологічні якості і риси особистості.

Опозиція «стихийність – цілеспрямована організація» змушує нас поглянути на економічну соціалізацію як на позитивний процес, не позбавлений впливів різноманітних зовнішніх та внутрішньоособистісних чинників, тому такий, який складно зорганізувати і проконтролювати. За умови цілеспрямованої підготовки агентів створення спеціальних умов та включення різних психологічних механізмів соціалізуючого впливу цей процес може підлягати управлінню і бути більш-менш спланованим. У цьому плані йдеться не про механізм цілковитого контролю над процесом формування економіко-психологічних якостей особистості, а про механізми підтримки і стимулювання його розвитку в певному руслі, що забезпечує рух всієї системи особистісних якостей у фарватері відповідних вимог, які

пред'являються до особистості з боку спільнот, членом яких вона є. Зазначимо, що знову маємо звернутись до соціально-психологічних, навіть соціетальних механізмів інтраперсональних змін, оскільки згадані вимоги сконцентровані в базовій для кожного суспільства моделі ідеальної людини – «базовій особистості». За А. Kardiner та R. Lipton (1945), базова особистість є головною особистісною структурою, яку формує певна культура на основі єдиного для всіх членів певного суспільства досвіду і включає в себе такі особистісні характеристики, які роблять індивіда максимально сприйнятливим до цієї культури і дають йому можливість досягти в ній найбільш комфортного і безпечного стану.

Терміном «basic» А. Кардінер підкреслював соціокультурні матриці, загальні (модальні) для суспільства і такі, що є вихідним генетичним джерелом різних поведінкових проявів членів суспільства. Якраз у цих матрицях відображений весь спектр, канон цінних для суспільства рис особистості, очікуваних до формування в усіх його представників. Така матриця відображена в суспільній свідомості у системі цінностей, що імпліцитно несуть в собі нормативний образ людини в економіці і становлять зміст економічної культури суспільства. Вони є результатом дії механізму об'єктивації у майні, знаннях, досягненнях, проєктах людства, закарбування у суспільному досвіді прийнятних способів привласнення – відчуження життєвих благ. Останній зберігається у відторгнутому від суб'єкта матеріальному чи духовному вигляді. Цей механізм полягає в тому, що у процесі дій людини в економічних благах опредметнюються результати її творчої активності і таким чином втілюється цінний людству креатив, що є засобом задоволення його матеріальних потреб.

Індивідом освоюється цей креатив в процесі діяльного розпредметнення і подальшої інтеріоризації закарбованого в предметах культури досвіду успішного «привласнення – відчуження» життєвих благ. У процесі розпредметнення особистість освоює, розкриває для себе креативний потенціал людства засобами активності й так набуває соціальної зрілості. Він постає як носій системи економічних цінностей, який за набуття певного рівня особистісної автономії, самостійності і є суб'єктом економічної культури суспільства.

В. Москаленко (2013) визначено психологічний механізм проєкції світогляду людини на ідентичність особистості, що спирається на асоціативну властивість мислення створювати зв'язки між різними явищами завдяки побудові узагальнених стратегій через поєднання ідей з різних галузей досвіду, що допомагає вийти на досягнення поставленої задачі.

У науковому доробку Ю. Швалба (2004) знаходимо опис універсального соціокультурного механізму «перекладу» форм культури у змісти свідомості. Головною умовою для його успішного й організованого розгортання ідеалізовані взірці культури як норми побудови будь-яких діяльностей мають увійти (запропонуватись в т.ч. у ході соціального керування) у зміст учбової діяльності.

Отже, активно навчаючись оперувати матеріальними і духовними економічним

об'єктами, особистість стає суб'єктом самозмін. А тому в інтраперсональному плані можемо говорити про механізми економічної соціалізації як психологічні процеси, що забезпечують розвиток тих економіко-психологічних якостей особистості, які забезпечать їй гармонійне включення у економічні відносини. Отже, творче освоєння набутків економічної культури суспільства – найважливіша умова успішної економічної соціалізації особистості.

В межах опозиції «активність – пасивність» дослідженнями економічної соціалізації акцентується увага на активній ролі самого соціалізанта, на суб'єктному характері набуття ним економічної культури шляхом активного осягнення культурних смислів і значень економічних благ, з приводу обміну, розподілу яких він включається у взаємодію. Про це докладніше у наших роботах (Дембицька, 2020; Психологічні, 2024),

У контексті аксіологічного підходу до пояснення активного освоєння культури говоримо про механізми ціннісного освоєння економічної реальності на відміну від пасивного набуття відповідних знань і практичних навичок (Дембицька, 2020). Відбувається це засобами етичного наповнення економічних категорій: формуванням власного ставлення до праці через поведінкові досліди в різних середовищах (домашня праця, навчальна діяльність тощо), активним набуттям навичок споживчої поведінки, формуванням уявлень про прояв «нових» економічних феноменів (криптовалюта, електронний підпис тощо).

У згаданій роботі Ю. Швалба (2004) описується генетичний ракурс розгортання інтимно-психологічного механізму диференціації/інтеграції стосунків індивіда з оточуючим середовищем. За ознакою переважання однієї зі складових цього механізму можна виокремлювати етапи соціалізації, які мають власний соціально-психологічний сенс.

Відлік ведеться автором від включення у перші 4-5 років життя дитини первинного диференціювання взаємодій з близьким оточенням, а інтеграційний процес проявляється у становленні системи емоційної прив'язаності дитини до оточуючих. Він пізніше стереотипізується і зумовлює усталеність життєвого стилю особистості. Далі протягом молодшої школи впритул до молодшого підліткового віку відбувається диференціювання формальних і неформальних стосунків.

Включення молодшого школяра в систему формальних інституційних відносин і нормованих взаємодій, також у стосунки дружби, коли вона постає перед першим моральним вибором і диференціювання ставлення до себе як суб'єкта такого вибору і самоорганізації свого життя.

У підлітковому віці розгортається механізм диференціації самоставлення, що дозволяє оформитись відчуттю «мого власного» життєвого простору і траєкторії його розвитку як інстанції власної свідомості. Це проявляється в побудові життєвих перспектив.

На етапі дорослості механізм диференціювання відступає на задній план, а починають переважати інтегративні процеси розвитку.

Наостанок автор зазначає механізм соціальної дезінтеграції, що проявляється в

соціальної втомленості, яка може компенсуватись виникненням особливого феномену – мудрістю. Йдеться про особистісну здатність до нових соціальних диференціювань при високому рівні особистої інтегрованості, яка, як правило, спрямована на вирішення не стільки власних проблем індивіда, скільки на вирішення проблем оточуючих людей.

Опозиція «структурованості – неструктурованості» дає можливість поглянути на економічну соціалізацію в рамках класичної емпіричної традиції наукового аналізу, в якій цей феномен досліджується через опис сукупності процесів формування і становлення людини в соціальному середовищі. С. Фера (2016) підкреслює дієвість механізмів формування адекватних і гармонійних уявлень з економіки, знань економічних категорій та розвитку навичок економічної поведінки на етапі старшого дошкільного віку. Водночас досліджуються механізми засвоєння елементарних економічних понять і категорій, формування базових економіко-психологічних якостей особистості та набуття первинного економічного досвіду, що дозволить особистості в майбутньому виступати в якості суб'єкта економічної діяльності.

Дискусія

Дискусійним в чинній концепції механізмів економічної соціалізації залишається місце процесів привласнення, що втілюють суть переведення економічного змісту культури господарської діяльності у внутрішньоособистісну структури. У розумінні послідовності чи-то співвідношення цих процесів серед психологів відсутня єдність. Натомість пролити світло на це питання нам дозволяє низка досліджень, в яких розкрито суть оперування матеріальними благами, наділення їх статусом «своїх», «власних», і водночас інтеріоризації їх культурного змісту.

Комплексний характер механізму привласнення проглядається вже в тому, що він описаний в науковій літературі як такий, що включає широкий спектр процесів: конструювання і вираження ідентичності власника (Barrett, 1996), означення соціоекономічного статусу (Barton, 1985: 465-468), опосередкування сприйняття спостерігачем світу або іншої людини завдяки зчитуванню смислів із середовищних характеристик (Altman, 1975), інтеріоризацію систем цінностей та способів категоризації соціального світу (Dittmar, 1992)..

До колекціонування як практики привласнення звертається Р. Таньчук (див.: Дембицька, 2020), прямо називаючи колекціонування механізмом інтерпретації світу, способом встановлення контролю над ним, а також діяльністю з наділення світу смыслом. Отже, йдеться про пізнавально-осмислювальні механізми-засоби привласнення як пояснення і наділення смислами економічної дійсності. Окрім того, авторка акцентує увагу і на вище згаданому оцінному механізмові, підкреслюючи те, що колекція, маючи статус носія культури (оскільки її становлять значущі речі), являє собою культурне благо. Воно поцінюється не з причини корисності, оскільки з

часом його практична функція може зводиться нанівець, і воно не матиме споживчої вартості. Об'єкти колекціонування поцінуються і не через те, що є життєво необхідними, а через важливість для суб'єктів колекціонування і через те, що наділені автором колекції особливими характеристиками оригінальності, рідкості, таємничості, давності, меморіальності, класичності, коштовності, озлобленості, естетичності; постаючи свідченням наукової чи історичної правди тощо – вони характеризуються аксіологічними якостями, які є основою їх валентності. Як запевняє S. Pearce (Pierce et al., 2009), речі завдяки своїй довговічності здатні фізично переносити минуле у теперішнє.

Науковці висувають припущення (Belk, 1995) щодо важливого емоційно-ціннісного механізму примноженням об'єктів володіння – переживання задоволення від панування, домінування і контролю над частиною благ, що набули статусу «своїх». Мало того, слідом за Т. Вебленом, Р. Таньчук називає факт володіння майном підтвердженням могутності власника, основою для поваги і водночас самоповаги, усвідомлення своєї експертності та унікальності, що своєю чергою .

З такими механізмами привласнення, як антропоморфізація в дитинстві «своїх» речей (наділення їх власними іменами, назвами) (Belk, 1995) та взагалі персоналізація середовища (Altman, 1975) (наділення об'єктів зовнішнього середовища якостями, властивостями власної особистості) пов'язаний розвиток комунікативної компетентності і оформлення життєвого простору власника.

У дослідників зв'язків «Я» особистості з предметами (Belk, 1995; Wolfe, D. Rudy, J. Grusec J. E, 1999) знаходимо згадування про механізм розширення індивідуальності – буквально («реальна власність») та символічне («символічна власність») за рахунок привласнення благ. За висловом R. Belk, речі свідчать про наше визнання елементами своєї самості тих об'єктів, які ми можемо контролювати, а також тих, яким ми підпорядковані: чим більше ми віримо, що володіємо предметом, чи що він володіє нами, тим більшою мірою він стає частиною нашої індивідуальності. Водночас у наукових джерелах знаходимо принаймні кілька психологічних механізмів, завдяки яким відбувається включення предметів у сферу індивідуальності, що підтверджують зроблені нами резюме. Першим R. Belk називає механізм контролю. Прикладом може бути купівля за гроші. Вона надає силу і впевненість у свободі користуватись предметом. Такий же механізм спрацьовує і в акті дарування, що пов'язаний зі свободою розпоряджатись предметом дарування і водночас поширювати на обдарованого свою владу, втілену в акті вільного відчуження подарунка, який супроводжується розширенням самості дарувальника. Одночасно обдарований, на думку J. Pierce et al. (2009), може переживати втрату свого «Я» у зв'язку з усвідомленням відсутності можливостей контролювати самостійний вибір подарунка.

Ще один механізм – творення – звучить у висновках американських дослідників процесу становлення особистості у транзакціях з матеріальними речами M. Csikszentmihalyi та R. Halton (1981). Його суть розкривається в ідеї про значення в цьому процесі спрямованої на ціль дії та досягнення сенсу через знаки. Автори

вказують, що у предмети, яким людина присвячує свій час, увагу та зусилля, вона інвестує психічну енергію. J. Pierce et al. (2009) зазначає з цього приводу, що саме ця енергія та її витвори вважаються частиною індивідуальності (самості), оскільки вони «виросли», виділились із «Я».

Говорячи про діяльнісне освоєння культурного змісту матеріальних і духовних речей, слід послатись і на здобутки науковців у галузі філософії культури. Так, йдеться про механізм інтеріоризації особистістю ціннісного змісту економічної культури. Оскільки в актуальній економічній культурі опредметнено економічний досвід людства в його заданості суб'єкту, то основним процесом, завдяки якому він освоюється людиною, є механізм розпредметнення цього досвіду (В. Москаленко, Ю. Шайгородський, О. Міщенко, 2012)мо. Діяльність особистості з розпредметнення економічного досвіду людства, в процесі якої відбувається формування економічної культури особистості, відбувається у відповідності з тим значенням і смислом, який вона вкладає в феномени економічної реальності, що нею інтеріоризуються.

Р. Белк розкриває сутність ще одного механізму привласнення культурного змісту предметів – наділення колекції авторським підписом, від називання до намагань пред'явити вимоги користувачам колекції зберігати її цілісність та експонувати її з чітким посиланням на те, чийм твором вона є. Це своєю чергою є актом самовизначення (self-definition).

У дослідженнях приватності та суб'єктно-середовищного підходу (Altman, I., 1975, Pierce, J. L., Jussila, I., & Cummings, A., 2009). знаходимо аналогічні приклади, що ілюструють взаємодоповнюючі один одного механізми сигніфікації та персоналізації. Будь-яка жива істота звертає увагу на певний значущий об'єкт і таким чином наче зауважує, виділяє цей об'єкт як фігуру з фону, перетворює «світ взагалі» на світ видимий, позначений. Це сигніфікація – виділення значення або сенсу об'єкта для життєдіяльності особистості. Далі під впливом образу об'єкта стимулюється певна активність, спрямована на необхідну зміну життєвого простору, і світ із просто сприйнятого стає світом перетвореним і персоналізованим.

Висновки

У процесі теорети-ко-методологічного аналізу механізми економічної соціалізації визначено як психологічні процеси взаємовпливу суб'єктів привласнення економічних благ, що забезпечують розвиток особистісних якостей, актуалізуються в ситуаціях інтерсуб'єктної взаємодії. Результатом актуалізації механізмів є зміни у важливих для спільноти, поцінованих нею характеристиках особистості як носія культури ведення економічної діяльності (купівлі-продажу, підприємницької, сплати податків, волонтерської, меценатської тощо). Теоретично обґрунтоване положення про те, що система цих механізмів є складною, має ієрархічну будову і розгортається на різних рівнях соціалізуючих впливів, зокрема, актуалізується на інтерперсональному та інтраперсональному. Інтерперсональні соціалізуючі

механізми є зовнішніми умовами та стимулами інтраперсональних механізмів змін у відповідних напрямках економічної діяльності особистості.

Теоретично обґрунтовано ідею про те, що система психологічних механізмів соціалізації функціонує за принципом ізоморфізму, коли інваріантні психологічні механізми проявляються і як зовнішні соціально-психологічні процеси (зумовлюють зміни в конфігурації відносин привласнення), і як внутрішньоособистісні механізми змін у відповідних компонентах економічної культури особистості, відповідних її якостях (в системі пізнавальних, оцінних, регулятивних функцій). Обидва рівня функціонування психологічних механізмів економічної соціалізації становлять єдину систему взаємовпливів на особистість, результатом чого є цілеспрямована зміна її економіко-психологічних якостей, співвіднесена з каноном економічно соціалізованої людини, яким в ринковій економіці є модель підприємливої людини

Список використаних джерел

- Авер'янова, Г. М., Дембицька, Н. М., та Москаленко, В. В. (2005). Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. [українською мовою]
- Вайнола Р.Х., Рудкевич Н.І. (2016).
- . Механізми соціалізації студентської молоді в освітньому середовищі вищого навчального закладу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 21: 3-8.
- Дембицька Н. М. (2012). Атрибутивні ознаки економічної суб'єктності особистості / Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка А. П. Н. України, 13(6), 76-85.
- Дембицька, Н. М. (2018). Концепція соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації молоді. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
- Дембицька, Н. М. (2020). / Психологія економічної соціалізації школярів: Монографія. К., в-во Позднішева.
- Дембицька, Н. М., Зубіашвілі, І., Лавренко, О., & Мельничук, Т. (2024). Психологічні механізми економічної соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства: Монографія / Ред. Н. Дембицька, О. Лавренко. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАН України.
- Фера, С. В. (2016). Соціально-психологічні особливості та сучасний стан реалізації економічної соціалізації дітей в дошкільному навчальному закладі / О.В. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Психологічні науки, 1, 219-224.
- Когутяк Н. (2008). Становлення автентичності особистості в період життєвої кризи: концептуальна модель. Психологія і суспільство. № 1: 115-126. [українською]
- Манжос, Є. О. (2018). Інкультурація і соціалізація як складники цільного процесу формування комунікативної культури особистості. Педагогічні науки: збірник

- наукових праць Херсонського державного університету, 81(3), 177-181.
- Москаленко В. В. (2013). Соціалізація особистості / Соціалізація особистості. Фенікс.
- Москаленко, В. В., Шайгороїдський, Ю. З., Міщенко, О. О. (2012). Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект / Ред. В. В. Москаленко. К., Центр соціальних комунікацій.
- Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності (2018) : монографія / за ред. Ю.М. Швальба. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. [українською мовою]
- Смульсон М.Л. (2021). Психологічні механізми формування суб'єктності дорослого у віртуальному просторі: монографія / за ред. М.Л. Смульсон. Київ – Львів : В-во Вікторії Кундельської.
- Швалб Ю. М. (2020). Психологічні механізми соціалізації особистості в онтогенезі: монографія .Київ. В-во: Літера Нова.
- Шваб,Ю. (2004). Свідомість як відношення людини до світу. Психологія і суспільство, 4, 154-166.
- Altman, I. (1975). Environment and social behavior: Privacy, territoriality, personal space, and crowding. Brooks Cole.
- Barrett, M. (1996). English children's acquisition of European identity. In G. Breakwell & E. Lyons (Eds.), Changing European identities: Social-psychological analyses of social change (pp. 349-369). Oxford University Press.
- Barton, A. (1985). Determinants of economic attitudes in the American business elite. American Journal of Sociology, 1, 54-87.
- Belk, R. W. (1995). Collecting in consumer society. The Collecting Cultures Series. London & New York.
- Csikszentmihalyi, M., & Rochberg-Halton, E. (1981). The meaning of things: Domestic symbols and the self. Cambridge University Press.
- Dittmar, H. (1992). The social psychology of material possessions: To have is to be. St. Martin's Press.
- Kardiner, A., & Lipton, R. (1945). The individual and his society. Columbia University Press.
- Oxford Learner's Dictionary of Academic English. (2023). Oxford University Press.
- Pierce, J. L., Jussila, I., & Cummings, A. (2009). Psychological ownership within the job design context: Revision of the Job Characteristics Model. Journal of Organizational Behavior, 30(4), 477-496. <https://doi.org/10.1002/job.550>
- Uexküll, T. von. (1987). The sign theory of Jakob von Uexküll. In Krampen et al. (Eds.), Classics of semiotics (pp. 147-179). Plenum.
- Wolfe, J., Rudy, D., & Grusec, J. E. (1999). Implications of cross-cultural findings for a theory of family socialization. Journal of Moral Education, 28, 299-310.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дембицька Наталія

д.псих.н., доц.,

Завідувачка кафедри психології розвитку

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6978-7655

e-mail: dembytska@knu.ua

Пенська Дарія

Магістрантка факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0005-8324-8355

e-mail: do87@ukr.net

Чугаєва Наталія

к.псих.н., доц. Доцент кафедри психології розвитку

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

Ідентифікатор ORCID: 0000-0003-0086-205X

e-mail: nchugaeva@knu.ua

Конфлікт інтересів: Автор заявив про будь-які конфлікти інтересів.

Застереження: Автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитуйте цю статтю

Дембицька Наталія, Пенська Дарія, Чугаєва Наталія Психологічні механізми економічної соціалізації в умовах нестабільної економіки 2024 Журнал Socialization & Human Development 2. DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0004

Подано 10 листопада 2024 р. / Переглянуто 16 грудня 2024 р. / Затверджено 30 грудня 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0004

Відповідальний редактор – Ярослав Рябчич

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Copyright: © 2024 Дембицька Наталія, Пенська Дарія, Чугаєва Наталія. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ ЛЮДИНИ

Федорчук Михайло

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0005

Анотація

Актуальність. Актуальність теми полягає в необхідності реалізації комплексного підходу у сфері охорони здоров'я та наукового аналізу впливу різноманітних чинників на загальний стан здоров'я людини. Рівень освіти, доступ до медичних послуг, економічний статус та умови проживання тісно переплітаються з емоційною стійкістю та якістю соціальних зв'язків людини, її особливостями переживання стресу, що комплексно впливає на фізіологічні процеси в організмі, імунну систему та її загальну резистентність до захворювань. У цьому зі'язку, розробка ефективних профілактичних та лікувальних стратегій повинна базуватися на багатопрофільному підході, який враховує різні взаємопов'язані компоненти, використовуючи як традиційні медичні методи, так і інноваційні технології, в тому числі психологічну підтримку і допомогу та соціальні програми, що дозволить створити більш дієву систему охорони здоров'я, орієнтовану на довгострокові позитивні результати та покращення якості життя пацієнтів.

Методологія. Мета роботи полягає у дослідженні засобами теоретичного аналізу та узагальнення наукових даних про значення практик соціалізації особистості у запобіганні психосоматичних захворювань. Концепція "агентності в структурі" як методологічна основа дослідження може поєднати соціологічний і медичний погляди на здоров'я в розумінні, як індивід, перебуваючи в певних соціальних умовах, може активно впливати на своє здоров'я та самопочуття

Результати. На переконання автора, для профілактики та ефективного лікування необхідно враховувати вплив особливостей процесу соціалізації людини на її психічне та фізичне здоров'я. В якості предикторів здоров'я у статті проаналізовано зв'язок між фізичними симптомами та міжособистісними стосунками людей, розглянуто вплив окремих практик соціалізації на емоційну стійкість, професійну реалізацію та задоволеність життям. Наголошено на перспективності дослідження ефективності цифрових технологій у підтримці соціалізації та емоційного благополуччя людини, а також важливості розробки нових моделей терапевтичної соціалізації, що враховують сучасні соціально-культурні зміни.

Ключові слова: соціалізація, комплексний підхід до охорони здоров'я, чинники ментального здоров'я, психосоматичні розлади, якість життя.

Актуальність

Соціалізації - динамічний процес, який, всупереч поширеній критиці про її умовну обмеженість, насправді продовжує відкривати нові перспективи для формування людської особистості та її продуктивної поведінки. Соціалізація являє собою складний механізм неперервного впливу соціального середовища на індивіда, який постійно еволюціонує разом зі змінами в суспільстві (Darmon, M., 2023). Процеси соціалізації створюють контекст, який значно впливає на формування та розвиток соціально-емоційних характеристик особистості через взаємодію культурних переконань, цінностей та соціальних практик. Подібний багатогранний механізм культурної передачі не лише визначає способи емоційного реагування та поведінкові патерни людини, але й впливає на когнітивні схеми інтерпретації соціальної реальності, формування її ідентичності, ставлення до свого здоров'я та можливих захворювань.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності розробки комплексного підходу до охорони здоров'я людини та наукового аналізу впливу різноманітних чинників на загальний стан її здоров'я. Рівень освіти, доступ до медичних послуг, економічний статус та умови проживання тісно переплітаються з емоційною стійкістю та якістю соціальних зв'язків людини, її особливостями переживання стресу, що комплексно діє на фізіологічні процеси в організмі, імунну систему та її загальну резистентність до захворювань. У цьому зв'язку, розробка ефективних профілактичних та лікувальних стратегій повинна базуватися на багатопрофільному підході, який враховує різні взаємопов'язані компоненти, використовуючи як традиційні медичні методи, так і інноваційні технології, в тому числі соціалізуючи практики, психологічну підтримку і допомогу та різноманітні соціальні програми, що дозволить створити більш дієву систему охорони здоров'я, орієнтовану на довгострокові позитивні результати та покращення якості життя пацієнтів, соціалізація яких відбувається протягом усього життя.

Теоретичне підґрунтя

У процесах соціальної взаємодії культурні норми та цінності виступають своєрідними фільтрами, через які людина сприймає, осмислює та реагує на навколишній світ, що призводить до формування специфічних особистісних компетенцій та моделей міжособистісної взаємодії. Цей процес характеризується постійною динамікою та адаптивністю, в якому культурні впливи безперервно взаємодіють з індивідуальними особливостями людини, формуючи її власні способи адаптації до соціуму та особистісного розвитку. Важливо відзначити, що культурний контекст не лише визначає зовнішні прояви соціально-емоційних характеристик, але й впливає на їхнє внутрішнє значення та інтерпретацію, формуючи складну систему взаємозв'язків між індивідуальним досвідом та колективними культурними патернами, що в результаті визначає унікальний "культурний код" особистості та її способи взаємодії з соціальним середовищем (Chen, X., 2023).

Автор схиляється до думки, що концепція "агентства в структурі", яка лежить в основі сучасної теорії соціалізації, може слугувати багатofакторною структурою для розуміння зв'язку між соціальною структурою та здоров'ям людини протягом життя. А теорія соціалізації має значний потенціал стати теоретичною основою, що дозволить поєднати напрацювання соціальних наук та надати комплексну структуру для вивчення динаміки взаємозв'язку між соціальними умовами та здоров'ям індивіда протягом життя (Richter, M., & Hurrelmann, K., 2016; Liu, Z., 2012).

Оскільки соціалізація формує поведінкові та особистісні характеристики людського індивіда, вона набуває особливого значення в терапії та соціальній реабілітації людей з психічними розладами. В цьому контексті вона може бути корисною в терапії та сприяти соціальній реінтеграції. Для людей з психічними розладами якісна соціальна взаємодія стає не просто елементом повсякденного життя, а частиною лікувального процесу та психологічної реабілітації. Злагоджений процес соціальної адаптації допомагає подолати соціальну ізоляцію, яка часто супроводжує ментальні захворювання, та сприяє формуванню нових адаптивних механізмів подолання хвороби. Групові терапевтичні заняття, участь у соціальних проєктах та програмах взаємодопомоги створюють безпечний простір для практики соціальних навичок та емоційної саморегуляції. Поступова реінтеграція в професійне середовище через спеціалізовані програми працевлаштування та підтримки на робочому місці дозволяє відновити соціальні ролі та підвищити самооцінку пацієнта.

Сучасні підходи до соціалізації осіб з ментальними розладами включають також використання цифрових технологій та онлайн-спільнот підтримки, що робить процес соціальної адаптації більш доступним та гнучким. Таким чином, інтеграційні процеси соціалізації не лише зменшують симптоми захворювання, але й значно покращує якість життя, сприяє формуванню нової позитивної ідентичності та відновленню соціальних зв'язків (Flood-Grady, E., & Koenig Kellas, J. (2019).

Дослідження впливу практик соціалізації батьківських емоцій на психічне здоров'я молодих дорослих виявило значні культурні відмінності, практики з підтримки показали особливу ефективність у латиноамериканських сім'ях, тоді як практики, що не мали підтримки, мали більший негативний вплив у родинах європейців та афроамериканців. Такі результати підкреслюють важливість врахування культурного контексту при розробці програм підтримки психічного здоров'я (Lugo-Candelas, C. I., 2016).

Психосоматична медицина підкреслює необхідність холістичного підходу до лікування, враховуючи не лише фізичні симптоми, але й емоційний стан пацієнта та якість його соціальних зв'язків (Uchino, B. N., & Eisenberger, N. I. (2019). Доведено, що якість соціальних зв'язків та емоційні переживання, які їх супроводжують, можуть суттєво впливати на функціонування різних систем організму. Позитивні емоції, що виникають у здорових соціальних стосунках, стимулюють вироблення гормонів щастя, зміцнюють імунну систему та знижують ризик розвитку серцево-судинних

захворювань. Натомість тривалий емоційний стрес у проблемних відносинах може призводити до різноманітних психосоматичних розладів, включаючи порушення сну, хронічний біль та автоімунні захворювання. Зміцнення соціального здоров'я має ключове значення як профілактичний чинник стабільного психологічного стану. Дослідження показують, що природні, невимушені зустрічі виявляються більш ефективними для підтримки соціальних зв'язків, ніж спеціально організовані заходи. Попри швидкий темп сучасного життя, важливо знаходити можливості для підтримки живих міжособистісних контактів (Bulut, S., 2019).

Дослідження А. Özden, виявило значущий зв'язок між труднощами людей в регуляції емоцій та їх схильністю до розвитку психосоматичних симптомів. Зокрема, було встановлено, що нездатність ефективно справлятися з тривогою та сумом, тісно пов'язана з алекситимією, є предиктором частоти виникнення психосоматичних розладів. Крім того, важливими факторами, що впливають на частоту психосоматичних проявів у вибірці, виявились проблеми зі здоров'ям батьків, історія хвороб досліджуваних (Özden, A., 2015).

Zepf (Zepf, S., 2014) пропонує концептуальну модель формування симптомів психосоматичних розладів, спираючись на ідеї конверсії. Ця модель розглядає соматичний симптом крізь призму основних психоаналітичних принципів та науково обґрунтованих медичних знань, що дозволяє краще зрозуміти механізми формування психосоматичних розладів.

Прикметною ознакою часу виступає сьогодні кіберсоціалізація, однак соціалізація шляхом використання соціальних мереж може мати неоднозначний вплив на психологічний стан людей. З одного боку, активне спілкування та взаємодія в соціальних мережах може сприяти розвитку соціальних навичок, зміцненню дружніх зв'язків та підвищенню самооцінки, а з іншого - надмірне занурення у віртуальне спілкування може спричинити негативні наслідки у вигляді погіршення сімейних стосунків, почуття ізоляції та депресивних симптомів. Пасивне споживання контенту в соціальних мережах без реального живого спілкування також може мати шкідливий вплив на психологічний стан. Тому важливо дотримуватися балансу та використовувати їх у здоровий та конструктивний спосіб, щоб максимізувати позитивні наслідки та мінімізувати негативні (Zhang, X., 2023).

Інші дослідження демонструють вагомую прогностичну роль як емоційного стану людини, так і якості її міжособистісних відносин у контексті розвитку різноманітних захворювань та ризику передчасної смерті. Емоційна сфера особистості та характер її соціальних зв'язків виступають потужними індикаторами потенційних загроз здоров'ю та факторами захисту від них (Smith, T. W., & Weihs, K., 2019). Натомість, дослідження Naseem, M. A. et al., взаємозв'язку між особистісними характеристиками, трудовою соціалізацією та задоволеністю роботою серед менеджерів банківських філій показали, що соціалізація виступає ключовим посередником між особистісними рисами та професійною задоволеністю працюючих людей. Екстраверсія, сумлінність і невротизм виявились визначальними

предикторами виробничої злагоженності цих працюючих осіб (Naseem, M. A. et al., 2016).

На думку Min, J. A., Lee, C. U. та Lee, C., для покращення психічного здоров'я людей необхідний комплексний підхід, який містить у собі три взаємопов'язані, але незалежні напрями: просвітницьку роботу, профілактику та лікування психічних розладів. Хоча суспільство загалом усвідомлює важливість зміцнення психічного здоров'я та добробуту, психіатри, часто зосереджуються більше на наданні безпосередньої медичної допомоги, а не на профілактичних заходах та психоосвітніх програмах. Для справді ефективного покращення психічного здоров'я на популяційному рівні необхідно приділяти рівну увагу всім трьом частинам - просвіті, профілактиці та лікуванню. Безумовно лише комплексний підхід, що враховує ці взаємозалежні аспекти, може забезпечити стійкі позитивні зміни в психічному здоров'ї людей (Min, J. A., Lee, C. U., & Lee, C., 2013).

В дослідженнях стресу Blatnik, P., & Tušak, M показали, що до профілактики стресових розладів входить застосування методів, які спрямовані на зниження рівня стресових переживань та підвищення опірності до його негативного впливу. Ці техніки включають як соматичні практики (м'язову релаксацію, гіпноз, аутогенне тренування), так і когнітивні підходи, що базуються на змінах у сприйнятті та інтерпретації стресових факторів. Авторами підкреслюється, що створення сприятливих умов соціалізації у дитячому віці, зміцнення стосунків між батьками та дітьми, а також розвиток ефективних стратегій подолання проблем можуть стати ключем до підвищення стійкості та запобігання виникненню психосоматичних розладів у майбутньому людини (Sobhani, S. et al., 2024).

За словами Bransfield, R. C., & Friedman, K. J., сучасна медична спільнота стикається з критичною проблемою надмірного спрощення діагностичного процесу, коли складні для пояснення фізичні симптоми автоматично відносять до сфери психіатрії, що створює замкнене коло неефективної діагностики та лікування. Точна ідентифікація захворювання потребує комплексного підходу, в якому клінічне мислення лікаря, ретельний збір анамнезу та всебічне обстеження пацієнта мають пріоритет над окремими лабораторними показниками чи діагностичними тестами. Надмірне використання розмитих та науково необґрунтованих термінів, як-от "психогенні стани" чи "соматоформні розлади", разом із застарілою діагностичною термінологією, призводить до системних помилок у визначенні справжньої природи захворювання та неадекватного лікування пацієнтів. Майбутнє ефективної діагностики лежить у площині глибшої інтеграції психіатричної та соматичної медицини, відмови від застарілих діагностичних шаблонів та розвитку більш нюансованого розуміння взаємозв'язку між психічним та фізичним здоров'ям людини (Bransfield, R. C., & Friedman, K. J., 2019).

Мета статті – представити теоретичне обґрунтування та визначення впливу соціалізації особистості як чинника запобігання психосоматичним захворюванням

шляхом метааналізу та систематизації дотичних наукових досліджень для розробки ефективних профілактичних заходів.

Методологія

При написанні статті було використано комплекс методологію теоретичного аналізу. Першочергово було проведено аналіз наукових джерел шляхом опрацювання сучасних досліджень та публікацій для підтвердження теоретичних положень емпіричними даними. Далі було здійснено концептуальний аналіз, спрямований на розкриття змісту основних понять та теорій, зокрема, концепції "агентства в структурі" та теорії соціалізації Структурно-функціональний аналіз дозволив виявити взаємозв'язки між різними компонентами процесу соціалізації та їх функціональне значення для динаміки психічного здоров'я особистості. Для розкриття походження соціалізації та її впливу на психічне здоров'я використовувався системний та порівняльний аналізи, що дозволило зіставити різні підходи до розуміння процесів соціалізації в різних культурних контекстах та їх вплив на психосоматичні розлади. Шляхом міждисциплінарного аналізу було проведено інтеграцію знань з галузей психології, соціології та медицини для формування цілісного розуміння взаємозв'язку між соціальними умовами та здоров'ям індивіда.

Результати

На основі аналізу матеріалів репрезентативних наукових досліджень представимо концептуальні узагальнення та набір таблиць і графічних матеріалів, які ілюструють авторське бачення. Насамперед більш докладно обговоримо біопсихосоціальну модель чинників, що впливають на психічне здоров'я людини (Джерело: Mehta, M., Karoor, S., 2018). Така модель включає три види чинників: біологічні, соціальні та психологічні (див. рис. 1).

Біологічні чинники (фізичне здоров'я та генетична схильність) відіграють важливу роль, але їх вплив важко контролювати через соціалізацію. Натомість соціальні аспекти, які охоплюють сімейні обставини, школу та спілкування з однолітками мають важливе значення в процесі формування особистості. Соціалізація в цьому контексті може виступати методом профілактики психосоматичних захворювань, зміцнюючи стійкість до стресу і формуючи здорові стосунки. Самооцінку, навички подолання труднощів та соціальні вміння, можна посилювати в процесі соціалізації, тим самим створюючи позитивний вплив на психічне здоров'я. Тому взаємодія соціальних, біологічних і психологічних факторів визначає, як соціалізація може сприяти профілактиці психосоматичних розладів і покращенню загального психічного добробуту людини. На рис. 1 зображено модель комплексного підходу до виділення чинників, що впливають на психічне здоров'я, які поділяються на біологічні, соціальні та психологічні аспекти.

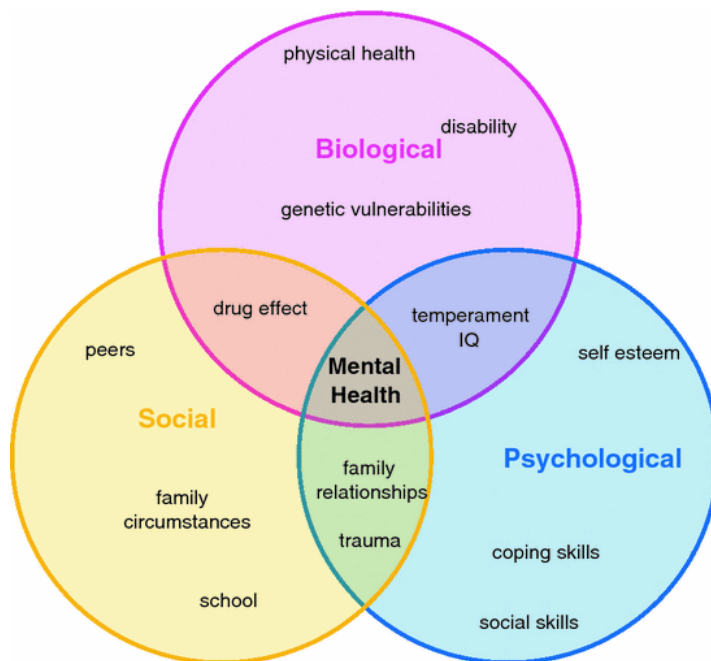

Рис.1 Біопсихосоціальна модель чинників, що впливають на психічне здоров'я людини (Джерело: Mehta, M., Kapoor, S., 2018)

Здійснений теоретичний аналіз показав, що участь у соціальних групах, сімейні взаємовідносини та участь у громадських подіях сприяють зниженню рівня стресу, покращенню імунної відповіді організму людини, стабілізації артеріального тиску та серцевого ритму. Комунікація в онлайн-середовищі може як підвищувати рівень тривоги, так і впливати на якість сну. Професійна комунікація та участь у терапевтичних групах стимулюють когнітивну активність і нормалізують нейромедіаторні процеси, що сприяє емоційній стабільності. Ключові чинники резистентності, такі як емоційна підтримка, чіткість ролей і професійний супровід, допомагають людині зменшити негативний вплив стресу та посилюють стійкість особистості до психосоматичних розладів (див. таблицю 1).

Узагальнені в таблиці 1 дані репрезентативних досліджень в систематизований формі демонструє, що різні форми соціальної взаємодії мають специфічний вплив на психофізіологічний стан людини та характеристики її психологічної резистентності. Зокрема, участь у соціальних групах призводить до зниження рівня кортизолу, покращення імунної відповіді організму, стабілізації артеріального тиску; дарує почуття приналежності, соціальної підтримки та стабільності взаємодії з оточуючими. А, до прикладу, відвідання терапевтичної групи забезпечує організму нормалізацію нейромедіаторів, стабілізацію вегетативних функцій та покращення сну, а також

підвищує позитивне переживання людиною якості життя за рахунок професійного супровіду, структурованості занять та продуктивної групової динаміки. Нормалізація сімейних відносин несе стабілізацію серцевого ритму, зниження рівня стресу та покращення травлення, такі відносини також забезпечують відчуття стабільності стосунків, емоційної підтримки та якісної комунікації і т.д.

Табл.1 Вплив різних форм соціальної взаємодії на психофізіологічний стан та ключові фактори резистентності

Форма соціальної взаємодії	Вплив на психофізіологічний стан	Ключові фактори резистентності
Участь у соціальних групах	- Зниження рівня кортизолу - Покращення імунної відповіді - Стабілізація артеріального тиску	- Відчуття приналежності - Соціальна підтримка - Регулярність взаємодії
Комунікація онлайн середовищі	- Змішаний вплив на рівень тривоги - Варіативність якості сну - Нестабільність емоційного стану	- Якість онлайн-зв'язків - Баланс онлайн/офлайн спілкування
Сімейні взаємовідносини	- Стабілізація серцевого ритму - Зниження рівня стресу - Покращення травлення	- Емоційна підтримка - Стабільність стосунків - Якість комунікації
Професійна комунікація	- Підвищення когнітивної активності - Регуляція добового ритму - Контроль стресових реакцій	- Професійна самореалізація - Чіткість ролей - Здоровий робочий клімат
Участь у громадських подіях	- Підвищення рівня ендорфінів - Покращення координації - Зниження м'язової напруги	- Добровільність участі - Регулярність активності - Позитивний зворотний зв'язок
Терапевтичні групи	- Нормалізація нейромедіаторів - Стабілізація вегетативних функцій - Покращення сну	- Професійний супровід - Структурованість занять - Групова динаміка

Примітка: Таблицю створено автором за результатами досліджень (Frisch et al., 2015; Bernstein et al., 2018; Viznyuk et al., 2021; Vickram & Richard, 2023; Xu et al., 2024).

В ході теоретичного аналізу також виявлено, що комбінування методів підтримки психосоматичне здоров'я підвищує загальну результативність процесу, зокрема, за умов довготривалого застосування, коли і досягається найвищий рівень ефективності (табл.2).

Таблиця 2. Ефективність різних методів соціалізації та їхній вплив на психосоматичне здоров'я

Метод соціалізації	Основні компоненти	Показники ефективності	Тривалість впливу	Рівень результативності
Групова психотерапія	Міжособистісна взаємодія - Емоційна підтримка - Обмін досвідом - Розвиток емпатії	- Зниження тривожності - Покращення сну - Зменшення соматичних скарг - Підвищення стресостійкості	Довготривалий	Високий
Соціально-психологічний тренінг	-Розвиток комунікативних навичок -Управління конфліктами -Емоційна регуляція - Командна робота	- Поліпшення соціальних навичок - Зниження соціальної тривоги - Підвищення самооцінки - Розвиток лідерських якостей	Середньотривалий	Середній
Менторські програми	- Індивідуальний супровід -Професійне зростання - Передача досвіду	- Професійна адаптація - Зниження професійного стресу - Кар'єрне зростання	Довготривалий	Високий
Волонтерська діяльність	-Соціальна активність - Допомога іншим -Командна взаємодія -Особистісний розвиток	- Підвищення самоцінності - Розширення соціальних зв'язків -Зменшення депресивних станів - Поліпшення фізичного стану	Середньотривалий	Середній
Клубна діяльність за інтересами	- Спільні захоплення - Регулярні зустрічі - Творча реалізація - Обмін знаннями	- Розвиток хобі - Формування дружніх зв'язків - Зниження самотності - Підвищення життєвої активності	Довготривалий	Помірний
Сімейна терапія	- Покращення комунікації - Вирішення конфліктів -Емоційна підтримка -Зміцнення зв'язків	- Гармонізація стосунків - Зниження сімейної тривоги -Покращення психосоматичного стану - Підвищення задоволеності життям	Довготривалий	Високий

Примітка: Таблицю створено автором за результатами досліджень (Frisch et al., 2015; Bernstein et al., 2018; Viznyuk et al., 2021; Vickram & Richard, 2023; Xu et al., 2024).

Важливу роль відіграє також індивідуальний підхід, що сприяє кращим результатам. Залежно від тривалості впливу методи поділяються на довготривалі

(більше року), середньотривалі (від півроку до року) та короткотривалі (до півроку), а рівень результативності може варіюватися від помірного до дуже високого, залежно від умов та індивідуальних особливостей застосування. Так, групова психотерапія, соціально-психологічні тренінги та менторські програми є ефективними для зниження тривожності, підвищення стресостійкості та професійної адаптації. Вони забезпечують тривалий позитивний вплив на емоційне життя та психологічне здоров'я в цілому, особливо при регулярному проведенні. Волонтерська діяльність і клуби за інтересами сприяють розширенню соціальних зв'язків та підвищенню життєвої активності людини, хоча їхній вплив є дещо коротшим і менш інтенсивним. Сімейна терапія показує високий рівень результативності завдяки покращенню комунікації членів сім'ї та зниженню сімейної тривоги, що позитивно відображається на психосоматичному стані всієї учасників сімейної системи.

Дискусія

Результати проведеного аналізу демонструють вплив різних форм соціалізації на психосоматичне здоров'я особистості. Це узгоджується з сучасними науковими підходами до розуміння взаємозв'язку між соціальними факторами та фізичним здоров'ям людини. Спілкування у соціальних групах та сімейному середовищі демонструє найбільш позитивний вплив на фізіологічні показники організму, адже це охоплює зниження рівня кортизолу та покращення імунної відповіді, тоді як онлайн-комунікація показує змішані результати, що підкреслює важливість збалансованого підходу до використання цифрових засобів спілкування. Значущим відкриттям є також ідентифікація ключових чинників резистентності, а саме емоційної підтримки та якості комунікації, які виступають медіаторами між змістом процесів соціалізації та психосоматичним здоров'ям. Аналіз ефективності різних методів соціалізації виявив, що найбільш результативними є довготривалі форми взаємодії, зокрема групова психотерапія, менторські програми та сімейна терапія, які демонструють високий рівень впливу на психосоматичне здоров'я при їх систематичному застосуванні.

Важливо відзначити, що отримані результати підтверджують валідність біопсихосоціальної моделі чинників впливу на психічне здоров'я, яка підкреслює нерозривний зв'язок між біологічними, соціальними та психологічними компонентами здоров'я, що має важливе значення для розробки комплексних програм профілактики та лікування психосоматичних розладів.

Було також визначено, що методи соціалізації, які включають емоційну підтримку та міжособистісну взаємодію, показують найвищий рівень ефективності у запобіганні психосоматичним захворюванням. При цьому важливо враховувати, що комбінування різних методів соціалізуючого впливу та індивідуальний підхід до їх застосування можуть суттєво підвищити загальну результативність профілактичних заходів, що підтверджується отриманими даними про варіативність впливу різних форм соціальної взаємодії на психофізіологічний стан людини.

Висновки

На основі проведеного дослідження, що синтезує та узагальнює результати низки сучасних наукових праць, встановлено взаємозв'язок між процесами соціалізації та психосоматичним здоров'ям людини, де безпосередня соціальна взаємодія, особливо в контексті групової та сімейної комунікації, демонструє найбільш позитивний вплив на фізіологічні показники її організму, включаючи зниження рівня кортизолу та покращення імунної відповіді. При цьому ефективність соціалізації суттєво залежить від наявності емоційної підтримки та якості комунікації, що підтверджується валідністю біопсихосоціальної моделі чинників впливу на психічне здоров'я та обґрунтовує необхідність впровадження комплексних програм соціальної адаптації, які поєднують різні форми соціальної взаємодії, враховують індивідуальні особливості особистості та забезпечують професійний супровід, особливо в контексті профілактики та лікування психосоматичних розладів. Все це має важливе значення для розвитку теорії та практики в галузі психології здоров'я, соціальної психології та психосоматичної медицини.

Список використаної літератури:

- Bernstein, M. J., Zawadzki, M. J., Juth, V., Benfield, J. A., & Smyth, J. M. (2018). Social interactions in daily life: Within-person associations between momentary social experiences and psychological and physical health indicators. *Journal of Social and Personal Relationships*, 35(3), 372-394.
- Bransfield, R. C., & Friedman, K. J. (2019, October). Differentiating psychosomatic, somatopsychic, multisystem illnesses and medical uncertainty. In *Healthcare* (Vol. 7, No. 4, p. 114). MDPI
- Bulut, S. (2019). Socialization helps the treatment of depression in modern life. *Open Journal of Depression*, 8(2), 41-47.
- Chen, X. (2023). *Socialization and socioemotional development in Chinese children*. Cambridge University Press.
- Darmon, M. (2023). *Socialization*. John Wiley & Sons.
- Flood-Grady, E., & Koenig Kellas, J. (2019). Sense-making, socialization, and stigma: Exploring narratives told in families about mental illness. *Health communication*, 34(6), 607-617.
- Frisch, J. U., Häusser, J. A., & Mojzisch, A. (2015). The Trier Social Stress Test as a paradigm to study how people respond to threat in social interactions. *Frontiers in psychology*, 6, 14.
- Liu, Z. (2012). *A Study of the Relationship between Socialization Tactics, Motives to Study and Mental Health in Chinese College Students*.
- Lugo-Candelas, C. I., Harvey, E. A., Breaux, R. P., & Herbert, S. D. (2016). Ethnic differences in the relation between parental emotion socialization and mental health in emerging adults. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 922-938.

- Mehta, M., Kapoor, S. (2018). Role of Psychosocial Factors in the Management of Health Problems. In: Misra, G. (eds) Psychosocial Interventions for Health and Well-Being. Springer, New Delhi. https://doi.org/10.1007/978-81-322-3782-2_2
- Min, J. A., Lee, C. U., & Lee, C. (2013). Mental health promotion and illness prevention: a challenge for psychiatrists. *Psychiatry investigation*, 10(4), 307.
- Naseem, M. A., Wang, Y., Zhang, H., & Malik, F. (2016). Mediating Role Of Socialization Towards Relationship Between Personality And Job Satisfaction. *Journal of Applied Business Research*, 32(5), 1405.
- Özden, A. (2015). Psychosomatic symptoms and emotions: the relationship among emotion regulation, demographic variables and psychosomatic symptoms in a university sample (Doctoral dissertation, İstanbul Bilgi Üniversitesi).
- Richter, M., & Hurrelmann, K. (2016). Life course influences on health and health inequalities: A socialisation perspective. *Journal for Sociology of Education & Socialization/Zeitschrift für Soziologie der Erziehung & Sozialisation*, 36(3).
- Smith, T. W., & Weihs, K. (2019). Emotion, social relationships, and physical health: Concepts, methods, and evidence for an integrative perspective. *Psychosomatic medicine*, 81(8), 681-693.
- Sobhani, S., Jamilian, H., & Paknejad, I. (2024). Prediction of resilience based on parenting and coping strategies in patients with psychosomatic disorders. *BMC psychology*, 12(1), 280.
- Uchino, B. N., & Eisenberger, N. I. (2019). Emotions in social relationships and their implications for health and disease: introduction to the special issue of psychosomatic medicine. *Psychosomatic medicine*, 81(8), 676-680.
- Viznyuk, I., Ordatij, N., & Ordatij, A. (2021). Ecological factors of psychosomatic disorders in the context of the transformation of the healthcare system (Doctoral dissertation, Modern Science–Moderní věda).
- Vickram, A. S., & Richard, T. (2023). Psychological Factors in Health and Illness: A Comprehensive Review. *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities*, 6(9s), 736-746.
- Xu, W., Jiang, W., Ding, R., Tao, H., Wang, Y., Tang, Y., ... & DCPRs Working Group. (2024). Study of Rates and Factors Associated to Psychosomatic Syndromes Assessed Using the Diagnostic Criteria for Psychosomatic Research across Different Clinical Settings. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 1-11.
- Zepf, S. (2014). Thoughts about psychosomatic symptom formation: A holistic approach. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 37(1), 36-47.
- Zhang, X. (2023). The Impact of Online Socialization on Adolescent Mental Health: The Mediating Role of Friendship Quality and Family Relationships. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2023(1), 7007025.

PERSONALITY SOCIALIZATION AS A FACTOR IN THE PREVENTION OF PSYCHOSOMATIC DISORDERS

Fedorchuk Mykhailo

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0005

Abstract

Relevance. The relevance of this topic lies in the need to implement a comprehensive approach in the field of healthcare and scientific analysis of the influence of various factors on the overall state of human health. The level of education, access to medical services, economic status, and living conditions are closely intertwined with a person's emotional resilience and the quality of their social connections, as well as their individual experience of stress. These elements collectively impact physiological processes in the body, the immune system, and overall resistance to disease. In this context, the development of effective preventive and treatment strategies should be based on a multidisciplinary approach that takes into account various interrelated components, utilizing both traditional medical methods and innovative technologies, including psychological support and assistance, as well as social programs. This would enable the creation of a more effective healthcare system aimed at long-term positive outcomes and improved quality of life for patients.

Methodology. The aim of this work is to investigate, through theoretical analysis and generalization of scientific data, the role of personality socialization practices in preventing psychosomatic illnesses. According to the author, effective prevention and treatment require consideration of the influence of a person's socialization process on their mental and physical health. The concept of "agency within structure" serves as the methodological basis of the study, offering a framework that integrates sociological and medical perspectives on health. It explores how an individual, within specific social conditions, can actively influence their own health and well-being.

Results. As predictors of health, the article analyzes the connection between physical symptoms and interpersonal relationships. It examines the influence of specific socialization practices on emotional resilience, professional fulfillment, and life satisfaction. The article emphasizes the promising potential of researching the effectiveness of digital technologies in supporting socialization and emotional well-being, as well as the importance of developing new models of therapeutic socialization that account for current socio-cultural changes.

Keywords: socialization, comprehensive healthcare approach, mental health factors, psychosomatic disorders, quality of life.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Федорчук Михайло

Докторант Київського інституту сучасної психології та психотерапії

Київ, Україна

ORCID: 0009-0004-8523-9172

email:thank733@yahoo.com

Відмова від відповідальності: автори заявляють, що їхні думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, вільні від будь-якого впливу будь-яких організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитуйте цю статтю

Федорчук Михайло Соціалізація особистості як чинник запобігання психосоматичним захворюванням людини 2024 Socialization & Human Development journal 2. DOI10.37096/SHDISJ-24-1.2-0005

Submitted on 22 Sep 2024 / Revised 27 Dec 2024 / Approved 30 Dec 2024

Published: 31 Dec 2024

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0005

Відповідальний редактор -Ярослав РЯБЧИЧ

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Copyright: © 2024 Федорчук Михайло Ця стаття відкритого доступу, яка розповсюджується відповідно до ліцензії Creative Commons Attribution License, (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови вказівки автора та джерела.

АГРЕСИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Кікбаєв Даніяр Санкібайули

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0006

Анотація

Актуальність. В умовах сучасних змін і глобальних викликів, таких як дестабілізація міжнародного правопорядку, зміна систем безпеки і нових підходів до правоохоронної діяльності, актуальність вивчення агресивності і ворожості як соціальних феноменів залишається високою. Незважаючи на активні дослідження в даній області, проблема вимагає постійного перегляду у зв'язку з динамічними змінами, зумовленими демографічними, екологічними, соціальними, політичними, економічними та іншими чинниками.

Мета статті - психологічний аналіз зв'язків між рівнями агресивності, ворожості та схильністю до девіантної поведінки майбутніх правоохоронців.

Методологія. В рамках дослідження використані методики діагностики схильності до девіантної поведінки (методика А.Орла) і вимірювання агресивності (методика Басса-Дарки), які були застосовані на вибірці 57 курсантів Казахстану правоохоронного напрямку підготовки.

Результати. Здійснений порівняльний аналіз показує, що моделі правоохоронних служб Казахстану і України мають відмінності, що накладає певні вимоги до психологічних характеристик співробітників. Однак, соціономічний характер і специфіка правоохоронної діяльності обумовлюють схожу динаміку прояву агресивних реакцій. Отримані емпіричні дані засвідчили високі показники агресивності та ворожості обстежених кандидатів, що свідчить про ризик професійної деформації, особливо враховуючи високі стресові навантаження, характерні для правоохоронної діяльності. Деякі форми девіантної поведінки мають значущий кореляційний зв'язок з компонентами агресивності і ворожості, що дозволяє прогнозувати і попереджувати їх прояв на ранній стадії для прийняття ефективних заходів профілактики і протидії таким проявам.

Висновки. Показники агресивності і ворожості мають прогностичне значення: зниження рівня агресивності та ворожості дозволяє зменшити ризик прояву інших форм девіантної поведінки.

Ключові слова: агресивність, ворожість, девіантна поведінка, правоохоронна діяльність.

Актуальність

Дослідження феномену агресивності не припиняються, незважаючи на досить

широке наукове висвітлення цієї теми. Специфіка психологічної науки, зумовлена динамікою соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, політичних, економічних, правових та інших процесів, зобов'язує дослідників постійно звертати увагу на актуальність питань, пов'язаних з формами агресії. У зв'язку з цим питання правоохоронної діяльності, правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя матимуть особливий інтерес, зокрема під час глобальних катаклізмів, руйнування основ міжнародного правопорядку, переформатування глобальної системи безпеки, що базується на демократичних принципах та верховенстві права. Як зазначає О.П. Хаєцька, в умовах глобалізації роль національних держав знижується, що призводить до втрати їхньої специфічної ідентичності та цілісності. На сучасному світовому рівні існують провідні країни з ознаками домінування та держави, для яких економічна глобалізація стає новою, важливою умовою розвитку, яку практично неможливо контролювати, але необхідно враховувати масштаби та динаміку формування глобальної системи управління світовими ресурсами та перерозподілу доходів, що відбувається нерівномірно (Хаєцька, 2024).

За таких обставин психологічні аспекти агресивної поведінки серед поліцейських є значною проблемою, яка потребує ретельного вивчення та уваги. Як резонно зазначає О.Романенко, більшість поліцейських вважають допустимим прояв агресії в ситуаціях, коли існує явна загроза життю та здоров'ю. Водночас правоохоронці зазначають, що агресія може бути спровокована діями громадян, зокрема провокаціями та приниженням поліцейського. Респонденти вважають, що надмірні прояви агресії можуть бути пов'язані з труднощами самоконтролю та управління такими емоціями, як гнів, роздратування та образа. Результати дослідження підкреслюють необхідність більш детального скринінгу правоохоронців на початку їхньої професійної діяльності, а також розробки спеціальних програм психопрофілактики, спрямованих на посилення функціональних стратегій подолання стресу та адаптації (Романенко, 2023). Агресія може бути спровокована різноманітними факторами, включаючи стресові умови праці, труднощі, пов'язані з підтримкою правопорядку, та особистісно-психологічні особливості. Усвідомлення цих аспектів дає змогу розробити ефективні стратегії управління агресією, підвищити рівень безпеки як серед поліцейських, так і в суспільстві, а також покращити психологічну атмосферу в правоохоронних органах (Пономоренко, 2024; Вольнова, 2015).

У статті досліджуються індивідуально-психологічні детермінанти агресії та ворожості на основі даних, отриманих в результаті теоретичного аналізу та опитування студентів Академії правоохоронних органів Генеральної прокуратури Республіки Казахстан. Показники агресивності становлять дослідницький інтерес як особистісні показники схильності до прояву девіантної поведінки майбутніх правоохоронців. Такі критерії, зокрема, дають змогу оцінити та прогнозувати успішність професійної адаптації курсанта в процесі формування базових правоохоронних компетенцій.

Теоретичний бекґраунд

Людська агресивність та ворожість як форми девіантної поведінки є предметом багатьох фундаментальних психологічних наукових досліджень. Роботи таких вчених, як А.Бандура, А. Басс, Л.Берковіц, Р. Беррон, Г. Гартман, А. Дарки, Д. Доллард, К. Лоренц, Д. Річардсон, К. Юнг, С. Фішбах, З. Фройд, Е. Фромм і багатьох інших лягли в основу сучасних напрямків і підходів до наукового вивчення даного явища. Разом з тим, враховуючи особливості об'єкта дослідження, вивчення психологічних детермінант агресивності та ворожості включає специфіку правоохоронної діяльності, успішність якої обумовлена в першу чергу компетенцією її штатного складу. Як не раз було доведено, на якість проходження служби в правоохоронних органах впливає комплекс соціально-психологічних чинників. При цьому, спираючись на зміст професійної діяльності, функції правоохоронних органів та інші вагомні характеристики, виявлені такими вченими як Д.О. Александров, Ю.В.Александров, В.Г. Андросюк, Б.Г. Бовін, А.В. Дулов, Л.І. Казміренко, З.Кисіль, В.С.Медведев та багатьма іншими представниками української школи юридичної психології, визначені індивідуально-психологічні критерії відбору претендентів на службу. Цими авторами виділені основні та додаткові якості особистості, необхідні для успішного виконання державних правоохоронних функцій.

Так, до основних видів діяльності правоохоронця з позиції психологічної науки автори відносять: пізнавальну, комунікативну, організаційну та конструктивну діяльність, які спрямовані на виконання основних завдань правоохоронної діяльності. У свою чергу до допоміжних відносять профілактичну і засвідчувальну, які покликані забезпечувати здійснення основних.

Торкаючись питання агресивності, ми спираємося на думку Д.О. Александрова (. Александров Д.О., 2012-2014) про її важливу адаптивну функцію, що сприяє підтримці життя і реалізує нормальну реакцію на загрозу життєвим потребам. І, як доводив Е.Фромм, якщо механізми контролю ослаблені, то людина схильна до прояву зляканої агресії – жорстокості, яка не є біологічно адаптивною та не покликана захищати життєві інтереси людини. У свою чергу ворожість, будучи сукупністю небажаних якостей, таких як образливість, схильність до непродуктивного самозвинувачення тощо, може бути обумовлена як ідеологічними установками у процесі інтеріоризації, так і результатом дії психотравмуючих факторів. Ворожість може бути причиною таких деструктивних психічних явищ, як невротизація, внутрішня напруженість, підвищена підозрілість, тривожність і депресія, які набувають загрозливих проявів у високоризикованих небезпечних професіях. Як один з предикторів професійної деформації ворожість здатна спровокувати злякано деструктивну агресію, і тому є протипоказанням при відборі кандидата на службу в правоохоронні органи (Александров Д.О., 2013).

Слід зазначити, що діяльність правоохоронних органів України та Казахстану має ряд принципових відмінностей, які можуть обумовлювати певний ухил до переваги тих чи інших психологічних якостей при відборі претендентів. Так, для українських

правоохоронців чільними відмінними принципами є: верховенство права, неупередженість, відкритість і прозорість діяльності, підконтрольність і підзвітність суспільству. Що в свою чергу, може відобразитися в більш низьких показниках агресивності і ворожості правоохоронця ніж у казахстанського співробітника. Однак, дослідження професора Д.О. Александрова вказують на те, що агресивність поряд з адаптивністю, комунікативністю та нервово-психічною стійкістю виступає як інтегративний показник особистості правоохоронця (там же).

Службові обов'язки, виконання яких нерідко супроводжуються стресом, сприяють формуванню у правоохоронця підвищеної тривожності та порушень у всіх компонентах професійної адаптації. Це може призводити до зниження нервово-психічної стійкості та моральної нормативності поведінки, а також до погіршення комунікативних навичок. Такі зміни часто супроводжуються розвитком у людини невинуватої критичності, агресивності, підозрливості та залежності. Спостерігається зростання її прагнення до підпорядкованості й перекидання відповідальності на інших, що обумовлює уникнення підтримки дружніх відносин. Згодом у фахівця виникає глибокий внутрішньо особистісний дисонанс, що проявляється в незадоволеності усіма аспектами реального та ідеального образу "Я". На тлі гіпертрофованої стриманості та невпевненості посилюються агресивні реакції фахівця. Наслідками цього дисбалансу можуть стати професійне вигорання, дезадаптація, деформація та навіть деградація особистості. Таким чином, специфіка роботи в правоохоронній сфері створює сприятливі умови для зростання типових деструктивних тенденцій, у тому числі й агресивних реакцій.

Також необхідно додати, що згідно з прийнятою в юриспруденції позицією (В.Глуховець, П.І.Хамула) усі правоохоронні органи мають наступні об'єднуючі ознаки:

- 1) наявність державно-владних повноважень;
- 2) наявність повноважень на застосування заходів державного примусу;
- 3) професіоналізація діяльності, спрямованої на реалізацію спеціальних правоохоронних повноважень і функцій державного органу;
- 4) наявність спеціального матеріально-технічного оснащення та кадрового забезпечення діяльності держоргану;
- 5) наявність особливого порядку відбору кадрів і проходження служби, спеціальних обмежень і вимог до кадрового складу, підвищена відповідальність і додаткові гарантії діяльності (Глуховець, В.,2016).

Отже, особистісні детермінанти ефективної правоохоронної діяльності умовно розподілені за ознакою наявності або відсутності конкретизованих індивідуально-психологічних рис, безпосередньо пов'язаних з успішністю їх реалізації. Разом з тим, враховуючи соціономічний характер правоохоронної діяльності, необхідно відзначити також і зовнішні чинники, які здійснюють негативний психологічний вплив на особистість правоохоронця:

- 1) аномічність населення та правовий нігілізм;
- 2) недосконалість організації попередження "ексцесів" на службі;

3) "плинність" кадрів;

4) висока завантаженість, ненормований трудовий розпорядок, відсутність повноцінного відпочинку;

5) недостатній соціальний захист і невідповідність оплати праці сучасним стандартам рівня життя;

б) підвищення вимог до фізичних і психологічних якостей правоохоронців (Александров, Д.О., 2014)..

Зазначені чинники, а також підвищений ризик для життя та здоров'я у ситуаціях активного протистояння зі злочинністю, можуть обумовлювати певний рівень агресивності і ворожості співробітника правоохоронних органів.

Далі, повертаючись до мети нашого дослідження, зосередимось на аналізі динаміки психологічних якостей майбутніх правоохоронців.

Важливо відзначити, що за даними спеціалістів, у процесі служби у більшості співробітників спостерігається тенденція до зниження агресивних проявів. Так, дослідження Д.О. Александрова показують, що з накопиченням досвіду працівник стає менш схильним до таких почуттів, як заздрість і ненависть, викликаних гнівом і незадоволеністю. Професійний досвід сприяє розвитку толерантності і терпимості завдяки тривалій взаємодії з представниками різних верств суспільства. Також значно зменшуються прояви аутоагресії і почуття провини. У міру адаптації до служби співробітник починає об'єктивніше сприймати себе, що сприяє подоланню внутрішніх конфліктів і суперечливих емоцій. Зміцнення рефлексивних навичок формує впевненість в собі, а накопичений позитивний досвід дозволяє задовольнити потребу в самостверженні як професіонала (Александров Д.О., 2013).

Також, з часом знижується рівень підозрливості. Якщо на початковому етапі кар'єри молодий фахівець проявляє обережність і недовіру, побоюючись можливих загроз, то в міру адаптації до службової діяльності і зміцнення впевненості підвищена тривожність нормалізується. Таким чином, в ході професійної адаптації рівень ворожості помітно знижується, що можна вважати позитивною рисою професійного становлення. Оскільки ворожість заважає об'єктивному виконанню службових обов'язків, її зниження-це позитивна тенденція. У той же час агресивність зменшується незначно, так як вона зберігає значення для виконання правоохоронних завдань. Отже, зниження агресії відбувається в межах оптимального рівня в міру адаптації та професійного зростання. Усвідомлення цієї тенденції допомагає відстежувати зміни в суміжних рисах особистості, які сприяють зменшенню агресивності та ворожості (там само)].

Мета статті - психологічно дослідити зв'язки між рівнями агресивності, ворожості та схильністю до девіантної поведінки майбутніх правоохоронців Казахстану.

Методологія

Об'єктом дослідження були індивідуально-психологічні особливості слухачів Академії правоохоронних органів Генеральної прокуратури Республіки Казахстан у кількості 57 осіб віком від 21 року до 34 років (середній вік 25 років). Опитування проводилося у вересні 2022 року на базі трьох груп шестимісячного курсу підготовки кандидатів на службу до органів прокуратури, служби економічних розслідувань та антикорупційної служби.

Для вирішення поставленого завдання обрано наступний діагностичний інструментарій: методика визначення схильності до девіантної поведінки А.Н.Орла, та методика виявлення проявів агресії А.Басса-А.Дарки.

Методика діагностики форм агресії А.Басса і А.Дарки, обрана для оцінки схильності до агресивних реакцій, включає 75 питань, розподілених по восьми шкалах: фізична агресія; вербальна агресія; непрямая агресія; негативізм; дратівливість; підозрілість; образливість; почуття провини.

А. Басс запропонував розрізняти агресію і ворожість, визначаючи останню як реакцію, що виражає негативні почуття і оцінки інших людей і подій. За результатами базових шкал розраховуються індекси загальної агресивності і ворожості:

1) Індекс агресивності-визначається середніми значеннями показників фізичної, вербальної і непрямой агресії.

2) Індекс ворожості-середніми значеннями показників підозрілості і дратівливості.

В рамках чинного дослідження важливо визначити співвідношення між агресивністю та ворожістю. Оскільки, якщо певний рівень агресивності в структурі особистості співробітника правоохоронних органів є однією з професійно значущих рис, то ворожість безсумнівно виступає як негативна характеристика.

Методика діагностики схильності до девіантної поведінки А.Н. Орла призначена для використання в рамках профілактичних заходів, спрямованих на запобігання девіантної поведінки серед співробітників. Цей стандартизований опитувальник вимірює готовність (схильність) людини до прояву різних форм девіацій і включає спеціальні психодіагностичні шкали для визначення схильності до кожної з них.

Шкали опитувальника діляться на змістовні і службові. Службова шкала оцінює схильність учасника до надання соціально-схвалюваних відповідей, перевіряючи достовірність результатів і дозволяючи скорегувати дані за змістовними шкалами в залежності від вираженості цієї установки. Змістовні шкали допомагають виявити психологічні підстави і соціальні установки, які сприяють різним формам девіантної поведінки. До змістовних шкалах відносяться: схильності до порушення норм і правил; схильності до адиктивної поведінки; схильності до самопошкодження та саморуйнівної поведінки; схильності до агресивної та насильницької поведінки; схильності до втрати контролю над емоційними реакціями; схильності до делінквентної поведінки.

Дослідження складалося з наступних етапів:

1) Здійснена загальна характеристика агресивності та її значень в правоохоронній діяльності, а також проведено порівняльний аналіз принципів діяльності правоохоронних служб України та Республіки Казахстан як основоположних соціально-психологічних чинників, що обумовлюють індивідуальні вимоги до кандидата.

2) Проведено збір та аналіз емпіричних даних методом рангової кореляції із застосуванням коефіцієнта r -Спірмена. Виявлено кореляційні зв'язки між компонентами агресивності, ворожості і показниками схильності до девіантної поведінки.

3) На основі виявлених закономірностей в ході інтерпретації одержаних результатів, сформульовані висновки, які запропоновано до обговорення.

Результати

Для вирішення поставленого завдання проведено математико-статистичний аналіз взаємозалежності показників схильності до девіантної поведінки зі шкалами агресивності і ворожості. У зв'язку з чим, спочатку визначені усереднені значення індексу агресивності – 44 бали, ворожості – 31 бал (що є середнім значенням) учасників.

Далі, в ході обробки фактологічної інформації визначалися наявні статистичні зв'язки шляхом розрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Вибір коефіцієнту обумовлений тим, що отримані метрики виявились не підпорядкованими закону нормального розподілу. Слід зазначити, що по відношенню до обсягу експериментальної вибірки ($n=57$) статистичне значення r_s становить не менше 0,261 при $p \leq 0,05$, високе значення r_s – не менше 0,339 при $p \leq 0,01$, а максимальне значення r_s становить 0,424 при $p \leq 0,001$.

В таблиці 1 узагальнено наступні статистичні зв'язки компонентів агресивності і ворожості зі шкалами схильності до девіантної поведінки.

Таблиця 1. Кореляційна матриця показників схильності до девіантної поведінки та компонентів агресивності та ворожості.

Шкали	фізична	вербальна	непряма		дратівли-	підозрі-	образли-	почуття	Індекс	Індекс
	агресія	агресія	агресія	негативізм	вість	лість	вість			
	BD1	BD2	BD3	BD4	BD5	BD6	BD7	BD8	сті BDI	ворожості
соціальна бажаність O1	-0,2875	-0,5454	-0,5097	-0,1812	-0,3547	-0,0404	-0,2891	-0,2974	-0,5740	-0,1855
порушення норм і правил O2	0,3015	0,3602	0,2153	0,1890	0,1713	0,2100	0,3663	0,3161	0,3664	0,3388
адиктивна поведінка O3	0,4384	0,3459	0,3701	0,3439	0,3571	0,4041	0,4901	0,3661	0,4944	0,5337
саморуйнівна поведінка O4	0,4706	0,2443	-0,0984	0,0587	0,1255	0,2304	0,1728	0,1185	0,2401	0,2456
насильницька поведінка O5	0,4289	0,1517	0,0232	0,0732	0,1719	0,1560	0,1036	0,2291	0,2478	0,1590
втрата контролю над емоціями O6	0,1370	0,2009	0,2512	-0,0351	0,3649	0,0100	0,0050	0,2933	0,2556	0,0092
делінквентна поведінка O7	0,2452	0,3020	0,2255	0,3711	0,2956	0,3320	0,4213	0,3419	0,3260	0,4488

Обговоримо докладніше значущі кореляційні зв'язки, отримані між різними шкалами методик Орла і Басса-Дарки.

Службова шкала О1 (шкала щирості) показує негативні кореляції з усіма шкалами використаних методик. З них найбільш значні зворотні кореляції с загальним індексом агресивності (BDI), вербальною агресією (BD2), непрямою агресією (BD3), дратівливістю (BD5), підозрілістю (BD6), схильністю до порушення норм і правил (O2), схильністю до адиктивної поведінки (O3) і делінквентної поведінки (O7), що вказує на тенденцію респондента давати при опитуванні соціально бажані відповіді із зазначених питань. При цьому очікувано, що в міру зниження рівня агресивності рівень щирості буде зростати і навпаки. Що стосується показника індексу агресивності, то він має позитивні зв'язки середньої сили з такими показниками девіантності, як схильність до адиктивної поведінки (0,4944), схильність до порушення норм і правил (0,3664), схильність до делінквентної поведінки (0,3260). Індекс ворожості також показує середню позитивну залежність з адиктивною поведінкою (0,5337), делінквентною поведінкою і схильністю до порушення норм і правил.

Оцінюючи інші кореляції, можна відзначити наступні середні та низькі значення:

- фізичної агресії з адиктивною поведінкою (0,4384), схильністю до саморуйнівної поведінки (0,4706), насильницької поведінки (0,4289);
- вербальна агресія зі схильністю до порушення норм і правил (0,3602), адиктивною поведінкою (0,3459);
- непряма агресія з адиктивною поведінкою (0,3701);
- негативізм зі схильністю до делінквентної поведінки (0,3711) і адиктивною поведінкою (0,3439);
- підозрілість із залежною поведінкою (0,4041), делінквентною поведінкою (0,3320) та саморуйнівною поведінкою (0,2304);
- дратівливість зі схильністю до втрати контролю над емоційними реакціями (0,3649);
- уразливості з адиктивною поведінкою (0,4901), делінквентною поведінкою (0,4213), порушенням норм і правил (0,3663);
- невиправдане самозвинувачення з адиктивною поведінкою (0,3661), делінквентною поведінкою (0,3419), порушенням норм і правил (0,3161).

Позитивні кореляції вказують на те, що при зниженні (збільшенні) одних показників, відповідно будуть знижуватися (збільшуватися) і пов'язані значення.

Подібні тенденції, дозволяють припустити, що зниження загального рівня ворожості та агресивності сприяє відповідному зменшенню схильності до девіантної поведінки.

Дискусія

У психології агресія розглядається як емоційно насичена поведінка, спрямована на заподіяння шкоди іншим. Ця поведінка може проявлятися в різних формах, від фізичного насильства чи вербальної агресії, до непрямої агресії. Причини агресивної поведінки є комплексними і можуть включати біологічні, психологічні та соціальні

чинники. В рамках теорій соціального научіння (А. Бандура), фрустрації-агресії (Дж. Доллард та ін.) та психоаналітичних підходів (З.Фройд) агресія пояснюється як результат взаємодії різних чинників – від спадкових задатків до соціального досвіду та рівня стресу носія.

Зв'язок агресії і професійної деформації особливо актуальний для соціономіческих професій, де присутні високі емоційні і психічні навантаження. Як наголошено професором В.С. Медведєвим, визначальну роль у професійній деформації відіграє діяльнісні детермінанти, але разом з тим високий ступінь впливу мають і особистісні особливості (Медведєв, В.С., 2014). Ці зміни в особистісних і професійних якостях співробітника, викликані тривалим впливом специфічних професійних умов і стресових факторів в правоохоронній сфері, пов'язані з постійною необхідністю підтримувати високий рівень готовності до небезпек, вирішувати конфліктні ситуації і обмежувати власні емоції. Такі процеси ведуть до "вигорання" і емоційної втоми, а також до прояву деструктивних рис, таких як ворожість, цинізм, зайва підозрілість. У крайніх випадках професійна деформація може сприяти підвищеній агресивності, зниженню емпатії та втраті мотивації до роботи (Александров, Д.О., 2014).

Вважаємо, що в правоохоронній діяльності агресивність у контрольованій формі може виконувати адаптивну функцію, допомагаючи працівникам реагувати на загрози. Однак накопичення агресії при відсутності належного психологічного розвантаження і підтримки з часом може трансформуватися в зл�акісні форми агресивної поведінки і професійну деформацію. Це підкреслює важливість профілактики професійного вигорання та управління агресією для запобігання негативним наслідкам у роботі працівників правоохоронних органів та інших професій підвищеного ризику.

Висновки

На основі огляду теоретичного матеріалу, можна зробити наступні висновки:

- претендент на службу в правоохоронних органах – це сформована зріла психічно стійка особистість, мотивована до служби ідеалами верховенства права, неупередженості і справедливості, самовдосконалення. Успішній професійній адаптації правоохоронця можуть сприяти такі установки і переконання кандидата, як: забезпечення правопорядку, відстоювання інтересів держави, повага і дотримання прав і свобод людини і громадянина, нетерпимість до проявів злочинності і корупції.

Виходячи з проведеного аналізу емпіричних матеріалів можна зробити такі висновки:

1) Деякі форми девіантної поведінки мають високі кореляційні зв'язки з компонентами агресивності та ворожості, що дозволяє прогнозувати і попереджати

їх прояв на ранній стадії для прийняття ефективних заходів профілактики й протидії таким проявам.

2) Зниження рівня агресивності та ворожості дозволяє зменшити ризик прояву різних форм девіантної поведінки. Таким чином, показники агресивності та ворожості мають прогностичне значення.

3) Форми профілактичної роботи з даною специфічною клієнтською аудиторією постійно повинні включати розвиток поваги та значущості основоположних принципів правоохоронної діяльності, тим самим знижуючи рівень ворожості та агресивності обумовлених зовнішніми негативними факторами впливу на особистість правоохоронця.

4) Необхідно провести додаткові емпіричні дослідження серед слухачів системи підготовки майбутніх правоохоронців на предмет виявлення зв'язків між показниками схильності до девіантної поведінки та професійної деформації для розробки комплексного підходу з профілактики деструктивних психічних явищ правоохоронців у процесі здійснення психологічного супроводу їхнього проходження служби.

Список використаних джерел

- Александров, Д.О. (2024). Психодіагностика у соціальній роботі: навчальний посібник. Київ: Вадекс. – 204 с. ISBN 978-966-972-101-3 [1]
- Александров, Д.О. (2014). Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ: Монографія. Київ: Вадекс. – 307 с. ISBN 978-966-97253-8-7 [2]
- Александров, Д.О. (2013). Дослідження агресії в структурі особистості працівника органів внутрішніх справ. Вісник Національного університету оборони України. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=cKzyeusAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&authuser=1&citation_for_view=cKzyeusAAAAJ:YOWf2qJgpHMC [3]
- Александров, Ю.В. (2012). Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ. Право та безпека, 4 (46). <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d74580c7-1c76-44fd-a5a2-d4f5e637d231/content> [4]
- Андреева Я.Ф., Собкова С.І. (2022). Дослідження схильності учнів до виявів девіантної поведінки. Вивчення схильності учнів до проявів девіантної поведінки. ARCher <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/4462>
- Вольнова Л.М. (2016). Профілактика девіантної поведінки підлітків: навчально-методичний посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах/ Гл. II. Практична частина. (2-й вид.). [Профілактика девіантної поведінки підлітків: навчально-методичний посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах/ Ч. II. Практична частина. (2-ге вид.)]. К., 193. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11229/1/volnova.profilactica%20deviantnogo.2%20chastyna.PDF>

- Гаркавенко Н.В., Собкова С.І. (2019). Соціальна психологія адаптивної поведінки: Практичні завдання до курсу: навчально-методичний посібник. Соціальна психологія адиктивної поведінки: практичні завдання до курсу: навчально-методичний посібник. Чернівецький національний університет. <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/4900>
- Глухова, В. (2016). Министерство внутренних дел Украины в системе правоохранительных органов государства. Национальный юридический журнал: теория и практика. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/11.pdf>
- Кісіль, З.Р. (2017) До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах: міжнародний досвід. До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах: міжнародний досвід. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 1.<http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/133/128>
- Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. (2021). Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників національної поліції України. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України. Соціально-юридичні студії. 3 (13). 177-188. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3989/1/24.pdf>
- Медведев В.С. та ін. (2014). Профілактика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ: Навч.-метод. посіб. К., 2014
- Нежута, А.В. (2015). Агресивна поведінка підлітків як різновид девіантної поведінки. Агресивна поведінка підлітків як вид девіантної поведінки. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ.конф. (Харків, 10 квітня 2015 р.). МВС України, Харк.нац.ун-т внутр.справ, Ф-т права та масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. Х.:ХНУВС, 166, 101-103. <https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/84.pdf>
- Романенко О. (2023). Актуальні напрями психологічного супроводження професійної діяльності правоохоронців. Сучасні напрями психологічного забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Юридична психологія, 2(33). <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1582/1574>
- Пенькова Н.Є. (2022). Профілактики професійної деформації особистості як передження віктимізації військовослужбовців Національної гвардії України. Профілактика професійної деформації особистості як профілактика віктимізації військовослужбовців Національної гвардії України. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної безпеки, 238-244. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.40> [Українською]
- Пономаренко, Я.С. (2024). Психологічні аспекти агресії серед поліцейського

персоналу. Вісник ХНУВС – Вісник ХНУА, 3 (106), 308-319.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95c048d8-f9e4-4852-9dd8-afc8394883f7/content>

Сафін, О. Д., Байда, С. П. (2021). Психологія девіантної поведінки особистості: навчальний посібник. Психологія девіантної поведінки особистості: підручник. Умань: Візаві, 202.

Хаєцька О. П. (2024). Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми суспільства. Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми людства. Економічний простір, 189, 316-322. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-55>

Buss, A.H., Durkee, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. Journal of Consulting Psychology, 21(4), 343–349. <https://doi.org/10.1037/h0046900>

Ugwu, L., Idemudia, E. (2024). Burnout and Post-traumatic Stress Disorders in Police Officers: Systematic Review and Meta-analysis. Journal of Police and Criminal

PREDICTORS OF DEVIANT BEHAVIOR OF FUTURE LAWYERS

Kikbayev Daniyar

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0006

Abstract

Relevance. In the context of modern changes and global challenges, such as the destabilization of international law and order, changes in security systems and new approaches to law enforcement, the relevance of studying aggression and hostility as social phenomena remains high. Despite extensive research in this area, the problem requires constant revision due to dynamic changes caused by demographic, environmental, social, political, economic and other factors. Understanding all aspects of aggression allows us to develop effective strategies for managing aggression, increase the level of safety among both police officers and society, as well as improve the psychological atmosphere in law enforcement agencies. The psychological analysis is aimed at identifying the presence of significant links between the levels of aggression, hostility and the tendency to deviant behavior of future law enforcement officers.

Methodology. The study used methods for diagnosing the tendency to deviant behavior (the A.Orel method) and measuring aggressiveness (the Buss-Durkee method), which were applied to a sample of 57 law enforcement cadets.

Results. Comparative analysis shows that the models of law enforcement services in Kazakhstan and Ukraine have some differences in the principles of activity, which imposes certain requirements on the psychological characteristics of employees. However, the socioeconomic nature and specificity of law enforcement activities determine a similar dynamic of aggressive reactions. The data obtained showed a high correlation of the components of aggression and hostility with such forms of deviant behavior as: addictive

behavior, a tendency to self-destructive behavior, violent behavior, a tendency to violate norms and rules, a tendency to delinquent behavior, to loss of control over emotional reactions. Which indicates the risk of professional deformation, especially given the high stress loads characteristic of for law enforcement purposes. This makes it possible to predict and prevent their manifestations at an early stage to take effective measures to prevent and counteract such manifestations.

Conclusions. Reducing the level of aggression and hostility reduces the risk of developing other forms of deviant behavior. Thus, the indicators of aggressiveness and hostility have a prognostic value.

Keywords: aggressiveness, hostility, deviant behavior, law enforcement.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кікбаєв Даніяр

РН докторант факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0006-1128-9366

e-mail: kikbaev.ds@gmail.com

Конфлікт інтересів: Будь-які конфлікти інтересів були заявлені автором.

Застереження: Автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не підлягають впливу жодних організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Кікбаєв Даніяр ПРОГНОЗУЮЧИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ
2024 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» 2. DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0006

Подано 10 листопада 2024 р. / Переглянуто 16 грудня 2024 р. / Затверджено 30 грудня 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р.

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0006

Відповідальний редактор – Ярослав Рябчич

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2024 Кікбаєв Даніяр. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФУНКЦІЙНИМИ ПСИХІЧНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ (ДОСВІД РОБОТИ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН)

Кудрявченко Марія

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0007

Анотація

Актуальність. У спеціальній психології та корекційній педагогіці однією з найбільш важливих та актуальних проблем є проблема дослідження особливостей розвитку вищих психічних функцій людини у період дитинства. Мета статті – розкрити психологічні та соціальні перешкоди соціалізації дітей дошкільного віку з функціональними психічними обмеженнями без органічного порушення головного мозку.

Методологія. Вибірка. У дослідженні узяли участь 39 матерів, які виховують дітей віком від 2,8 до 5 років. Всі вони проходили періодичний медичний огляд або зверталися за допомогою до реабілітаційного центру. Дослідження проводилося на базі Громадського об'єднання інвалідів «Кенес» Центру соціальної адаптації та трудової реабілітації в місті Алмати, Казахстан.

Методи. Для вирішення поставлених завдань у роботі було використано методи теоретичного та емпіричного дослідження (анкетування матерів на первинних консультаціях та аналіз їх анамнестичних даних у пренатальному та постнатальному періодах). Психолого-медико-соціальна діагностика мала на меті комплексну оцінку медико-біологічного, психологічного та соціального компонентів розвитку дітей, що дозволяє зробити висновок про наявність стабільності та ступінь обмеження певних категорій життєдіяльності та соціальної ізоляції дитини та сім'ї.

Результати. За результатами дослідження, причини затримки розвитку дітей поділимо на пренатальні (проблеми внутрішньоутробного розвитку) та постнатальні (1-й місяць життя). За характером ризику, предиктори поділимо на: ризики, пов'язані зі здоров'ям матері (спадковість, хронічні захворювання тощо), ризики, пов'язані зі здоров'ям дитини (наявність кісти або інших патологій, підтверджених медичними та інструментальними дослідженнями), ризики зовнішнього характеру/втручання (родова травма, агресивні швидкі пологи, або навпаки - затягування пологового періоду, тривале зневоднення плода, реакції на вакцинацію, анестезію). З'ясовано також, що досить високий відсоток матерів (71%) бачить причину затримки розвитку своєї дитини-інваліда в профілактичних щепленнях.

Висновки. Виявлена картина особливостей онтогенетичного розвитку дітей з функціональними психічними обмеженнями та батьківських установок їх матерів, вимагає подальшого дослідження та розробки спеціальної програми психологічного

супроводу соціалізації та розвитку цих дітей, аажливим моментом реалізації якої має стати психоедукація матерів таких дітей.

Ключові слова: батьківсьво, дизонтогенез, функціональні психічні обмеження, чинники ризику затримки розвитку дітей дошкільного віку.

Актуальність

Актуальність системних досліджень психіки та психічних функцій людини є одним із пріоритетних напрямків у сфері теоретичних, емпіричних та клінічних досліджень у галузі природничих та гуманітарних наук, включаючи психологію, що дозволяє вирішувати низку важливих академічних та прикладних дослідницьких завдань, таких як: вивчення особливостей формування, функціонування та розвитку психіки як системного утворення; вивчення особливостей раннього онтогенезу нервової системи; визначення взаємозв'язку між біологічним та соціальним у структурі психіки; вивчення закономірностей психічного розвитку; вивчення значення темпів психічного розвитку, концепцій нормальності та патології психічного розвитку на пренатальному, постнатальному та неонатальному етапах розвитку особистості; вивчення факторів розвитку психічної патології та ризиків розвитку патології; актуальність та значення реабілітації дітей з функціональними психічними обмеженнями в системі соціальних відносин тощо. Вивчення особистості як підсистеми психіки дає нові наукові знання про соціальну природу людства.

Усвідомлення складності та різноманітності психічного розвитку людини та бажання вчених пояснити його природу призвели до створення низки теорій розвитку. Кожна з теорій аналізує важливі аспекти формування особистості, але жодна з них не змогла описати психічний розвиток людини у всій його складності та різноманітності. Для аналізу та диференціації змісту цих теорій враховуються такі проблемні аспекти: співвідношення ролей біологічних та соціальних факторів психічного розвитку, активність/пасивність особистості в психічному розвитку, безперервність або дискретність психічного розвитку. У сучасних реаліях, як ніколи раніше, діти формують ресурсний потенціал держави, а їхнє психічне здоров'я підкреслюється як важливе для відбудови нової української державності та для вектора соціальної політики, як умова формування соціально орієнтованої держави: «Діти є важливими агентами змін та побудови нашого майбутнього. Їх захист, забезпечення їхньої безпеки, а також надання їм можливостей досягти успіху в житті та зробити свій внесок як громадян у процвітаючу та мирну Європу є моральним імперативом та нашою спільною відповідальністю» [1], йдеться у спільній заяві учасників заходу на зустрічі з делегацією Європейського Союзу 20 квітня 2023 року.

Надання медичної допомоги, зокрема психічного здоров'я, є однією з основних функцій держави. Якщо головним завданням медичної діагностики є встановлення діагнозу, то головним завданням психолого-педагогічної сфери є максимальна компенсація вади розвитку, спираючись на ресурсний потенціал особистості та

можливостей дитини.

В сучасній англомовній науковій літературі найчастіше зустрічаються такі терміни: «глобальна затримка розвитку», «відставання розвитку», «порушення розвитку», «затримка розвитку мовлення та мови» (Dornelas L. F., 2015). Головною особливістю цього поняття в англомовних країнах є те, що термін використовується для позначення порушень у дітей віком від 0 до 5 років і визначається як значна відсталість в одній або кількох сферах: груба/дрібна моторика, розвиток мовлення та мови, когнітивні функції, соціальна взаємодія (Simeonsson R., Sharp M., 1992; McDonald L. et al., 2006; Fenichel M., 2009). Після досягнення дитиною 5-річного віку її тестують за методом Вешлера, методами сенсорних стимулів, вивчають дані анамнезу матері та дитини, а діагноз «затримка розвитку» зазвичай замінюють діагнозом «інтелектуальна недостатність». Поняття «обмеження» розглядається з різних точок зору та, відповідно, по-різному тлумачиться в різних професійних сферах, пов'язаних з особою з порушенням розвитку: у медичній галузі, соціальних науках, галузі соціального права, педагогіці та психології. «Діти з інвалідністю» дозволяють розглядати цю категорію осіб як тих, хто має функціональні обмеження, нездатних виконувати будь-яку діяльність внаслідок захворювання, походження або інвалідності розвитку, нетипового медичного стану. Будь-який дефект розвитку створює певні функціональні обмеження, що спричиняють втрату окремих функцій, що призводить до значної перебудови психічного розвитку на нових підставах, тим самим порушуючи нормальний перебіг процесу залучення дитини до соціальної та культурної взаємодії. Фактично, атиповий розвиток, спричинений дефектом, значно ускладнює асиміляцію в культурне середовище. Розвиток дитини нижче вікової норми спостерігається здебільшого на ранніх етапах формування психічної діяльності. Порушення, що виникають у дитинстві, не зникають безслідно, а можуть посилюватися з часом без належної допомоги. Етіологія патології розвитку психічних функцій у дітей визначається багатофакторною дією: з одного боку, різноманітні біологічні причини (інтоксикації, інфекції, травми тощо) можуть відігравати важливу роль у порушенні темпів розвитку механізмів мозку, а з іншого боку, несприятливі соціальні фактори, включаючи сімейне виховання та наслідки патогенної сімейної спадковості, нестабільність стилю виховання, завищені очікування батьків, менталітет субкультури, в якій виховується дитина, соціальні умови життя та навчання, форс-мажорні обставини (епідемії, війна, міграція, статус біженця) тощо. Таким чином, ми визначаємо дитину з функціональними психічними обмеженнями як таку, у якій спостерігається порушення темпів психічного розвитку в наступному діапазоні психічних функцій: когнітивних (пізнавальні процеси), відносних (суб'єкт-об'єктні відносини та спілкування) та/або регуляторних (забезпечує регуляцію всіх видів діяльності (гра, навчання, праця), а також усіх форм її поведінки) з відставанням у її розвитку порівняно з прийнятими психологічними нормами для даного віку без структурних пошкоджень мозку, але з мінімальними порушеннями мозкових функцій.

Метою представленої статті є дослідження психологічних та соціальних

перешкод соціалізації дитини дошкільного віку з функціональними психічними обмеженнями.

Методологія

Для вирішення поставлених у роботі завдань було використано такі методи теоретичного та емпіричного (пілотного) дослідження:

а) Теоретичні методи — аналіз, класифікація, типи, узагальнення монографічних досліджень та публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі філософії, соціології, психології та педагогіки, загальної та спеціальної педагогіки;

- Міжнародні та вітчизняні нормативні документи у сфері інклюзивної освіти та прав дітей з інвалідністю;

- Вітчизняні та зарубіжні інформаційні збірники та довідники, включаючи МКХ-10 та DSM-5;

- Інформаційні ресурси Інтернету;

б) Емпіричні методи — проведення опитувань серед сімей для первинних консультацій, які виховують дітей з функціональними психічними обмеженнями, та вивчення даних медичного анамнезу матерів на пренатальному та постнатальному етапах.

Дослідження проводилося на базі Громадського об'єднання інвалідів «Кенес» Центру соціальної адаптації та трудової реабілітації в м. Алмати, Республіка Казахстан (далі – Центр «Кенес»), яке надає комплексні послуги.

6 лютого 2023 року між Департаментом зайнятості та соціальних програм міста Алмати та Центром «Кенес» було укладено Угоду № 75 «Створення науково-методичної служби, спрямованої на профілактику тяжких інвалідних станів у дітей з патологіями розвитку за державним соціальним контрактом», в рамках якої проводилося дослідження.

Відповідно до мети та завдань було проведено анкетування та інтерв'ю з сім'ями, які виховують дітей віком від 2,8 до 5 років, які проходили періодичні медичні огляди або зверталися за допомогою до Центру «Кенес».

Критерії включення респондентів до дослідження були наступними:

1) Наявність в анамнезі затримки мовленнєвого розвитку у дитини віком до 3 років;

2) Симптоми емоційних та/або поведінкових розладів;

3) Затримка психічного та/або моторного розвитку.

4) Інформована згода батьків на участь у дослідженні.

До обстежених сімей входили ті, хто звернувся до амбулаторної служби Центру Кенеса для діагностики можливих розладів особистості та функціональних психічних обмежень у дітей дошкільного віку. Вибірка включає 39 сімей, які виховують дітей

дошкільного віку з функціональними психічними обмеженнями без органічного ураження мозку (згідно з МКХ-10, було обрано наступний діапазон дитячих діагнозів: «Розлади психічного розвитку» (F80-F89); «Специфічні мовленнєві розлади» (F80), Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) (F90, F90.0, F90.1, F90.8, F90.9)).

Усіх пацієнтів обстежили педіатр, невролог та логопед. На всіх етапах дослідження автор самостійно проводив вивчення клінічних, соціально-психологічних, психомоторних та емоційно-поведінкових факторів формування розладів з функціональними психічними обмеженнями. Для кожного респондента було оформлено пакет документів, що включав анамнестичну картку дитини та соціальний паспорт сім'ї.

Результати

Аналізуючи теорії психічного розвитку особистості, можна виділити такі:

1) Біогенетична — розглядає індивіда з певними антропологічними властивостями, який проходить різні стадії дозрівання, оскільки філогенетична програма реалізується в онтогенезі (біогенетичні теорії С. Холла, М. Гатчінсона, психоаналітичний підхід З. Фрейда);

2) Соціогенетична — акцентує увагу на вивченні процесів соціалізації людини, засвоєнні нею соціальних знань, правил поведінки та ролей, набуття соціальних установок та ціннісних орієнтацій (теорії навчання Дж. Вотсона, Б. Скіннера, А. Бандури), згідно з якими людина набуває різних форм поведінки через навчання;

3) Представники персоногенетичного підходу (А. Маслоу, К. Роджерс) зосереджуються на проблемах активності, самосвідомості та креативності особистості, формуванні людського «я», самореалізації особистісного вибору та пошуку сенсу життя;

4) Теорії когнітивного розвитку (Дж. Брунер, Ж. Піаже) займають проміжне положення між біогенетичним та соціогенетичним підходами, оскільки генотипова програма та соціальні умови, в яких ця програма реалізується, вважаються провідними детермінантами розвитку;

5) Модель екологічних систем (В. Бронфенбреннер) стала популярною та впливовою теорією розвитку, яка розглядає психічний розвиток як подвійний процес перебудови індивідом свого середовища проживання та переживання впливу елементів цього середовища. Серед українських вчених Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик-Блакитна, О. В. Рудоміно-Дусяцька працюють у рамках екологічного підходу до психологічних досліджень, досліджуючи тему особистісних детермінант екологічно орієнтованої життєдіяльності.

Коли в поле зору психолога потрапляє дитина з функціональними психічними обмеженнями, досить важко задовольнитися лише одним підходом психічного розвитку для подальшої психодіагностики. Біогенетичний підхід є важливим, оскільки фізичною основою психіки є мозок. Тому вони використовують аналіз даних, отриманих за допомогою клінічної та інструментальної діагностики, таких як результати ЕЕГ дитини (бажано в динаміці), ранні результати УЗД головного мозку; медична карта дитини. Також вивчається допологова та постнатальна карта матері,

складається карта спадкових захворювань, на основі якої виявляються певні фактори, що могли спровокувати психопатологію розвитку дитини. У рамках соціогенетичного підходу робиться спроба діагностувати дефекти особистісного розвитку та відхилення в поведінці, вивчати емоційно-вольовий контроль, тоді як у рамках середовищного підходу вивчається соціальна активність та рівень залученості до соціальної взаємодії, вплив середовища та різних соціальних інститутів на розвиток особистості. На основі персоногенетичного підходу мультимодальна команда спеціалістів у процесі реабілітації оцінює рівень усвідомленості особистості, ступінь сформованості концепції «Я» та стадію розвитку на основі ступеня задоволення потреб особистості. Це породжує проблему на рівні діагностики та згодом правильної побудови реабілітаційної схеми. Отже, основна проблема пов'язана з підвищенням ефективності діагностики та якості комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги дітям з функціональними психічними обмеженнями.

На основі спостережень: діти з функціональними психічними обмеженнями відчують труднощі в соціальній комунікації та налагодженні дружніх стосунків; вони поведуться агресивно через нездатність адекватно брати участь у соціальній взаємодії та пояснювати свої наміри через загальне недорозвинення мовлення; у них виникають проблеми з концентрацією уваги та іншими психічними процесами. Порушення психічних функцій у дітей з функціональними психічними обмеженнями є не тотальним, а мозаїчним. Тому своєчасне діагностичне обстеження, виявлення форми затримки психічного розвитку, ступеня функціонального психічного обмеження та виконання відповідної схеми особистісного розвитку в рамках інклюзивного розвивального середовища у більшості випадків дозволять досягти максимального корекційного ефекту та значно покращити якість життя дитини, а для більшості, за умови ранньої діагностики та корекційної допомоги, дозволять запобігти тяжким інвалідизуючим станам, які часто набуваються стосовно основного дефекту у зв'язку з дезадаптацією, депривацією або несвоєчасним наданням реабілітаційного комплексу послуг.

У зв'язку з цим доречно говорити про профілактичні заходи з низки причин: динаміка збільшення дітей з проблемами психічного розвитку неухильно зростає, в тому числі через несвоєчасне та пізні звернення до спеціалістів; частина дітей проходить реабілітацію, у них є багато порушень, окрім основного діагнозу, і було б реально допомогти їм у ранньому віці за допомогою своєчасної психодіагностики дизонтогенезу та раннього втручання, коли мозок ще пластичний та перебуває на стадії активного формування. в умовах спеціальної освіти та належним чином організованого інклюзивного середовища, їх можна подолати, пом'якшити, компенсувати залежно від характеру порушень та навіть запобігти. Соціальний фактор є пріоритетним у цьому процесі (Л. С. Вигоцький, С. П. Євсєєв, Т. О. Власова, Н. О. Рубцева, Л. В. Шапкова, М. Д. Ярмаченко).

Розвинені країни Європи та США давно зосереджують свої зусилля на

профілактиці інвалідності серед дітей і тому приділяють велику увагу ранньому виявленню та наданню допомоги дітям з функціональними психічними обмеженнями, а саме дітям із затримкою розумового розвитку, дітям «групи ризику» та дошкільнятам з психічними розладами. Затримка в одній або кількох сферах (фізичному, сенсорному чи психічному розвитку) з високою ймовірністю призводить до затримки розумового розвитку та функціональних психічних обмежень дитини, тоді як своєчасна допомога є перспективою для інтеграції дитини в суспільство, залучення до процесів інклюзії в дитячих садках, школах, а в дорослому майбутньому набутті статусу повноцінного учасника соціальної взаємодії.

Отже, пріоритетом держави у сфері соціальних послуг має бути багатопрофільна допомога дитині на ранніх етапах її розвитку, виявлення особистісного потенціалу дитини та її власних ресурсів для подальшого виконання індивідуального плану розвитку, підтримка сім'ї у складних життєвих ситуаціях (пов'язаних з вихованням дитини з функціональними психічними обмеженнями) як у сфері охорони здоров'я, соціального захисту, так і в сфері дошкільньої та шкільної освіти в рамках організації розвивального інклюзивного середовища.

Соціальна значущість цієї проблеми демонструє необхідність визначення організаційних, психологічних та педагогічних умов для розвитку потенціалу інклюзивного середовища для дітей дошкільного віку з функціональними психічними обмеженнями.

Клінічне вивчення функціональних психічних обмежень представляє певні труднощі, оскільки в цих випадках йдеться про структурні особливості та закономірності динаміки, аномалії розвитку — порушення психічного онтогенезу.

Вибірковий вплив, відсутність цілеспрямованості фахівців, прагнення до «модного» спеціаліста замість цілісної системи реабілітаційних заходів — все це лише підживлює батьківське его та посилює функціональні психічні обмеження дитини дошкільного віку. Часто батьки бачать лише верхівку айсберга, наприклад, проблеми з мовленням, і починають працювати лише з одним спеціалістом, не розуміючи, що проблема більш складна, комплексна.

Вважаємо важливим наголосити, що турбота про здоров'я людини, особливо дітей, є однією з ключових функцій держави. Батьки, у свою чергу, повинні знати, що держава надає такі послуги, тому позбавлення батьками дитини права отримувати допомогу від держави у вигляді реабілітаційних заходів означає позбавлення її права на розвиток. У таблиці 1 наведено покрокову організацію роботи державних установ м. Алмати (Казахстан) з дітьми з функціональними психічними обмеженнями.

Перший етап — виявлення затримки розвитку дитини, затримки розвитку деяких психічних функцій та моделей поведінки (так званий психічний дизонтогенез) у дошкільньому віці починається не з кабінету лікаря чи інших спеціалістів, пов'язаних з патронажем, а в результаті спостереження та порівняння дитини з іншими однолітками в громадських місцях самою матір'ю або родичами: на дитячих майданчиках, у когось вдома, в дитячому садку тощо.

Часто персонал дошкільного закладу вказує на особливості розвитку. Добре,

коли така інформація надається професійно, з поясненнями подальших дій для матері, у вигляді «дорожньої карти», але іноді дошкільний заклад просто відмовляється надавати подальші послуги сім'ї. Найчастіше матері таких дітей реагують почуттям роздратування, гніву, неприйняття наданої інформації; батьки залишаються віч-на-віч з усім цим без психологічної підтримки та допомоги.

Батьки часто всіляко прагнуть віддати дитину з функціональними психічними обмеженнями до дитячого садка для типових дітей (навіть не до інклюзивної групи), вважаючи, що така дитина засвоїть мовленнєві та поведінкові моделі типової дитини. При цьому батьки не вважають, що їхні діти потребують спеціального ставлення, яке забезпечується у спеціалізованих закладах, що мають знання про особливості таких дітей та відповідний психолого-педагогічний інструментарій. У звичайних дитячих садках для типових дітей вихователь лише спрямовує розвиток психічних функцій дитини у правильному напрямку, тоді як у корекційному дитячому садку ці функції доводиться перебудовувати (нарощувати), а іноді й «формувати з нуля», де фахівець є провідником і наставником для такої дитини у пізнанні навколишнього світу, починаючи з елементарних соціальних та побутових навичок. Слід зазначити, що чим швидше сім'я проходить від етапів заперечення до прийняття психічного розвитку дитини, тим вища ймовірність позитивного результату реабілітації.

Другий етап — первинна консультація дітей з функціональними психічними обмеженнями базується на аналізі медичних висновків, аналізі соціальної ситуації розвитку та умов сімейного виховання (сімейна соціометрія та аналіз сімейних ролей) з використанням протоколу розширеної діагностики психолінгвістичного розвитку. Дорожньою картою для батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами (ООП), є консультація з психолого-медико-педагогічною комісією (ПМПК) або спеціалізованим корекційним центром, працівники яких повинні провести комплексну оцінку розвитку дитини на певному віковому етапі.

Психолого-медико-соціальна діагностика має на меті комплексну оцінку медичних, біологічних, психологічних та соціальних компонентів розвитку, що дозволяє судити про наявність стабільності та ступінь обмеження окремих категорій життєдіяльності та соціальної ізоляції дитини. Клінічна доктрина прогнозування функціонування в суспільстві та майбутньої працездатності пацієнта в психіатрії розроблена на теоретичних принципах, спільних для всієї медицини. Наприклад, класифікація ступеня інвалідності базується не на анатомічному принципі чи на механічному розрахунку відсотка інвалідності, а на фактичній здатності виконувати роботу без шкоди для здоров'я. Отже, основу психологічного, медико-соціального висновку становить клінічна картина, зіставлена з вимогами суспільства та професій, умовами життя до психічних функцій людини.

Таблиця 1. Алгоритм організації роботи з дітьми дошкільного віку з функціональними психічними обмеженнями (на прикладі м. Алмати, Казахстан)

		ПОБУДОВА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ДИТИНИ
		НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ
	ПЕРША КОНСУЛЬТАЦІЯ в реабілітаційному центрі за місцем проживання.	Інформування батьків про подальший процес корекційного догляду та правила відвідування центру.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ	Діагностика та оцінка психомоторного розвитку дитини	Укладення договору на отримання комплексної психологічної та корекційної допомоги, а також психомоторних послуг
Виявлення дітей з вадами розвитку. I	Визначення ступеня дефекту та затримки розумового розвитку згідно з протоколом оцінювання ЗНЗ (знань, навичок та здібностей).	Інформування про співпрацю допомогу в реабілітації з боку сім'ї
Співпраця з Управлінням освіти м. Алмати (ППКЦ* та ПМПК**) щодо направлення дітей, які цього потребують, до корекційного центру за місцем їх проживання/ реєстрації.	Первинна комплексна консультація для дітей із затримкою розумового розвитку: 1) Аналіз медичних висновків; 2) Аналіз соціальної ситуації розвитку та умов виховання в сім'ї; 3) Розширена діагностика розвитку.	Віддображення в договорі комплексу індивідуальних програм корекційної допомоги лікарями-спеціалістами. Умови співпраці, включаючи частоту та види наданих послуг, будуть зазначені -
Фахівці районних поліклінік, педіатри; спеціалісти комісії ПМПК.	Міждисциплінарна команда спеціалістів реабілітаційно-корекційного центру.	Міждисциплінарна команда спеціалістів центру: психіатр, невролог, дитячий психолог, методист, спеціаліст раннього розвитку, вчитель спеціальної освіти, спеціаліст з ЛФК.
		Міждисциплінарна команда спеціалістів реабілітаційно-корекційного центру: вчитель учнів з особливими потребами, дитячий психолог, сімейний психолог, логопед, спеціаліст з психомоторики та спеціаліст з ЛФК.

Примітки: ППКЦ* -відділ дошкільної інклюзії та психолого-педагогічний корекційний центр

ПМПК**- відділення корекційної допомоги психолого-медико-педагогічних комісій

У процесі абілітації дитини із загальною розумовою відсталістю особливе значення для психолога має робота з її родиною, початковий контакт з якою відбувається на первинній консультації. Залучення родини до процесу абілітації та реабілітації є обов'язковою умовою. Дитина із загальною або частковою розумовою відсталістю є великим викликом для всієї родини.

Під час відвідування лікарів, психологів, реабілітологів, логопедів та інших спеціалістів, які займаються абілітацією дитини, батьки часто намагаються знайти причини затримки розвитку. Як правило, вони пропонують власні версії та очікують підтвердження. За даними опитування автора, проведеного під час первинної консультації в центрі «Кенес» (Алмати), вакцинація є найпоширенішою відповіддю серед респондентів серед різних причин (71%, n=39). Дані наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Причини затримки розвитку дитини за словами матерів

N %	Опис причини
71%	Через вакцинацію приблизно з 1 до 2 років спостерігалася затримка розвитку, що призвела до наступного регресу розвитку: припинення розмови, реагування на значущого дорослого, спостерігалася затримка в діях та реакції як або навпаки — гіперактивність
11%	Події, що відбулися, пов'язані з членами сім'ї: розлучення, втрата батьків або значущого дорослого під час вагітності або в ранньому дошкільному віці, переїзд.
9%	Захворювання: Covid, гостра респіраторна вірусна інфекція та інші захворювання під час вагітності, що потребують застосування антибактеріальної терапії.
1%	Наявність кісти, виявленої після народження дитини, діагностованої за допомогою УЗД, та інших новоутворень у різних структурах мозку.
5%	Важко відповісти.

Під час первинної консультації як матері, так і батьки робили припущення щодо спадковості («моя сестра також пізно почала говорити»), шкідливих звичок одного з подружжя та дитячих травм. Пізніше одна з наших респонденток повідомила, що перехворіла на кір в останньому триместрі вагітності, інша згадала, що потрапила до лікарні як жертва дорожньо-транспортної пригоди з легкими травмами. Іноді батьки також звинувачують акушерів-гінекологів або інший медичний персонал, який приймає пологи.

Зарубіжні та вітчизняні дослідження підтвердили, що патологія перинатального періоду, яка включає стимуляцію родової діяльності жінки, екстрене кесарів розтин та низьку вагу при народженні, відсутність автономної дихальної активності з необхідністю реанімаційних заходів з боку дитини, також відіграє значну роль у формуванні мовленнєвої патології. Окрім перелічених факторів, анемія гестаційного

періоду та великий плід понад 4000 г достовірно пов'язані з порушеннями мовлення (Лурія А. Р.). Визначальними факторами ризику серед перинатальної патології є ускладнення пологового періоду (Лукашевич І. П. та ін., 2008). З огляду на офіційні результати ультразвукового дослідження, ключовим моментом у цьому випадку слід вважати затримку дозрівання кори головного мозку внаслідок гострої гіпоксії пологового періоду та родової травми.

Третій етап — надання інформації. Батьки повинні підписати документ про подальший процес корекційної допомоги та правила відвідування центру. Підписуючи, вони погоджуються з умовами співпраці, які включають частоту, види послуг та обов'язки сторін реабілітаційного процесу. Важливо враховувати довіру сім'ї до спеціалістів та методів реабілітації, взаємодіяти з методистом для уточнення цілей та завдань реабілітації, бути повноцінно залученими до реабілітаційного процесу та співпрацювати з психологом.

Четвертий етап — розробка індивідуальної схеми розвитку. План розробляється командою міждисциплінарних спеціалістів на основі принципу індивідуально диференційованого підходу.

Дискусія

Актуальність теми психологічних та соціальних перешкод для сімей, які виховують дітей з функціональними психічними розладами, підтверджується кількістю дисертацій, захищених за останні роки: Мушкевич М. І. «Психологічна підтримка сімей з проблемними дітьми» (2020), Гончаренко Н. А. «Особливості психологічної допомоги батькам дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності» (2021), Склянська О. В. «Формування соціальної взаємодії у дітей раннього віку з інвалідністю з їхнім основним опікуном» (2019), Цимбаленко О. О. «Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у дітей з комунікативними розладами» (2021) [2,3,4,5,6].

Згідно з нашим опитуванням, проведеним під час первинної консультації в центрі «Кенес» (Алмати), вакцинація (71%) та стресові фактори (11%) є найпоширенішими відповідями респондентів серед різних причин відставання розвитку дитини, таких як: розлучення, втрата батьків або близької дорослої людини під час вагітності або раннього дошкільного віку, переїзд; 1% назвали наявність кісти, виявленої після народження дитини, діагностованої за допомогою УЗД, та інших новоутворень у різних структурах мозку, а 5% батьків не змогли знайти жодної причини, що пояснює наявні у дитини функціональні психічні розлади.

Усі вищезазначені причини, на нашу думку, можна класифікувати як пренатальні (проблеми внутрішньоутробного розвитку) та постнатальні (післяпологовий період, тривалість якого становить приблизно 1 місяць після народження). За характером причини також можна класифікувати наступним чином: ризику, пов'язані зі здоров'ям матері (спадковість, хронічні захворювання тощо), ризику, пов'язані зі здоров'ям дитини (наявність кісти або інших патологій, підтверджених медичними та інструментальними обстеженнями), ризику зовнішнього характеру/втручання

(родова травма, агресивні швидкі пологи, або навпаки — затягування періоду пологів, тривалий безводний період плода, реакції на вакцинацію, анестезію).

Також з'ясувалось, що найбільш високий відсоток батьків (71%) вбачає причину затримки розвитку дитини в профілактичних щепленнях, що, на нашу думку, вимагає подальшого вивчення того, з чим пов'язаний цей показник. «Дебют» затримки припадає на щеплення АКДС (згідно з календарем щеплень, дитина приблизно 1,5–2 років отримує цю вакцину). Посилаючись на інформацію, надану Комітетом захисту прав споживачів у Республіці Казахстан, серед країн колишнього Радянського Союзу Казахстан є єдиною країною, яка за рекомендацією Національного консультативного комітету з імунізації перейшла на вакцини АКДС, що містять ацелюлярний компонент кашлюку, незважаючи на те, що такі вакцини значно дорожчі за цільноклітинні. Крім того, вакцина АКДС входить до складу комбінованих п'яти- та шестикомпонентних вакцин, які забезпечують захист від кількох інфекцій одночасно під час імунізації. У Казахстані перелік інфекційних захворювань, проти яких запроваджується вакцинація, затверджено Постановою Уряду Республіки Казахстан «Про затвердження переліку захворювань, проти яких проводяться профілактичні щеплення, Правил їх проведення та груп населення, що підлягають плановому щепленню» № 2295 від 30.12.2009.

На нашу думку, затримка розумового та мовленнєвого розвитку у віці від 1,5 до 2 років стає більш помітною, ніж у ранньому віці. У віці від 1,5 до 2 років соціальна ситуація розвитку, яка є рушійною силою динамічних змін психічного розвитку в певний період (Л. С. Виготський), формує таке новоутворення, як потреба в мовленні та мові, потреба взаємодії з найближчим оточенням. Відсутність її проявів у певний час - чітка діагностична ознака для батьків.

За даними опитування та бесіди на первинній консультації в Центрі Кенеса, основні проблеми, з якими стикається та продовжує працювати психолог, такі:

- Неприйняття діагнозу дитини родиною; 9% — захворювання: Covid, гостра респіраторна вірусна інфекція та інші захворювання під час вагітності, що потребують застосування антибактеріальної терапії,

- Завищені очікування від дитини з функціональними психічними обмеженнями, або навпаки — розчарування та удар по надіях, а також високий рівень соціального тиску ззовні;

- Перекладання відповідальності на спеціалістів або інших осіб, залучених до процесу реабілітації (іноді пошук альтернативних, недоведених, недійсних, ненаукових методів корекційної допомоги);

- Ілюзорність майбутнього («дитина переросте»); - «Міфізація», наділення дитини якостями, яких у неї немає, або підігривання («він, як і Ейнштейн, теж пізно почав говорити»; «вдома вона все розуміє, уважно мене слухає», «Я читав про синдром Аспергера. Це наш випадок» тощо);

- Заперечення реальності (уникнення ПМПК, відкладення обстеження);

- Стигматизація щодо роботи психіатрів (небажання оглядати дитину у психіатра, оскільки це «стигма» на все життя, навмисне невикористання ліків, призначених психіатром).

В результаті у батьків не складається цілісної картини психічного розвитку, немає єдиного розуміння цілей та завдань реабілітації, спостерігається прагнення до «колекціонування» діагнозів, вибіркового консультування «найкращих» спеціалістів (хто «в тренді»), посилюється пошук винних. Всі ці дії носять деструктивний характер і лише відображають власні почуття провини батьків до дитини та спроби полегшити свої переживання.

Висновок

Залежно від рішення батьків, така дитина може стати хронічним психотравматичним фактором у сім'ї або об'єднуючим фактором, здатним приносити радість. Все залежить від ставлення сім'ї до цієї дитини, правильного розуміння завдань виховання, корекційної допомоги та підходу. Дуже важливо, щоб сім'я мала належний рівень вимог до дитини. Батьки часто виявляються нездатними прийняти таку дитину або мають завищені очікування та надмірно зайняті дитиною. Якщо дитина не справляється - це дратує батьків та дитину, через що дитина надмірно переживає свої невдачі, страждає і в результаті у неї часто розвиваються невротичні розлади, що загрожує появою агресивності, розладами поведінки. При цьому посилюються невротичні симптоми, часто виникають депресії та психосоматичні розлади.

Окрім того, у нашій практиці ми часто зустрічаємо батьків, зокрема матерів, з порушеною прив'язаністю та відсутністю емоційного контакту з дитиною, або ж з інфантильними рисами, які не усвідомлюють всієї глибини проблеми та ступеня своєї відповідальності. Часто такі батьки вимірюють увагу до дитини матеріальними цінностями або задовольняють лише її базові потреби: їжа, одяг, а вищі потреби в любові, турботі, іграх, розмовах опускаються (поруч, але не разом, під наглядом: фізично мати поруч, але емоційного зв'язку немає). З іншого боку, позитивне емоційне середовище та усвідомленість батьків створюють величезний ресурс для формування психічного здоров'я дитини.

Таким чином, на кожному етапі роботи з дітьми з функціональними психічними обмеженнями від виявлення психічного дизонтогенезу у дитини дошкільного віку до завершальних етапів реабілітаційного маршруту сім'я стикається з труднощами, як психологічними, так і соціальними. Саме тому психолог є обов'язковим членом мультимодальної реабілітаційної команди кожного етапу, включаючи діагностику реабілітаційного потенціалу, консультування, психологічну підтримку сім'ї, іноді це кризова інтервенція, психологічна підтримка сімей, які виховують дитину з функціональними психічними обмеженнями, психологічна корекція емоційно-вольової сфери. Такі психологічні заходи сприяють особистісному зростанню, відновленню когнітивних, мотиваційних, емоційних ресурсів особистості дитини. Участь сім'ї та свідоме ставлення до особливостей психічного розвитку дитини

посилюють її реабілітаційний потенціал та підвищують стійкість у подоланні труднощів на шляху продуктивної соціалізації та подальшого розвитку .

Список використаних джерел

- Гончаренко, Н. (2021). Особливості психологічної допомоги батькам дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. - Рукопис. Наукове дослідження на здобуття ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 — Медична психологія — Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ.
- Міністерство соціальної політики України (2023). Україна зміцнює партнерство з Європейським Союзом у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання. Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Посилання на джерело: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-posyliuie-partnerstvo-z-ievropeiskym-soiuzom-u-sferi-zakhystu-prav-ditei-ta-rozvytku-simeinykh-form-vykhovannia>
- Мушкевич, М. І. (2020). Психологічна підтримка сімей з проблемними дітьми. – Кваліфікаційна наукова робота як рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ.
- Швалб, Ю. М., Верник, О. Л., Вовчик-Блакитна, О. О., Рудоміно-Дусяцька, О. В. (2018) Особистісні детермінанти екологічно орієнтованої життєдіяльності: монографія. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України - Київ,.
- Склянська, О. В. (2019). Формування соціальної взаємодії у дітей раннього віку з інвалідністю з їхнім основним опікуном. - Про права на рукопис. (Дисертація з психології (19.00.08 — Спеціальна психологія), подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії). Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. – Київ.
- Терлецька, Л., & Василенко, Ю. (2024) Зв'язок між психічним здоров'ям та особистісним розвитком студентської молоді. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Психологія. 1 (19), 61–64. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1\(19\).10](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).10)
- Цимбаленко, О. О. (2021). Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у дітей з порушеннями комунікації. – Рукопис. (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, спеціалізація 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія). – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ.
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™ (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кудрявченко Марія

PhD докторант

Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Національна академія педагогічних наук України

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0009-5541-9929

e-mail: 77015341363k@gmail.com

Конфлікт інтересів: Будь-які конфлікти інтересів були заявлені автором.

Застереження: Автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не підлягають впливу жодних організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Кудрявченко Марія ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПСИХІЧНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ (РЕАЛЬНИЙ ДОСВІД У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН) 2024 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» 2. DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0007

Подано 10 листопада 2024 р. / Переглянуто 16 грудня 2024 р. / Затверджено 30 грудня 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р.

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0007

Відповідальний редактор – Ярослав Рябчич

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2024 Кудрявченко Марія. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

НЕГАТИВНИЙ ДИТЯЧИЙ ДОСВІД ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА СЕЛФХАРМУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Соколова Валерія

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0008

Анотація

Актуальність. У даній статті досліджено предиктори (негативний дитячий досвід та ін.), які можуть спричинити самоушкоджуючу поведінку у осіб студентського віку.

Методологія.. Для виявлення дитячих психологічних травм використано опитувальник «Негативний дитячий досвід», коротка версія Д. Фелітті; для визначення рівня стресу у студентів - Опитувальник рівня суб'єктивного стресу PSS-10; Анкета Способи самоушкодження (Self-Harm Inventory) - для визначення видів та способів самоушкодження; для всебічної оцінки функцій несуйцидального самоушкодження - опитувальник Опис суджень про самоушкодження (ISAS).

Вибірка. В опитуванні узяло участь 110 респондентів віком від 17 до 26 років. З них 78 жінок та 32 чоловіка. Всі респонденти є студентами закладів вищої освіти. Збір даних проводився анонімно за допомогою Google Forms у січні 2024 р.

Результати. У статті описано поняття аутодеструктивної поведінки, роль різних чинників (стать, вік, негативний дитячий досвід, сімейне середовище, психологічний стан, великий депресивний розлад, стрес та копінг-стратегії) в розвитку селфхарму. З'ясовано також, що аутоагресія студентів може бути спричинена низькою самооцінкою, незадоволеністю собою та ін. причинами. В межах емпіричного дослідження виявлено, що більшість респондентів вдавалося хоча б до одного виду селфхарму, а основними детермінантами селфхарму в студентському віці є деструктивне оточення, дисфункціональна сім'я та емоційна занедбаність в дитинстві, проте лише кожен шостий з респондентів виховувалися в деструктивних сім'ях. Окрім цього, встановлено, що у студентів, які вдаються до селфхарму, рівень стресу є вищим, також вищим є загальний рівень деструктивності сім'ї.

Висновки. Отримані результати дають підстави стверджувати, що існує взаємозв'язок між вираженим актуальним стресом студента та його негативним дитячим досвідом, що може в подальшому призвест до самоушкоджень такої особи.

Ключові слова: аутодеструктивна поведінка, селфхарм, студенти, стрес, війна.

Актуальність

Студентський вік або пізня юність є критичним періодом розвитку для виникнення проблем з психічним здоров'ям людини. В цей час молоді люди вперше самостійно стикаються з реальними життєвими проблемами та зазнають численних драматичних переживань, які негативно впливають на розвиток особистості та призводять до ситуацій, у яких людина стає не здатною справитися з проблемами в

особистому житті соціально прийнятним способом. У таких випадках молодь часто, намагаючись хоч якось впоратися з життєвими труднощами, вдається до різних видів селфхарму. Згідно, п'ятої версії Статистичного та діагностичного посібника з психічних розладів (DSM-5) термін селфхарм, або «несуїцидальна поведінка» (non-suicidal self-injury, NSSI), визначається як «навмисне, пряме, самостійне руйнування тканин тіла без суїцидальних намірів і з метою, що не є соціально санкціонованою.» (American Psychiatric Association, 2013). В літературі його також іноді називають самоушкоджувальною поведінкою, несуйцидальним самоспрямованим насильством, самоушкодженням або навмисним самоушкодженням (хоча деякі з цих термінів, наприклад, самоушкодження, не відрізняють несуйцидальні наміри від суїцидальних). (International Society for the Study of Self-injury (ISSI), 2007). Тобто це фізична форма аутоагресивної поведінки, за якої людина завдає сама собі шкоду без цілі вчинити самогубство. Джозеф Клонські - професор психології в Стендфорському університеті, приділив дуже багато часу дослідженням проблеми селфхарму та розробив моделі механізмів NSSI. За його дослідженнями, механізми NSSI можуть включати регуляцію емоцій, зменшення внутрішнього напруження, збільшення контролю над своїм життям та відчуття гостроти дійсності. (Klonsky, E. D., 2007) Він також вивчав різні типи самоушкодження та чинники, які можуть впливати на ризик виникнення NSSI, зокрема, вікові та статеві різниці. Клонські розробив теоретичну модель ризику самоушкодження, яка включає психологічні, соціальні та біологічні чинники, які можуть впливати на ризик NSSI та появу інших форм саморуйнувальної поведінки.

Кімберлі Гратц із своєю командою досліджувала взаємозв'язок між симптомами психічних розладів та NSSI. Гратц досліджувала ефективність дії терапії, спрямованої на регулювання емоцій, у зменшенні випадків селфхарму. Дослідження показало, що учасники, які отримували терапію з регулювання емоцій, мали значно меншу кількість випадків селфхарму. (Swanson, S. A., 2011) Окрім цього Гратц дійшла висновку, що NSSI є поширеним явищем серед людей, які стикаються з психічними розладами, особливо серед тих, хто має симптоми тривожності та депресії. Період студентства є критичним для розвитку проблем з психічним здоров'ям, які часто виникають у зв'язку з психологічними кризами та стресовими ситуаціями. Ці проблеми можуть негативно впливати на розвиток особистості та призвести до психічних порушень, які людина не здатна вирішити прийнятним для суспільства способом. У зв'язку з цим, молодь нерідко намагається знайти спосіб впоратися з труднощами, вдаючись до різних форм самознищення. Наразі ця тенденція особливо помітно простежується в умовах війни. Аутодеструктивна поведінка є дуже небезпечним та поширеним феноменом в сучасному соціумі і несе серйозну загрозу для розвитку людини в суспільстві. Статистичні дані міжнародного дослідницького проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (ESPAD: The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs), в якому Україна бере участь з 1995 року підтверджують цей факт. У останньому опитуванні 2019 року було виявлено, що звичка тютюнопаління є у

кожного п'ятого учня 14-17 років (19,6% – 23% серед хлопців та 16,5% серед дівчат); 18% опитаних повідомили про те, що вони хоча б один раз в житті вживали яку-небудь з наркотичних речовин (серед хлопців – 17,9%, серед дівчат – 18,1%); 8,7% вживали марихуану протягом життя (серед хлопців – 10,7%; серед дівчат – 6,8%). (Балакірева О.М., 2019) В умовах війни в Україні ці цифри можуть бути більш високими через переживання стресу.

Несприятливий дитячий досвід (НДД) вперше був описаний у зв'язку з наслідками для здоров'я у одному з найбільших досліджень, проведеному CDC-Kaiser у 1998 році. (American Psychiatric Association, 2013) В результаті виявилось, що особи, які зазнали чотирьох або більше категорій впливу в дитинстві, порівняно з тими, хто не зазнав жодної, мали у 4 - 12 разів вищий ризик селфхарму, алкоголізму, зловживання наркотиками, депресії та спроб самогубства. (O'Neill, S., 2018)

Мета статті - проаналізувати зв'язок між негативним дитячим досвідом та збільшенням проявів селфхарму серед студентів під час повномасштабної війни в Україні. Дослідження також має на меті визначити роль селфхарму як можливої реакції на стресові події в умовах війни. З огляду на теоретичні та емпіричні дослідження, які вказують на негативний дитячий досвід як одну з ключових причин, важливо підтвердити та уточнити ці зв'язки, для того щоб глибше зрозуміти детермінанти селфхарму в умовах стресу під час війни.

Методологія

У дослідженні було застосовано такий методичний інструментарій: опитувальник «Негативний дитячий досвід», коротка версія Д. Фелітті, Опитувальник рівня суб'єктивного стресу PSS-10, Опис суджень про самоушкодження (ISAS), анкета Способи самоушкодження (Self-Harm Inventory). Для виявлення дитячих психологічних травм – опитувальник «Негативний дитячий досвід», коротка версія Д. Фелітті. Для визначення рівня стресу у студентів було використано Опитувальник рівня суб'єктивного стресу PSS-10. Для визначення видів та способів самоушкодження було використано анкета Способи самоушкодження (Self-Harm Inventory), а для всебічної оцінки функцій несуйцидального самоушкодження було використано опитувальник Опис суджень про самоушкодження (ISAS). Збір даних проводився анонімно за допомогою Google Forms у січні 2024 р. В опитуванні взяло участь 110 респондентів віком від 17 до 26 років. З них 78 жінок та 32 чоловіка. Всі респонденти є студентами вищих навчальних закладів.

Результати

В ході чинного дослідження, нам вдалося виявити, що серед загальної кількості респондентів (110 осіб), хоча б до одного виду селфхарму вдавалося 96 респондентів (87.3% від загальної вибірки).

Для дослідження найпоширеніших способів селфхарму та функцій, які він виконує у чоловіків та жінок, рандомним способом було відібрано вибірку 30 чоловіків та 30 жінок. За допомогою описових статистик (а саме використання середніх значень) та таблиць частот було виявлено, що чоловіки, які вдаються до селфхарму, частіше вдаються саме до таких способів самоушкодження як: передозування (8.3%), поризи (15%), обпалення (11.7%), биття головою (20%), необережне водіння (5%) та віддалення від бога (5%). Жінки в свою чергу частіше вдаються до подряпин (30%), роздирання ран (25%), навмисного погіршення стану здоров'я (15%), навмисного звільнення з роботи (6.7%), спроб самогубства (6.7%), навмисного голодування (13.3%). Однаково часто і жінки, і чоловіки вдаються до зловживання алкоголем (43.3%), биття себе (38.3%), нерозбірливих статевих зв'язків (6.7%), налаштування на те, що партнер кине (38.3%), зловживання ліками (11.7%), аб'юзивних стосунків (21.7%), тілесних ушкоджень (28.3%) та катування думками про самогубство (23.3%).

За допомогою описових статистик та аналізу середніх значень вдалося виявити, що найчастіше чоловіки та жінки вдаються до селфхарму задля того, щоб відчуті «самопокарання» (середнє = 1.10), тому можна припустити, що досліджувані керуються мотивом «доводжу собі, що мій емоційний біль є цілком реальним». Однаково часто жінки та чоловіки за допомогою селфхарму вдаються до «протистояння суїциду» (середнє = 0.767). Окрім цього існують і інші резони.

Зокрема, «міжособистісна межа» (середнє = 0.667), що розуміється як твердження: «створюю межу між собою та іншими» та «встановлюю бар'єр між собою та іншими». Літературні джерела наголошують на як правило болісному відчутті респондентом своєї іншості у співставленні з оточуючими, коли вона обтяжує, а не є предметом захоплення. В той же час допускається і можливість тлумачити його як певне нарцистичне задоволення особи від своїх страждань (на протигагу іншим з їх необтяженим глибиною внутрішнім життям).

«Турбота про себе» (середнє = 0.567) вказує на те, що людина, яка вдається до самопошкодження, може мати велику турботу про своє власне благополуччя. Така турбота може бути виражена у бажанні знайти спосіб подолати страждання або покращити своє становище, навіть якщо це вимагає самопошкодження.

Ще один особистісний предиктор - «помста» (середнє = 0.500) вказує на бажання відплатити за те, що людина вважає несправедливим або образливим. У контексті самопошкодження, це може означати відчуття, що самопошкодження - це спосіб помститися комусь або чомусь. Помста може бути спрямована на інших людей, на суспільство в цілому або навіть на самого себе як спроба покарати себе за переконання у власній непридатності або провині.

Конструкт «Зв'язок з іншими» (середнє = 0.300), відображає ставлення особистості до взаємодії з іншими людьми та її переживання щодо власної соціальної ізоляції або відчуття іншості. У контексті самопошкодження, люди можуть відчувати, що вони відокремлені від інших або не здатні налагодити глибокі зв'язки з

ними. Це може призвести до самотності, відчуття відчуженості або навіть до ризику подальшого самопошкодження в пошуках способу вираження таких емоцій.

В контексті дослідження функцій самоушкодження з позиції статевих особливостей вдалось виявити, що чоловіки частіше вдаються до селфхарму для пошуку незалежності (середнє=1.07). Ця шкала містить такі твердження «переконаюсь, що я самодостатній», «демонструю, що мені не потрібно покладатись за інших, щоб отримати допомогу» та «доводжу свою автономність / незалежність». Окрім даної функції, у досліджуваних хлопців також спостерігається виражена функція «Пошук почуттів та вражень» (середнє = 0.567). Вона описується через такі твердження: «намагаюсь досягти емоційного піднесення, відчути хвилювання», «розважаю себе або інших, роблячи щось екстремальне» та «розширюю власні межі можливого, як це відбувається під час стрибків з парашутом або іншої екстремальної діяльності».

На відміну від чоловіків, у жінок фігурують функції «Регуляція афектів» (середнє = 1.87), «Антидисоціація» (середнє = 1.13), «Міцність» (середнє = 1.03), «Позначення болю» (середнє = 0.967) та «Міжособистісний вплив» (середнє = 0.833). Найбільший показник має конструкт «Регуляція афектів», який вказує на здатність особистості в такий спосіб регулювати свої емоції.

У контексті обговорення особистісних причин селфхарму можна припустити, що жінки, які вдаються до самопошкодження, можуть мати складнощі у здатності ефективно впоратися зі своїми емоціями, тому селфхарм для них виступає в якості «копінг-стратегії» для регуляції своїх емоцій. Це підтверджує і високий бал за позицією «Позначення болю», що вказує на те, що жінки можуть використовувати самопошкодження як спосіб вираження свого болю або як спосіб пом'якшення емоційного дискомфорту.

В цьому контексті доречно розглянути і наступну причину - «Антидисоціація», яка також має високий показник серед молодих жінок. Отримані результати вказують на тенденцію до уникнення ними дисоціації, тобто роз'єднання або відокремлення від своїх думок, почуттів або тіла. Можна припустити, що ці жінки прагнуть зберегти єдність своєї особистості та долати відчуття роз'єднання шляхом самопошкодження.

Наступний конструкт «Міцність» вказує на психологічну міцність та здатність до адаптації до стресу та негативних життєвих обставин. В плані інтерпретації це означає, що жінки вдаються до самопошкодження, використовуючи його як спосіб подолання труднощів та виходу з них з більшою внутрішньою силою та впевненістю у собі.

Конструкт «Міжособистісний вплив» передбачає розуміння того, як взаємодія з іншими людьми впливає на рішення та поведінку особи жіночої статі стосовно самопошкодження. Міжособистісний вплив може мати різноманітні форми. Наприклад, позитивні міжособистісні взаємодії такі, як підтримка та розуміння з боку близьких людей, можуть допомагати жінкам знаходити альтернативні способи

вираження емоційного стану та вирішення проблем, які могли би призвести до самопошкодження. З іншого боку, негативні міжособистісні взаємодії, такі як конфлікти, відкидання або неприйняття з боку інших, можуть поглибити емоційну напругу та викликати стрес, що може посилювати схильність до самопошкодження у студенток.

В ході дослідження інших предикторів здійснення самопошкодження вдалося встановити, що селфхарм корелює з показником «дисфункціональна сім'я». що свідчить про те, що особи, які мають досвід самопошкодження, частіше виявляють і ознаки дисфункціональної сімейної динаміки. Але серед 110 учасників нашого дослідження в деструктивних сім'ях виховувались лише 19 осіб. Тому, однозначно встановити, що в умовах виховання в деструктивній сім'ї, людина точно буде демонструвати поведінку самопошкодження ми не можемо. Проте, ми точно можемо сказати, що чим більший рівень деструктивності в сім'ї був у людини в дитинстві, тим більшу кількість самопошкоджень ми будемо спостерігати в неї у студентському віці. Окрім цього високий показник кореляції селфхарму з «деструктивним оточенням» (0.405, $p=0.001$) підтверджує, що студенти, які вдаються до селфхарму, частіше можуть перебувати в оточенні, яке сприяє розвитку деструктивних звичок, включаючи вживання наркотиків або алкоголю, агресивну поведінку та інші негативні практики.

Також з селфхармом значуще корелює і показник «емоційної занедбаності» (0.269, $p=0.038$), що означає, що студенти, які перебували в емоційно занедбаному середовищі, де була відсутня підтримка, наявні постійні конфлікти та інші явища, що можуть призводити до психологічного дискомфорту та стресу у дитячому віці, можуть вдаватися до використання селфхарму в юнацькому віці.

Результати регресійного аналізу показують, що існує помірна позитивна залежність між рівнем селфхарму та дисфункціональністю сімейного оточення. Це означає, що чим більша дисфункціональність сімейного середовища, тим вищий рівень селфхарму у студентів.

В ході дослідження вдалося визначити, що у студентів, які вдаються до селфхарму, рівень стресу вищий, так як на це вказують середні значення. При цьому, загальний рівень деструктивності сім'ї таких осіб також вищий. Тому можна припустити, що наявний взаємозв'язок між негативним дитячим досвідом та стресом, що може в подальшому призвести до того, що студент буде вдаватися до селфхарму.

Дискусія

У даній статті ми досліджували взаємозв'язок селфхарму з негативним дитячим досвідом та стресом. За результатами нашого дослідження, ми виявили, що хоча б до одного виду селфхарму вдавалося більшості респондентів, проте лише деякі з них виховувались в деструктивних сім'ях. За допомогою рандомізованого відбору вибірки, ми встановили, що у студентів, які вдаються до селфхарму, рівень стресу є вищим, також вищим є і загальний рівень деструктивності сім'ї. Результати

кореляційного аналізу показали, що селфхарм на високому рівні корелює з показником "дисфункціональна сім'я", деструктивним оточенням та емоційною занедбаністю. Це свідчить про те, що особи, які мають досвід самопошкодження, мають більшу схильність до вияву ознак дисфункціональної сімейної динаміки. Однак, важливо підкреслити, що ми не можемо однозначно стверджувати, що виховання в деструктивній сім'ї точно призведе до самошкодження. Проте, чим більша деструктивність сімейного середовища у дитинстві, тим вищий рівень селфхарму у студентському віці. Це було підтверджено результатами регресійного аналізу.

Отримані нами результати корелюють з результатами іншого дослідження, яке мало на меті визначити роль негативного дитячого досвіду як детермінанти несуйцидальних самопошкоджень серед дітей та підлітків, які були направлені в стаціонарні психіатричні установи (Baiden, P., Stewart, S. L., & Fallon, B., 2017). В результаті було виявлено, що діти та підлітки, які зазнавали фізичного насильства, мали на 49 % більше шансів вдатися до самопошкодження, не пов'язаного із суїцидом, а діти і підлітки, які зазнали сексуального насильства, мали на 60 % більше шансів вдатися до самопошкодження, не пов'язаного з суїцидом, у порівнянні зі своїми однолітками, які не піддавалися насиллю.

Окрім цього, наші результати також корелюють з дослідженням несприятливого дитячого досвіду та селфхарму у пацієнтів, що були госпіталізовані до психіатричної установи у Глазго, Великобританія. Одномірний аналіз показав, що пацієнти з повторним самопошкодженням повідомляли про вищі показники депресивних симптомів, тривожних симптомів, намірів померти, а також про вищий рівень негативного дитячого досвіду і нижчий рівень залежного стилю прив'язаності до оточення. Учасники, які повідомили про вищий рівень негативного дитячого досвіду, значно частіше вдавалися до повторних самопошкоджень порівняно з тими, хто мав нижчий рівень негативного дитячого досвіду. (Cleare, S., 2018)

У даній роботі ми також досліджували найпоширеніші види селфхарму серед студентів та їхні функції. На основі отриманих даних ми виявили, що існує значна різноманітність у способах самопошкодження як у чоловіків, так і у жінок. У контексті аналізу функцій селфхарму, ми виявили, що як чоловіки, так і жінки використовують його як спосіб самопокарання, протистояння суїциду та впливу на міжособистісні кордони. Деякі статеві відмінності також виявлені в конструктах, характерних саме для жінок, таких як регуляція афектів, антидисоціація та міцність, що вказує на складніше психологічне, в тому числі й емоційне, функціонування молодих жінок в контексті здійснення самопошкодження.

Висновки

У даній статті був проведений теоретичний огляд феномену аутодеструктивної поведінки та селфхарму, зокрема, а також емпіричне дослідження, яке дозволило

виявити основні психологічні детермінанти та функції селфхарму у студентів. Період студентства є критичним для розвитку проблем з психічним здоров'ям, які часто виникають у зв'язку з психологічними кризами та стресовими ситуаціями. Ці проблеми можуть негативно впливати на розвиток особистості та призвести до психічних порушень, які людина не здатна вирішити прийнятним для суспільства способом. У зв'язку з цим, молодь нерідко намагається знайти спосіб впоратися з труднощами, вдаючись до різних форм самоушкодження NSSI. NSSI охоплює 15-28% молодих людей (Boullier, M., & Blair, M., 2018), і в середньому починається у віці від 12 до 14 років. (Whitlock J., Knox K.L., 2007)

Аутоагресивна поведінка - це форма поведінки, при якій людина свідомо та цілеспрямовано завдає собі шкоду. Вона часто є ознакою емоційного та психологічного напруження, яке може виникати в результаті стресу, тривоги, депресії та інших психічних станів. Аутоагресія може також бути спричинена низькою самооцінкою, незадоволеністю собою та іншими причинами. Селфхарм фактично є фізичною формою аутоагресивної поведінки, яка полягає у завданні шкоди своєму тілу без наміру вчинити самогубство. Селфхарм може проявлятися у вигляді порізів, ударів головою, опіків та інших способів.

За допомогою емпіричного дослідження, нам вдалося дослідити детермінанти селфхарму у студентів, а також взаємозв'язок селфхарму з негативним дитячим досвідом та стресом. На основі результатів нашого дослідження ми встановили, що хоча б до одного виду селфхарму вдавалося більшості респондентів, проте лише деякі з них виховувалися в деструктивних сім'ях. Вдалося виявити, що основними детермінантами селфхарму в студентському віці є деструктивне оточення, дисфункціональна сім'я та емоційна занедбаність в дитинстві. Ці результати дозволяють припустити, що негативний дитячий досвід, особливо в контексті сімейного середовища, може мати важливе значення для розвитку самопошкоджувальної поведінки у подальшому.

Окрім цього, ми встановили, що у студентів, які вдаються до селфхарму, рівень стресу є вищим, а загальний рівень деструктивності сім'ї також вищий. Це дає підставу припускати, що існує взаємозв'язок між негативним дитячим досвідом та стресом, який може в подальшому призвести до самошкодження.

Список використаних джерел

- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fifth Edition (DSM-5). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fifth Edition (DSM-5). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Baiden, P., Stewart, S. L., & Fallon, B. (2017). The role of adverse childhood experiences as determinants of non-suicidal self-injury among children and adolescents referred to community and inpatient mental health settings. *Child abuse & neglect*, 69, 163-176.

- Boullier, M., & Blair, M. (2018). Adverse childhood experiences. *Paediatrics and Child Health*, 28(3), 132–137.
- Cleare, S., Wetherall, K., Clark, A., Ryan, C., Kirtley, O. J., Smith, M., & O'Connor, R. C. (2018). Adverse childhood experiences and hospital-treated self-harm. *International journal of environmental research and public health*, 15(6), 1235.
- International Society for the Study of Self-injury (ISSS) (2007). Definition of non-suicidal self-injury.
- Kerr PL, Muehlenkamp JJ, Turner JM. Nonsuicidal self-injury: A review of current research for family medicine and primary care physicians. *JABFM*. 2010;23(2):240–259.
- Klonsky, E. D. (2007). The functions of deliberate self-injury: A review of the evidence. *Clinical Psychology Review*, 27(2), 226-239
- Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні: за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Д.М. Павлова, Н-М.К. Нгуєн, О.Г. Левцун, Н.П. Пивоварова, О.Т. Сакович; О.В. Флярковська. – К. : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. – 214 с.
- O'Neill, S., McLafferty, M., Ennis, E., Lapsley, C., Bjourson, T., Armour, C., & Murray, E. (2018). Socio-demographic, mental health and childhood adversity risk factors for self-harm and suicidal behaviour in College students in Northern Ireland. *Journal of affective disorders*, 239, 58-65.
- Swanson, S. A., Crow, S. J., Le Grange, D., Swendsen, J., & Merikangas, K. R. (2011). Prevalence and correlates of eating disorders in adolescents: Results from the national comorbidity survey replication adolescent supplement. *Archives of General Psychiatry*, 68(7), 714-723.
- Whitlock J., Knox K.L., The relationship between self-injurious behavior and suicide in a young adult population. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 2007;161:634–640.

NEGATIVE CHILDHOOD EXPERIENCES AS A PSYCHOLOGICAL DETERMINANT OF SELF-HARM AMONG STUDENTS IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Sokolova Valeria

NEGATIVE CHILDHOOD EXPERIENCE AS A PSYCHOLOGICAL DETERMINANT OF SELF-FEEDING IN STUDENTS IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Sokolova Valeria

Abstract

Relevance. This article examines negative childhood experience as a psychological determinant that can cause self-feeding in the student population.

Methodology. To identify children's psychological traumas, the questionnaire "Negative Childhood Experience", a short version of D. Felitti, was used; to determine the level of stress in students - the PSS-10 Subjective Stress Level Questionnaire; Self-Harm Inventory - to identify types and methods of self-harm; for a comprehensive assessment of the functions of non-suicidal self-harm - the Self-Harm Judgment Descriptor (ISAS) questionnaire.

Sample. The survey was attended by 110 respondents aged 17 to 26 years. Of these, 78 were women and 32 were men. All respondents are students of higher education institutions. Data collection was carried out anonymously using Google Forms in January 2024.

Results. The paper describes the concept of self-destructive behavior, the role of various factors (status, age, negative childhood experience, family environment, psychological state, major depressive disorder, stress and coping strategies) in the development of self-harm. Based on the research framework, it was found that although one form of self-harm met the needs of the respondents, only some of them were raised in destructive families. It was also found that students' auto-aggression can be caused by low self-esteem, dissatisfaction with themselves and other reasons. Within the framework of the empirical study, it was found that the main determinants of self-harm in student age are destructive environment, dysfunctional family and emotional neglect in childhood. This suggests that negative childhood experiences, especially in the context of the family environment, may be important for the development of self-harming behavior in the future. exclusively, it was found that students who engage in self-harm have a higher level of stress, as well as a higher overall level of family destructiveness.

Conclusion. This gives reason to assume that there is a relationship between negative childhood experiences and stress, which can subsequently lead to self-harm.

Keywords: self-destructive behavior, self-harm, students, stress, war.

ADVERSE CHILDHOOD EXPERIENCE AS A PSYCHOLOGICAL DETERMINANT OF STUDENTS' SELF-HARM IN THE CONTEXT OF WAR IN UKRAINE

Sokolova Valeriia

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0008

Abstract

Relevance. This article explores adverse childhood experiences as a psychological determinant that can lead to self-harm in the student population.

Methodology. Methods: The Negative Childhood Experiences Inventory for identifying childhood psychological trauma, a short version by D. Felitti; Subjective Stress Scale (PSS-10) for determining the level of stress in students; questionnaire "Methods of

self-harm (Self-Harm Inventory)” to determine the types and methods of self-harm; questionnaire Description of self-harm judgments (ISAS) - for a comprehensive assessment of the functions of non-suicidal self-harm.

Sample. 110 respondents aged 17 to 26 years participated in the survey. Of these, 78 were women and 32 were men. All respondents are students of higher education institutions. Data collection was carried out anonymously using Google Forms in January 2024.

Results. The concept of self-destructive behavior is described, the phenomenon of self-harm and its predictors are analyzed in detail. It is shown that self-aggression can be caused by low self-esteem of a young person, dissatisfaction with oneself, often - family problems and other reasons. An empirical study of students revealed the relationship of self-harm in students with their negative childhood experience and stress of war. It was found that the majority of respondents surveyed attempted at least one type of self-harm during their lifetime, but only a few of them were raised in destructive families. It was also found that students prone to auto-aggression have a higher level of stress, and the overall level of destructiveness of their families was also higher. This gives reason to believe that there is a relationship between negative childhood experiences and stress, which can later lead to the practice of self-harm in a student.

Conclusions. It has been proven that the main determinants of self-harm in student life are a destructive environment, a dysfunctional family, and emotional neglect in childhood. These results suggest that negative childhood experiences, especially in the context of the family environment, can be important for the development of self-harming behavior in later life.

Keywords: autodestructive behaviour, self-harm, students, stress of war.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Соколова Валерія

Студентка факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

e-mail: sokolovskayaforwork@gmail.com

Конкуруючі інтереси: будь-які конкуруючі інтереси були оголошені автором.

Відмова від відповідальності: автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не підлягають впливу будь-яких організацій.

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Соколова Валерія НЕГАТИВНИЙ ДИТЯЧИЙ ДОСВІД ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА СЕЛФХАРМУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 2024 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» 2. DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0008

Подано 10 листопада 2024 р. / Переглянуто 16 грудня 2024 р. / Затверджено 30 грудня 2024 р.

Опубліковано: 31 грудня 2024 р.

DOI: 10.37096/SHDISJ-24-1.2-0008

Відповідальний редактор – Ярослав Рябчик

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2024 Соколова Валерія. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.